

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

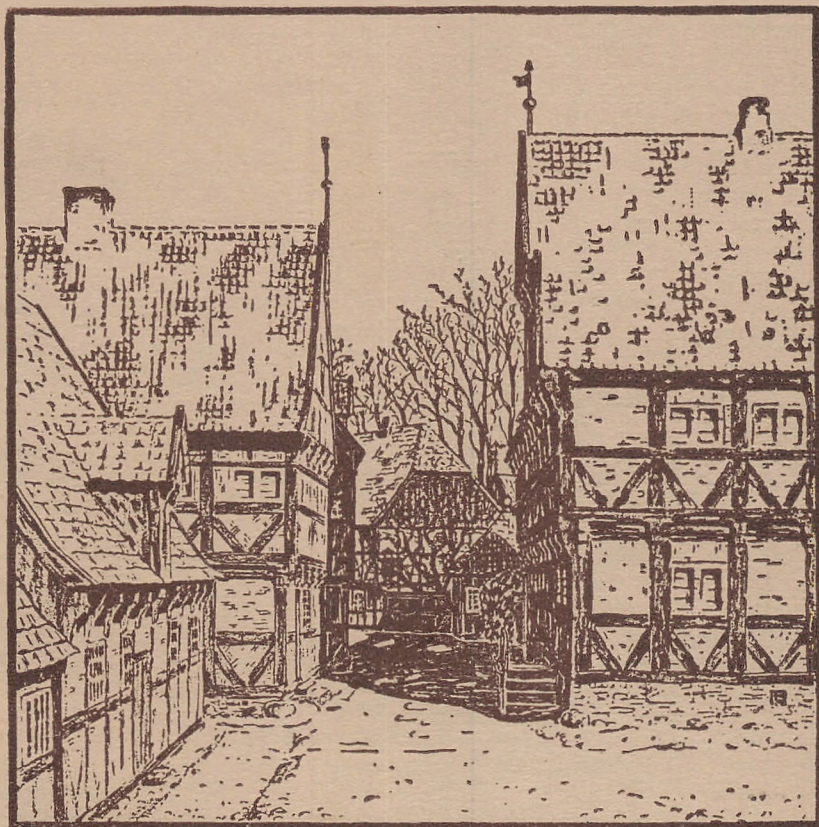
Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KØBSTADMUSEET

„DEN GAMLE BY“

AARBOG 1936 OG 1937

KØBSTADMUSEET
»DEN GAMLE BY«
AARBOG 1936 OG 1937

KØBSTADMUSEET

„DEN GAMLE BY“

AARBOG 1936 OG 1937

REDIGERET AF
MUSEETS DIREKTØR

SÆRLIG TILEGNET »DEN GAMLE BYS VENNER«

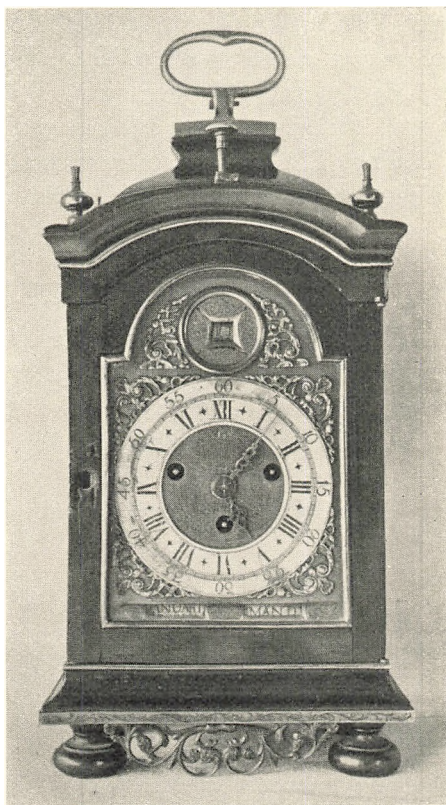
*CLICHÉER
A. HAMMERSCHMIDT'S
REPRODUKTIONSANSTALT*

*TRYKT I
TH. THRUES BOGTRYKKERI
AARHUS*

AARSBERETNING 1936 OG 1937

URMUSEET

I Aarbogen 1934 blev det meddelt, at Urmagercentralforeningen gennem et Udvalg vedblivende vilde staa i Forbindelse med Museet, efter at Samlingen af Ure var blevet overdraget til »Den gamle By«. Udvalget, der stadig dannes af de samme Medlemmer, af hvilke Urmager P. Sørensen (Grenaa) dog er udtraadt, har i det forløbne Aar gjort et meget betydeligt Arbejde. Først og fremmest er en Del af Urene restaurerede, saa nu næsten alle de betydeligere Værker er rensede og lempeligt istandgjorte, dernæst er Samlingen forøget meget. Af Standure har Museet bl. a. erhvervet et fra Viborgegnen (ca. 1770—80), hvor Kassen er dekoreret med gammeltestamentlige Citater i Fladsnit, og to lidt yngre Ure fra Sønderjylland (Als S. Herred og Ballum). Af Lommeure er der købt flere i Guld, deriblandt et Repeaterur fra Urban Jürgensens Værksted. Indkøbene er blevet forøget med adskillige Gaver, som er skænket af interesserede Urmagere. Flere

Bundgaard-Ur
fra omkr. 1730

nye Montrer er anskaffede. Det her gengivne Lygteur — hvortil der findes nærstaaende Slægtninge i Dansk Folkemuseum og Kunstindustrimuseet — har Museet modtaget mellem andre Gaver fra Urmagerne. Det er udført af Jens Villadsen Bundgaard og viser Dato, Ugedag og Maaned. Foreløbig er det den eneste Repræsentation for denne jyske Urmager, der var stærkt paavirket af Englands Urmagerkunst, men det giver et godt Indtryk af den store Færdighed, han var i Besiddelse af.

Museet lægger fortrinsvis sit Arbejde i at fremskaffe Minder om Provinsens Urmagere baade fra Købstæderne og fra Landet, da der her er et Omraade, hvor man er lidet bevandret, idet Minderne er forholdsvis upaaagtede og forsvinder alt for hurtigt.

Midlerne til sit Arbejde har Udvalget faaet fra Centralforeningen, Grossisterne og Urmagerens Forsikring, og i det forløbne Aar har Museets Virksomhed vundet saa stor Interesse hos Urmagersvendene, at de gennem deres Forbund har ydet et meget velkomment Bidrag. For alle Tilskud takker »Den gamle By«, en Tak, der ogsaa skal rettes til Urmagerne J. Meilvang, Frandsen jun. og Georg Petersen, Aarhus, samt Frede Sinding, Ebeltoft, uden hvis utrættelige og interesserede Bistand Urmuseet ikke vilde være naaet saa langt.

DET NYE TEXTILMUSEUM

De gamle Textilier, hverken Dragterne eller de andre vævede og syede Ting, havde det intetsteds godt i Museerne i disses første Tid, og det er ikke helt ved Siden af at sige, at Aarsagen var den, at det dengang var Mænd, der ogsaa tog sig af den Slags Ting. Og disse Mænd havde kun Blik for de fine og kostbare Stoffer, hvorfor de anbragte de sjældneste og fornemste i rigtig godt Dagslys, saa de Museumsbesøgende ogsaa kunde faa Blik for dem.

Hverken de forskellige fine Stoffer eller disses sarte Farver kunde imidlertid taale Sollysets Indvirkning Dag efter Dag, Aar efter Aar, og det var først, da der kom Kvindhænder og kvindelig Forstaaelse til, at der oprandt gode Dage for alle de Museumsting, der kan sammenfattes under det teknisk rigtige, men for menneskelig Følelse saa upersonligt lydende Ord »Textilier«. Om Dragterne, Broderierne, Kniplingerne og de forskellige Slags Syninger gælder det jo dog, at der for de

»Søndergade»,
t. h. det nye Textilmuseum.

ældre Tings Vedkommende er noget højest personligt – for ikke at sige: individuelt – forbundet med dem.

Inden for den danske Museumsverden var det Folkemuseets kundskabsrige og dygtige Medarbejder, Frk. Elna Mygdal, der for Alvor førte de gamle Stoffer frem til den Ære og Værdighed,

de fortjente – Bondedragterne lige saa vel som Bydragterne – og det er i hendes Aand, man nu søger at arbejde inden for de danske Museer.

For »Den gamle By«s Vedkommende har Udviklingen af Textilsamlingen været overraskende stor, og fra en enkelt Stue i Borgmestergaarden vandrede Samlingen over i sit eget Hus i 1924.

Men allerede længe har dette Hus været altfor trangt, og meget, der var værdifuldt, maatte gemmes hen i Kister og Skabe, saa ingen fik det at se.

Det følte derfor som en Begivenhed, da Aalborg Havn skænkede »Den gamle By« den tilbagestaaende Sidelænge af Brødrene Bendtsens Gaard ved Vesteraa i Aalborg.

Da Huset var saa stort – det maaler ikke mindre end 21 Fag i Længden – var man klar over, at det vilde blive en bekostelig Sag at nedtage, transportere og genrejse det, og da Museet var uden Midler til at løse Opgaven, henvendte man sig i første Række til Textilfabrikanterne, der ogsaa paa en rent ud storslaaet Maade viste deres Interesse for Sagen. Ogsaa fra anden Side fik »Den gamle By« den fornødne Støtte, og i Kassererens Regnskabsberetning vil der til sin Tid blive gjort Rede for samtlige Bidrag.

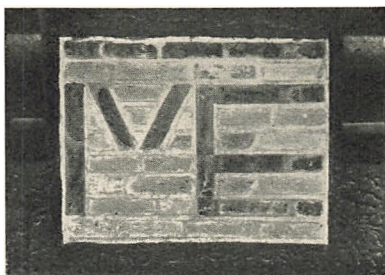
Takket være indhøstede Erfaringer i Stockholm, Gøteborg og Oslo i Forbindelse med det Forbillede, Architect Clemmensen har skabt i det nye Nationalmuseum, er »Den gamle By« nu udstyret med et i teknisk Henseende fuldt ud moderne indrettet Museum, der sikkert vil vinde Venner blandt de Besøgende. Det er Tanken at aabne denne nye Museumsafdeling i Forsommeren, og i næste Aarvog vil Museets Indretning og Indhold blive nærmere beskrevet.

Under Genrejsningsarbejdet havde vi en interessant Oplevelse:

I sin Tid – i 1918 – har Architect Clemmensen i Fagbladet »Architekten« (20de Aargang. Side 438 ff.) skrevet et interessant Stykke om Husenes udvendige Bemaling i Renæssancetiden. Man kender især denne Udstyrelse fra Herregaardene, men har ogsaa kunnet paavise den paa Købstadhuse, bl. a. i Holbæk.

Her viste der sig et nyt Eksempel, og det var forskelligt fra de hidtil kendte. I Aalborg stod Huset rødkalket, men inden Nedtagningen blev den røde Farve børstet af med Koste, og der fremkom en meget broget Facade, idet Murstenene havde været malet gule og røde med hvide Fuger. Medens en lignende

Bemaling i Holbæk viser vekslende røde og gule Skifter, var Stenene her forskelligt farvede i samme Skiftegang, saa Væggen fremtræder med broget »Mønstermuring«; bl. a. ser man paa første Sal mellem to Vinduer Bogstaverne ME, der sikkert hentyder til en af Gaardens Ejere.

Murtavl paa Textilmuseet.

TOLDBODEN I »DEN GAMLE BY«

Museets Bestyrelse har hele Tiden Opmærksomheden henvendt paa Fuldstændiggørelsen af Museets Program: at skabe et troværdigt Billede af en gammel, dansk Købstad, og som Følge deraf griber man enhver Lejlighed, der tilbyder sig, til foruden at faa alle det gamle Næringslivs Fag repræsenteret tillige at indføre saadanne Institutioner, som fandtes i de gamle

Byer og bidrog til at sætte deres Præg paa samme.

En vigtig Side af Næringslivet var Told- og Konsumtionsvæsenet.

Nede ved Mindebro i Aarhus laa endnu for et Par Aar siden en stor, bindingsværksbygget »Søbod«, der i en Arrække havde fungeret som Toldbod, indtil Toldvæsenet i 1809 indrettede sig i sit eget Hus. Den omtales i 1761 som Vejerbod og Vejermester Brendstrups Ejendom. 1781 tilhørte den Kammerraad og Tolder Lentz og vurderedes ligesom i 1761 til 800 Rdl.

Moderniseringen af Trafikforholdene i Aarhus kræver nu Aaens delvise Over-

Toldboden før Nedtagningen:
Facaden mod Aagade.

Toldboden før Nedtagningen:
Facaden mod Aaen.

bygning, og da man fik Underretning om, at nævnte Søbod skulde fjernes, opstod Ønsket om ikke blot at bevare den i konstruktiv Henseende interessante gamle Bygning i »Den gamle By«, men tillige igen at lade den blive Toldbod, og da Ønsket blev offentligt fremsat, fik det en velvillig Modtagelse, idet Aarhus Kommune skænkede Huset til Museet, og under Forbehold af Ministeriets Sanktion gik Aarhus Havn ind paa at betale de med Nedtagelse, Transport og Genrejsning forbundne Udgifter.

Da Ministeriets Samtykke forelaa, gik Museets Architect, Mogens Clemmensen, straks i Gang med Arbejdet. Opmaalingen af Bygningen lod Clemmensen Architect Hans Henrik Engqvist foretage, og da Parkudvalget havde imødekommet Museets Bestyrelse med Hensyn til Husets Placering, begyndte Husets Nedtagning, og nu staar Vejeren og Vrageren, Raadmand Peder Brendstrups Søbod genrejst i den Skikkelse, Bygningen maa antages at have haft, da den omkring 1700 var bleven bygget i Tilslutning til en ældre Bindingsværksbygning, der paa Brendstrups Tid ejedes af en Fru Westergaard, men ved Aarhundredets Slutning var i Poul Klitgaards Eje og da taxeredes til 390 Rdl. I Mands Minde gik den under Navn af »Sandmandens Hus«.

Hvad angaar selve den gamle Toldbodbygning, da var denne fra Aaskrænten bygget saa langt ud over Vandet, at det var muligt for Skibe at fortøje umiddelbart ved Husets Væg. I Slutningen af forrige Aarhundrede var Pælerækken imidlertid saa skrøbelig, at Bygningens Sikkerhed var truet, hvorfor man opførte en ydre Støttemur af kløvet Granit. Ved Toldbodens og

Støttemurens Nedtagning kom Resterne af den gamle Pælerække til Syne, og dermed var man i Stand til yderligere at fuldstændiggøre Billedet af den gamle, karakteristiske Søbod.

Toldinspektør Bang var den Autoritet inden for Toldetaten, der først bistod Museet ved Planlæggelsen af Toldbodens Indretning, og da Bang tog sin Afsked i 1937, var Overtoldinspektøren for Jylland, Hr. Jørgen Andersen, saa imødekommende at fortsætte Tilsynet med Toldbodens Indretning.

»Den gamle By« traadte straks i Forbindelse med Toldmuseet i København, hvor man mødte baade Velvilje og Interesse, bl. a. deponerede Toldmuseet i »Den gamle By« kommende Toldbod en Del af det fornødne Kontorinventar og alle de forskellige Maaleredskeer, der i ældre Tid benyttedes ved Toldernes Arbejde i Marken.

Samtidig foranledigede Overtoldinspektøren, at de forskellige danske Toldsteder indsendte saadanne gamle Inventardele, som ikke længere var i Brug, men endnu henstod rundt omkring ved Toldkamrene. Paa den Maade blev det muligt paa tilfredsstillende Maade at møblere saavel Kontor som Pakrum i den gamle Toldbod, og i Forbindelse med samme blev der i Bygningen indrettet et Museumsrum for Maal og Vægt, i Hovedsagen baseret paa den fra Justérvæsenet modtagne Samling af gamle Maale- og Vejeredskeer.

HAVNEMUSEET

I den genrejste Søbod er det Stueetagen, der er indrettet som Toldbod, medens første Sal vil blive Aarhus Bys Havnemuseum.

Den genrejste Toldbod
set fra Aagade i »Den gamle By«.

Danmark er saa lykkelig at eje et Specialmuseum for Handel og Søfart, nemlig Kronborgmuseet, og selvfølgelig tænker man ikke her paa at vanskeliggøre nævnte Museums Arbejde*). Men i Aarhus Museums lokalhistoriske Afdeling og i »Den gamle

Den genrejste Toldbods Facade ud mod Vandet.

By« findes der en betydelig Samling af Søfartsbilleder m. m. af lokal Interesse, og det er alt dette, der nu i »Den gamle By« er blevet samlet paa eet Sted, bl. a. ved Bistand fra Herrerne Havneingeniør Gebauer og Overbibliotekar Sejr.

*) Aarhus Havn er i Søfartsmuseet repræsenteret paa lignende Maade som de andre Havne.

SEJLMAGERLOFTET

Rundt om i Havnebyerne fandt man i gamle Dage i Havnens umiddelbare Nærhed Sejl-, Flag- og Compasmageren, og Søbodens Genrejsning har da ogsaa sat Museet i Stand til at faa Sejlmageren med blandt »Den gamle By«s Næringsdrivende. Dette Fag krævede store Rum af Hensyn til »Sytøjet«s Størrelse, og meget ofte brugte Sejlmagerne Loftsrum som Værksteder.

Paa samme Maade lod det sig udføre her, og da Museet henvendte sig til Danmarks Sejlmagere, mødte det forstaaende Velvilje, hvor det henvendte sig, lige fra Orlogsværftets Sejlmagerværksted til Sejlmagerne i de større og mindre Havnebyer. Det oprindelige Grundlag for Indsamlingen af gammelt Materiale var en Inventar-Gave fra det aarhusianske Firma H. B. Hansen & Co., der efter Sejlmager R. C. Holm havde overtaget hans ansete Forretning paa Mindegade, og rundt om fra, ikke mindst fra Sejlmager Hamre i Aalborg og Firmaet Weilbach i København blev Gaver indsendte, saa Museet nu er i Stand til at vise, hvorledes et stort og velforsynet Sejlmagerværksted saa ud i gamle Dage.

Naar man kommer op ad Trappen, ser man hele Værkstedet, hvis Gulv netop har den gulbrune Farve og Glans, som Gulvbrædder fik, hvor Sejl med fedtede Sømme og Kantning af tjæret Tovværk gled frem og tilbage paa Gulvet.

Hver Fag havde sine Særegenheder, baade med Hensyn til Arbejdsdragt og de Forhold, under hvilke der arbejdedes. For Sejlmagerne var Uniformen blaa Bluse og hvide Sejldugsbukser, og hver Mand paa Værkstedet havde sin egen »Bænk« med Kasser ved hver Ende til Værktøjet.

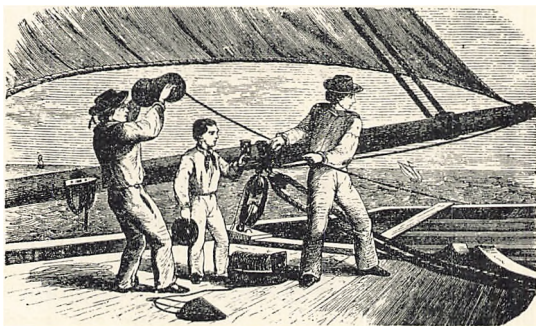
Oppe under Loftsbjælkerne er Sejl ophængt til Tørring, og rundt om ligger Tovværk, der viser Sejlmagerens Dygtighed i Splidsning af Tovværk.

Ved den ene Ende af Værkstedet er der et Aflukke, og naar man gaar derind, staar man maaske i Værkstedets fornemste Rum. Her blev Flagdugen tilskaaret (medens selve Syningen af Flagene ofte var Kvindearbejde og blev udført ude i Byen), her var Mesters Kontor, hvor Sejltegningerne fremstod, og her var endelig i gamle Dage Kompasmageriet. Det var før Spritkompassernes Tid, og man kan her følge hele Fremstillingen af et saadant Skibskompass, som man maatte hjælpe sig med dengang. Kompasskiven var af Marieglas, over hvilket der var

klæbet en litografisk fremstillet Kompasrose, og paa Undersiden var Magnetnaalen fastgjort. Som Regel bestod denne »Naal« af to parallelle, flade Staalskinner, men i Fiskerbaadenes smaa Kompasser kunde det ogsaa være to magnetiserede Stykker Staalstrikkepind, der blev anvendt. Magnetiseringen blev udført ved Strygning med en kraftig Hesteskomagnet, just som den, der findes her i Værkstedet, og derefter blev der midt i Rosen anbragt en Messingknop med en kegleformet Fordybning paa Undersiden. I Fordybningens Bund (eller snarere Top) var der ofte indfældet et Stykke Agat, der hvilede paa en i Kompasskoppens Bund anbragt, finsleben Staalspids, og dermed var der gjort det mest mulige for at formindske Gnidningsmodstanden. Ingen var mere klar over det end den gamle Kompassmager, at Arbejdet maatte udføres samvittighedsfuldt. I de Aar, han som ung Svend »fo'r paa de lange Rejser«, havde det mangan Gang været hans Tur at være Rorgænger, og han vidste derfor, hvad det betød at kunne stole paa Kompasset. I vore Dage hører Kompassfabrikationen til Instrumentmagernes Præcisionsarbejde, men det falder dem aldrig ind at trække paa Skuldrene af de gamle Arbejder.

Et andet af Sejlmagerens Instrumentarbejder var Fremstillingen af Logglas, den Tidsmaaler, der inden Patentloggens Opfindelse blev anvendt, naar man »loggede«, d. v. s. maalte Skibets Fart (og dermed Rejsens Længde).

Selve Loggen var i de Dage en tynd Træplade, »Flynderen« — af Form en Kvadrant med en Radius paa ca. 16 cm. — der udkastedes agter og paa Grund af sin Konstruktion stillede sig lodret i Vandet og nærmest blev paa Stedet, medens Skibet sejlede frem. Ved et fint og letløbende Linesystem var Loggen

Logning i tidligere Tid.
Efter en Ill. i »Opfindelsernes Bog.

i Forbindelse med Skibet, hvor en Mand paa et givet Signal havde vendt det timeglaslignende Logglas, og medens han iagttog Sandet, der løb igennem i 14 eller 28 Sekunder, talte den Mand, gennem hvis Haand Loglinen sam-

tidig passerede, det Antal »Knob« (egentlig »Knode«, men som Regel smaa, med en Afstand af 7 Favne fastsiddende, indsplidsede Tøjlapper), der gled igennem hans Haand, og i det Øjeblik, Sandet var helt løbet ud – markeret ved Raabet »Stop«! – meldte Manden ved Loglinen, hvor mange Knobs Fart, Skibet sejlede med. Det hele var ret indviklet, men her er der ikke Anledning til at give omstændelig Forklaring.

Sejlmagerne var i det hele ret alsidige. Det er allerede nævnt, at de tog sig af det Skibstovværk, som Rebslageren leverede, ikke blot det, der skulde bruges til »Liget«, d. v. s. Kantningen paa Sejlet, men lige saa vel det Tovværk, der ellers var Brug for ombord: Trosser, Vant o. s. v.

Inden for Haandværkernes Verden var Sejlmagerne noget for sig, thi selv om Vandringerne sydpaa havde givet de andre Fags Svende et anderledes frit Udsyn end det, man i de Tider fandt hos Landbefolkningen, saa var der dog over Sejlmageren noget kosmopolitisk. Som de andre Haandværkssvende havde han i sine unge Dage været »paa Vandring«, men det var over Sø og salten Hav, og naar et Sejlmagerværkstedsvende en Efteraarsaften var indbudte til »Lysegilde« hos Mester – saaledes som Meddelelsen af disse Linier selv har oplevet det i sit Barnedomshjem – og mødte frem, ikke i den kendte, daglige Mundering, men i Diplomatfrakker, der gjorde dem helt generte, saa var det ved Romtoddyen og Cigarerne, at Tungen kom paa Gled, og for den lyttende Dreng var det Eventyr fra alle Lande.

Ogsaa Sejlmagerens Hverdage havde deres Interesse, thi endnu for godt et halvt Aarhundrede siden var det Sejlskibene, der dominerede i Havnen. Ofte var de meget smukke, ikke blot i Form, men ogsaa i Farver, thi de var langtfra alle sorte, mange var hvide eller lysegrønne, og da alt det opstaaende paa Dækket ogsaa var malet med forskellige Farver, var Synet helt oplivende.

Dertil kom saa Kaptajnerne, der havde Ærinde hos Sejlmageren. De kom fra alle Verdens Kanter, og foruden de nordiske Sprog var det især Engelsk, man hørte. Her er imidlertid ikke Stedet for den Slags Skildringer. Det var blot Hensigten at antyde lidt om Sejlmagerlivet i gamle Dage.

HADERSLEVHUSENE

I Sommeren 1936 erfarede Museet, at et mindre Bygningskompleks i Haderslev skulde nedrives. Det drejede sig om Byg-

ninger, i hvilke der uden Afbrydelse havde været drevet Snedkervirksomhed siden 1770. De Bygninger, der var Tale om, bestod af en Bulhus-Sidebygning, en Mellembbygning og et Baghus. De to sidste Bygninger var Bindingsværkshuse, og alle tre Bygninger havde to Etager. Ved at undersøge Forholdene paa Stedet viste det sig, at Bygningerne havde saa megen arkitekturhistorisk Interesse, at de kunde fortjene at bevares, og da »Den gamle By« netop trængte til Huse, hvor bl. a. det opmaasinerede Snedkerværksted kunde indrettes, laa det nær at sikre sig netop disse Bygninger, og der blev indledet Forhandlinger med Ejeren, Snedkermester Jørgensen, Slotsgade, Haderslev.

Det er som Regel altid Tilvejebringelsen af Penge, det først drejer sig om, saa det var en Glæde for »Den gamle By«, at to Brødre i Odense, Snedkermester Magnus Pedersen, Fm. for Centralforeningen af Snedkermestre i Provinsen, og Fabrikant, Direktør Thorvald Pedersen, der oprindeligt var uddannet i Snedkerfaget, besluttede at bistaa Museet, og fra Thorvald Pedersen modtog »Den gamle By« straks 10.000 Kr. Ogsaa fra Aarhus vistes der Interesse for det eventuelle »Snedkerhus«, og Oldermændene for Aarhus Snedkerlaug, Snedkermester A. Hofmann, tog til Haderslev for at se paa Husets Indretning og indhente Oplysninger om Husets Historie.

Efter at Architekt Mogens Clemmensen havde ladet Architekt Hans Henrik Engqvist opmaale Husene, gik han i Gang med Arbejdstegningerne, og samtidig blev Bygningerne nedtagne og transporterede til Aarhus, hvor Opførelsen blev paabegyndt under Tilsyn af en Komité af Fagets Mænd. Formanden var Snedkermester Magnus Pedersen fra Odense, og de to andre Medlemmer Snedkermestrene N. N. Overgaard og Jens Nielsen, begge fra Aarhus. Da Sygdom desværre hindrede Magnus Pedersen i at være med længere, indtraadte Snedkermester Hofmann i Komitéen og blev valgt til Formand.

Samtidig overvejede man den fulde Udnyttelse af Husene. Det var jo en Selvfølge, at der først og fremmest blev tænkt paa Snedkerfaget, da det var en gammel Ejendom med Snedkertraditioner, men tre Huse var altfor rummelige til dette ene Fag, og tillige maatte andre Fag træde til, om hele Byggeforetagendet skulde blive gennemført.

Som Følge deraf rettede Museet en Henvendelse til Malerfaget, og der blev dannet en lokal Komité med Aarhus Maler-

laugs Oldermænd som Formænd. Museet havde den Glæde at modtage Bistand: dels pekuniær Støtte og dels en Række Genstande, henhørende under karakteristisk Malerværkstedes-Inventar, og i Mellembygningen blev Malerne installerede med Værksted i Stueetagen og en Museumsafdeling paa første Sal.

Endvidere forespurgte man Tømrerfaget, om dette ikke kunde tænke sig at disponere over Bulhus-Sidefløjen, der jo var som skabt til at huse Tømmerne, og dette gik Faget da ogsaa ind paa. Fra Centralforeningen af Tømrermestre uden for København modtog Museet et Tilskud paa 2500 Kr. og forhaabentlig vil det lykkes inden længe at faa Tømrerfaget installeret, selv om det bliver under beskedne Former. Det siger i Virkeligheden saa lidt, thi om det danske Tømrerhaandværk gælder i »Den gamle By« de samme Ord, som man i St. Pauls Kirken i London læser paa Bygmesteren, Christopher Wrens Gravsten: »Si monumentum requiris circumspice« — »søger Du Mindesmærket, saa se Dig om«.

»DEN GAMLE BY«S TEATERMUSEUM

Maaske er det blevet sagt indtil Trivialitet, at et af »Den gamle By«s Formaal er at fortælle om Borgerkultur i ældre Tid. Men naar det forholder sig saaledes, maa man ikke glemme

Provinsens Teater.

Dettes tidligste Historie er snart fortalt.

Efter Middelalderens »Mysterier« og »Moraliteter« i Kirkerne kom »Skolekomedierna«, og om disse ved vi f. Eks. for Aarhus Bys Vedkommende, at den navnkundige Skolemand Morten Børup som Latinskolens Rektor lagde megen Vægt paa dramatiske Øvelser og Forlystelser og bl. a. i 1501, da »vor store Frues Gilde« holdt Aarsfest, ledede Disciplenes Fremførelse af flere Skuespil.

Hvad disse angaar, da er der næppe Tvivl om, at de bedre Frembringelser af Arten — som Ribe Bispen Peder Jensen Hege-lunds »Susanna« eller Viborg Præsten Hieronymus Justesen Ranchs »Karrig Niding« — er blevet opført rundt om i Danmarks Byer, saa vel som paa Slottene og Herregaardene ved kongelige og adelige Fester, men senere gaar Kvaliteten nedad, og hen imod Slutningen af det syttende Aarhundrede er Skolekomediernes Eksistensberettigelse kun ringe.

Samtidig — i 1675 — kommer som en straalende Foraarsbebuder »Grevens og Friherrens Komedie« (vel sagtens forfattet af Mogens Skeel), og i 1722 opføres i København Holbergs »Den politiske Kandestøber«.

I 1735 turnerede det »kgl. Preussiske og Chur-Brandenburgiske Hof Comœdianter Selskab« med Marionetkomedie i Danmark, men ved kgl. Forordning af 21. Marts 1738 blev det forbudt Comediant Spillere, Linie Dantzere og Taskenspillere fremtidig at indfinde sig og vise deres Kunster i Danmark og Norge. Først i 1750erne rejste et tysk Selskab under Direktør Cunnigers Ledelse her i Landet og besøgte bl. andet Odense, hvor han fornærmede Publikum ved en flabet Udtalelse, der medførte, at han maatte opløse Selskabet.

At der har været tyske Teaterbander paa Gæstevisit her er absolut givet, vi ved blot ikke hvilke, antagelig har Byernes Borgmestre givet dem Tilladelser til at vise deres Kunst, thi i Kancelliets Akter findes ingen Oplysning om, at saadanne Bevillinger er givet.

I 1772 og 1773 indskærpes det Amtmænd og Borgmestre, at Forordningen af 1738 strengt overholdes, hvilket er et sikkert Bevis for, at Teaterbanderne har haft frit Spil her i Landet.

Først 1791 findes igen Oplysninger om Comedianter, idet den tyske Direktør Friebachs Selskab tager Ophold i Odense, hvor det holder ud til Marts 1793, dog med Afbrydelser, under hvilke det rimeligvis har turneret.

2. Novbr. 1795 begynder det tyske Selskab under Frantz Heusers Ledelse sine Forestillinger i Odense, men under Publikums Tryk maa Heuser opløse sin Trup og engagere danske Skuespillere, hvorpaa han 18. November 1796 aabner sine Forestillinger under Navnet »Det odenseiske danske National-Theater«.

I 1799 er der to tyske Selskaber, der rejser her i Jylland. De har givet Forestillinger i Ribe, Ringkøbing, Aalborg, Randers og Aarhus, det ene af dem kaldes det tyske Odinseer Skuespilselskab, det er enten Fribach eller Fr. Heuser, der her er Tale om. 1801 rejser G. Steiner og Retzensteins Selskab i Jylland. I 1809 begynder Tyskerne Gørbing Franck og Gottlob Steiner hver med sit Selskab at berejse Provinsbyerne, og hermed indledes Provinsens Teaterhistorie for den professionelle Kunsts Vedkommede.

Sideløbende med disse professionelle Selskabers Virke er den Aktivitet, dramatisk interesserede Dilettanter udfoldede inden for

Datidens Klubbers fire Vægge. Hidtil havde Punschebollen og Drikkevisen siddet til Højboards, nu begyndte Forsøgene paa at fordunkle det kgl. Teaters Kunstnere.

Det var København, der lagde for. 3. Maj 1777 stiftedes det dramatiske Selskab, efterfulgt 1789 af det dramatisk-litterære Selskab, ogsaa kaldet det Borupske Selskab. Samme Aar stiftes i

Teaterdirektør Th. Cortes og Hustru, Fru Emma Cortes.

Odense et dramatisk Selskab af Holbergs Gudsøn, Redaktør og Bogtrykker Christian Henrik Iversen, der gav sine Forestillinger i en Gaard »lige for vor Frue Kirke«. (H. St. Holbeck: Odense Bys Historie, S. 688). I Aarhus eksisterede fra 1798–99 hele to dramatiske Selskaber, som den 5. Januar 1800 forenedes i »Det forenede dramatiske Selskab«.

Og nu myldrede de dramatiske Selskaber frem, i Aalborg og

Teaterdirektør August Rasmussen.

Randers 1803 i Viborg og Skanderborg 1804, de bidrog paa deres Vis til at vække Interesse for den professionelle Kunst, selv om de paa samme Tid konkurrerede med den.

Omkring Aarene 1823—25 var deres Rolle udspillet, og Scenens Kunstpræstationer overgik helt til de ambulante Selskaber, der under brydsomme Forhold — Rejser paa aabne Vogne og Slæb for at rejse Teatret i Byerne, de kom til — stræbte at yde deres bedste i Kærlighed til og Begejstring

for Thalias Sag, selv om de ofte halvsultede, naar Besøget var sløjt.

De fleste Steder spillede i Aarene indtil 1840 paa Kornlofterne hos de store Købmænd eller i Vognportene, sjældnere paa Raadstuesalen og i Ridehusene i de Byer, som havde Garnison.

Teater fandtes i Byer som Odense fra 1795, Aarhus fra 1816, Fredericia 1838, Randers 1805, Horsens 1845 o. s. v.

Og Skaberen af den danske Skueplads, Ludvig Holbergs udødelige Komedier naaede først i 1804 ud til de danske Provinser. Det var det forenede dramatiske Selskab i Aarhus, som ved den 23. December 1804 at opføre »Barselstuen« og 28. April 1805 »Den Stundesløse« fik Æren af at introducere ham herude.

Fra omkring Midten af forrige Aarhundrede var der Teaterselskaber som Aalborgs, Aarhus' og Odenses, der havde taget Navn efter de Byer, hvor de havde deres »Hovedsæson«, og som i den øvrige Del af Vinterhalvaaret »byttede Gaarde«, saa Provinsens

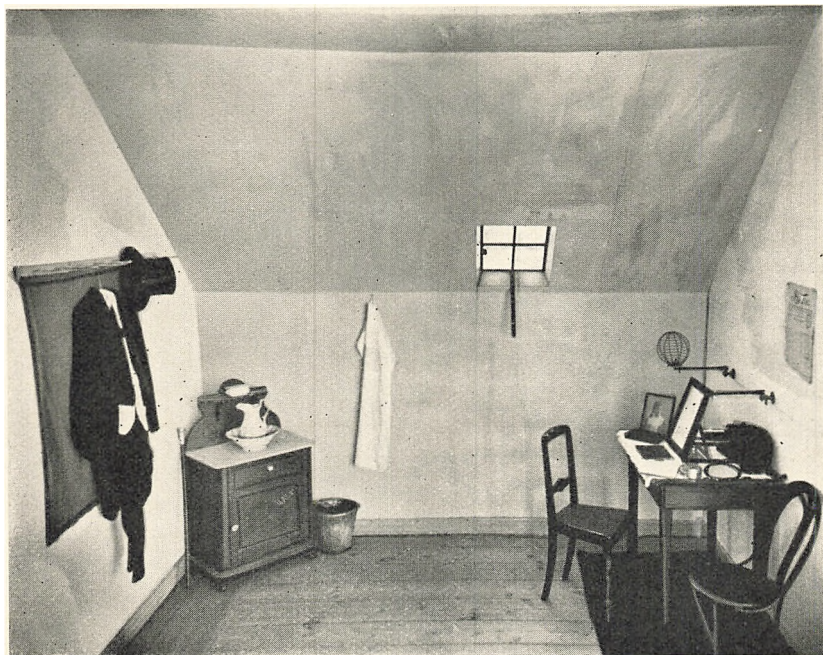

Teaterdirektør Albert Hølsengreen.

Teaterpublikum fik Lejlighed til at se adskillig god Komædie og navnlig ikke kunde klage over Mangel paa Afveksling.

Det er om disse Forhold, at »Den gamle By« har søgt at fastholde Erindringen gennem sit Teatermuseum, d. v. s. en omfattende Samling af Portrætter af sceniske Kunstnere, der kom til at betyde noget, og hvis Minde endnu lever ud over Landet.

Det var Forfatteren Chr. Hingsberg, der oprindeligt begyndte Indsamlingsarbejdet paa samme Tid som han, der selv var gammel

Albert Helsingreens Paaklædningsværelse og Direktionskontor oppe under Taget i det gamle Aarhus Teater, tildels møbleret af A. H. selv med de opr. Effekter.

Skuespiller, i Arkiver og paa Biblioteker fandt Provinsens Teaterhistorie frem. Og han blev modtaget med Glæde, da han kom med sit Materiale til »Den gamle By« og foreslog Samarbejde. For straks at faa Gang og System i Arbejdet blev det bestemt i Sommeren 1936 at afholde en Særudstilling i »Møllsalen«:

Provinsens Teater.

Hr. Hingsberg ledede den omfattende, indledende Korrespondance, og man konstaterede med Glæde den venlige Interesse, der overalt blev vist af de ældre og de helt gamle blandt Fagets

Folk, mellem Hovedstadens og Provinsens Skuespillere — for mange af de sidste havde de københavnske Scener jo været det store Maal.

Da Udstillingen aabnedes, omfattede den ikke mindre end 850 Portrætter, og som en lille Afveksling i det store Billedmateriale havde man i et Hjørne af Salen lavet en tro Kopi af Aarhus gamle Teaters Direktørværelse og Kontor i Albert Helssengreens Direktionstid. Samlingen er nu vokset til at omfatte 3363 Numre og forøges stadig.

Endnu er der ikke Tale om en særlig Teaterafdeling i »Den gamle By«. Efter Udstillingens Lukning maatte det hele Materiale pakkes sammen og lægges ind i Arkivet, men Samlingen har vakt en saa levende Interesse, at dens fortsatte Eksistens som Kultursamling er blevet et Krav, der ikke kan afvises, men derimod vil blive opfyldt den Dag, Museet er i Stand dertil.

S. M. HOLSTS GAARD

For »Den gamle By« har 1937 været et Aar med rige Begivenheder, og mellem de vigtigste staar Erhvervelsen af S. M. Holsts Gaard, Frederiksgade 81.

Denne gamle Købmandsgaard, der har været en af de anseligste i Aarhus, og som har en særlig interessant Historie, ejedes sidst af Kornkompagniet, der i 1937 solgte hele det store Komplex til et Aktieselskab, der agter at opføre en Nybygning paa Grunden.

Den gamle Gaard, der baade arkitekturhistorisk og kulturhistorisk er af betydelig Værdi, vilde være en Vinding for Museet, og da dette blev Køberen bekendt, fik »Den gamle By« Tilsagn om de gamle Materialer i de Dele af Ejendommen, Museet maatte ønske at erhverve, d. v. s. alle Bindingsværksbygningerne.

I de sidste halvfjerdsindstyre Aar har Gaarden været bedst kendt under Navnet »S. M. Holsts Gaard«. Det var i 1863, at Sigfred Marinus Holst fik Borgerbrev og dermed i den gamle Gaard begyndte en Købmandsvirksomhed, der baade blev stor og anset, og som til sin Tid vil blive nærmere beskrevet.

Den 14de Septbr. 1937 fejrede S. M. Holsts Børn deres Faders Hundredaarsdag, og da de alle — paa en nær — var født i den gamle Købmandsgaard og var bekendt med Købstadmuseets Ønske om at søge Gaarden bevaret — ligesom de ogsaa var

S. M. Holsts Gaard.

Fot. af Aarhus Stiftstidende i 1937.

bekendte med den sidste Købers venlige Tilsagn — bestemte de i Dagens Anledning at skænke »Den gamle By« saa mange Penge, at i hvert Tilfælde Hovedparten af det store Komplex vil kunne genrejses i »Den gamle By«, hvor man forlængst har udset en fordelagtig Plads til Gaarden. Til denne store Gave er yderligere fra Korn- og Foderstofkompagniet indkommet 10.000 Kr., da Kompagniet paa denne Maade ønskede at hædre Mindet om sin Stifter.

Borgmestergaarden var i sin Tid Begyndelsen til Købstadsmuseet, og saa længe den var det eneste Komplex, indeholdt

Gaardinteriør fra S. M. Holsts Tid.

Fot. Andersen Ebbesen.

den ikke blot gamle Interiører, men ogsaa rene Museumsrum, hvorimod den manglede en Del af de Økonomirum, som den oprindelig indeholdt (og som forøvrigt findes beskrevne i denne Aarvog i Pastor Borchs Erindringer).

Ved Genrejsningen af S. M. Holsts Gaard tilføres der Købstadsmuseet en betydelig kulturhistorisk Værdi, idet man da fremstiller en »ren« Købmandsgaard, der foruden Butik og Købmandens Privatbolig med Køkken, Bryggers og Vaskerum vil indeholde Lagerrum, Kornlofter, Smørkælder, Staldrum o. s. v., saa Museets Bestyrelse har al Grund til at takke de virksomme

Venner, der ved denne Lejlighed har vist fuld Forstaaelse af Museets Betydning.

Om Tidspunktet for disse Bygningers Nedtagelse og Genrejsning lader der sig intet sige i Øjeblikket, men synderlig langt ud i Fremtiden ligger Opgavens Løsning dog næppe.

KUNSTINDUSTRIMUSEETS HAAND- ARBEJDSKREDS

Foruden Teaterudstilling havde »Den gamle By« fra 9de til 21de Septbr. 1936 en smukt ordnet og meget interessant Udstilling af gamle, originale Haandarbejder (fremmede saavel som danske) fra Kunstindustrimuseets Haandarbejds-kreds. Udstillingen, der var arrangeret af Fru Inger Diemer, havde et stort Besøg, og flere Damer meldte sig som Abonnenter paa Kunstindustrimuseets »Haandarbejdskasser«, hvis Indhold af gamle Ting er teknisk gennearbejdet og omsat til nye Haandarbejder efter Nutidens Krav af »Haandarbejdets Fremme«, hvilken Institution ogsaa leverer det gediegne og velegnede Materiale.

PERSONALETS LØN- OG PENSIONS-FORHOLD

For en selvejende Museumsinstitution med forholdsvis smaa Indtægter bliver Spørgsmaalet om Drift og Vedligeholdelse vanskeligere, eftersom Museet vokser, da Museets Indtægter ikke vokser i samme Forhold, i hvert Fald ikke af sig selv.

Hidtil er det dog saa omtrent lykkedes at bestride de store, aarlige Udgifter til Bygningernes og Samlingernes Vedligeholdelse, og i 1937 saa Bestyrelsen sig i Stand til at gøre et Skridt fremad med Hensyn til det yngre Personales Løn. Museumsinspektør Søgaard, Konservator Termansen og Museumsassistent Frk. Lorenzen har i Fællesskab med Museet tegnet Pensionsforsikring, og fra 1. Juli 1937 arbejder de to Herrer under de samme Lønforhold som Kollegerne ved Nationalmuseet, d. v. s. de lønnes i Henhold til Lov om Lønninger for Statens Tjenestemænd (Nr. 98-1931 og senere kommende Ændringer).

FORANDRINGER INDEN FOR BESTYRELSEN

Da Professor Albert Olsen forlod Aarhus Universitet for at tiltræde et Professorat ved Københavns Universitet, ønskede han at udtræde af Museets Bestyrelse, og som hans Efterfølger valgte

man Universitetsbestyrelsens Formand, Landsretssagfører C. Holst-Knudsen, der som tidligere, mangeaarigt Bestyrelsesmedlem havde vist sin store Interesse for Museet og nu med Glæde gik ind paa igen at være med til at styre »Den gamle By«.

Fra Undervisningsministeriet havde man fremsat det rimelige Ønske, at Staten, der paa saa mange Maader støtter Købstadsmuseet, ogsaa var repræsenteret i Bestyrelsen. Man vedtog at imødekomme Ministeriets Ønske, og som Statens Repræsentant har Ministeriet valgt Kontorchef i Undervisningsministeriet, Cai Hegermann-Lindenchrone.

TOLD OG KONSUMTIONSVÆSENET I DEN GAMLE KØBSTAD

VED FHV. TOLDINSPEKTØR HERM. ANDERSEN

I Købstadmuseet »Den gamle By« staar nu genopført Aarhus gamle Toldbodbygning, den første egentlige Toldbod i Aarhus, og tillige den ældste af bevarede Toldboder i Danmark. Og inden længe vil der vel ved Indgangen til »Den gamle By« findes en Accisebod, ganske som der før i Tiden ved Indgangen til hver Købstad fandtes Acciseboder. I disse Bygninger — Toldbod og Accisebod — havde henholdsvis Told og Konsumtionsvæsenet tilhuse, to »Væ-

sener«, som hver for sig havde sin Betydning for og satte sit Præg paa Købstæderne. Hvorfor og hvorledes skal her forsøges skildret.

Først nogle Ord om saavel Told som Konsumtionsvæsenet i Almindelighed. Det maa her anføres, at ved Toldvæsen forstås dels hele den samlede Virksomhed, der angaar Erlæggelsen af Told, dels Indbegrebet af de mange forskellige Embedsmænd, som Staten har indsat i dette Øjemed, og tilsvarende gælder for Konsumtionsvæsenet.

Toldvæsenet.

For at finde Oprindelsen til Told nødsages man til at gaa meget langt tilbage i Tiden; endog før Christi Fødsel finder man i de antikke Bysamfund og i Romerriget et organiseret Toldvæsen, ja, selv i den hellige Skrift antydes Toldoprævning som en gammel Institution. Men det er dog først langt

senere, at Beskatningssystemet under Form af Told har ordnet sig saaledes, som man nu kender det. Grunden til, at ikke alene Tolden, men undertiden ogsaa de Personer, der paa saadant Erelæggelse, fra de tidligste Tider har været mindre vel anset blandt det store Publikum, kan vel for en Del søges i det hæmmende Baand, Tolden lagde paa Omsætningsforholdene, paa Enkeltmand og paa det heles frie Bevægelse i det daglige Liv. Det er imidlertid nu over hele Europa og Størstedelen af de andre civiliserede Verdensdele erkendt, at Tolden bør udgøre en meget væsentlig Indtægtskilde for Statskassen. Vel beregnes, ydes og opkræves den paa mange forskellige Maader og efter forskellige Principer, men Resultatet bliver overalt det samme, nemlig at Afgiften — Tolden — ydes af Forbrugerne og tilflyder vedkommende Statssamfund, og derfor har ingen Skat en saadan Hævd paa sig som netop Tolden.

Her i Danmark skal allerede Harald Blaatand have opkrævet en Afgift, der kunde betragtes som Told, og fremefter i Tiden kan man saa gennem forskellige Paabud og Love følge, hvorledes Tolden udvikler sig, uden at der dog endnu fremkom egentlige selvstændige Toldlove. I 1396 paabød Dronning Margrethe, at der kun maatte findes Havne ved Købstæderne, som de »aff ærild« havde været, og at Told kun og ene maatte opkræves ved disse Søkøbstæder; men det var ikke nær alle de nuværende Søkøbstæder, der da var Tale om, thi først i Slutningen af det 17. Aarhundrede blev der oprettet Toldsteder i Rønne og i Skive, i 1762 fulgte Rødby og Læsø, i 1768 Hobro o. s. v. Det var i 1762 bleven paabudt, at paa de Steder, hvor Fortoldning ikke kunde finde Sted, skulde Skipperne melde sig enten til Præsten, Herredsfogden, Birkefogden eller en vederhæftig Bonde. — I Christian II's verdslige Lov fastsattes Dødsstraf for hver den, som ulovlig affordrede Told, uagtet Tolden paa det Tidspunkt endnu ikke var nogen fuldstændig Beskatning, men kun hvilede paa ganske enkelte Varearter. Men endelig udgav i 1625 Christian IV en egentlig Toldrulle, ved hvilken der lagdes Told paa flere Varer, og hvorefter der tillige skulde opkræves en »Roerstold«, hvilket vil sige Skibsafgift og Lastpenge. Under Frederik III udkom i 1651 en Lov, ved hvilken Toldvæsenet ordnedes efter et vist System, og endelig kom der i 1678 en Toldrulle, der blev grundlæggende for Ordningen af det danske Toldvæsen. Denne Toldrulle indførte ensartet Vægt

Forordning Og Told-Rulle,

Hvorefter
Tolden af ind- og udførende Vahre,
samt Last- og Havne- Pengene af Skibene,
saasog Træ-Last og Tiere-Tienden, saavelsof
Accisen i Kiøbstæderne, herefter i Danmark
og Norge skal oppebæres.

— — — — —
KJØBENHAVN, 1732, 29 Febr.
Trykt udi Hans Kongl. Majest. og Univerfitets Bogtrykkerie
af Johan Zorgen Hopffner.

Titelblad til Christian den Sjettes Toldrulle af 1730.

SPECIFICATION

Paa de Stæder her i Danmark, hvor Lofsen og Ladden maae skee, og Tolden skal opbæres af hvis som fores fra og til fremmede Stæder, saa og imellem Rigerne og Provincierne.

Sjælland.

- Kiøbenhavn.
- Riege.
- Præstøe.
- Bordingborg.
- Nestved, som fortoldes ved Karebeks-Minde.
- Skielstier.
- Corsør.
- Callundborg. Samsø.
- Holbek.
- Roeskild.
- Frideriksfund, fortoldes ved Røervig.
- Nykiøbing i Udsherret.
- Helsingør.
- Steege paa Møen.
- Ronne paa Borringholm, Og de andre hid indtit bevilgede Laddesteder.

Laaland, Falster og Langeland.

- Nakkov.
- Sarkiøbing og Bandholm.
- Nykiøbing i Falster.
- Nysted.
- Stubberløbing.
- Rudkiøbing paa Langeland.

Fyen.

- Nyborg.
- Ottense, som fortoldes ved Midtsund.
- Faaborg.
- Svenborg.
- Kierteminde.
- Aflens.
- Medelfart.
- Bogenfe.
- Sønderborg paa Als.

Jylland.

• Fridericia. • Aalborg. • Aarhuus. • Ribe. • List. • Randers. • Horsens. • Ringkiøbing.	• Warde og der under • Colding. (Hierting.) • Vejle. • Ebbeltoft. • Grenaae. • Mariager, fortoldes ved Hadsund.	• Sæby, fortoldes ved Gladstrand. • Skaven. • Thisted. • Skive. • Hiaring. • Nykiøbing i Mors, fortoldes i Aalborg.

og Maal ved Fortoldninger overalt i Danmark; Tolderne skulde samtidig med Tolden ogsaa opkræve Konsumtion af alt, hvad der indkom ad Søvejen, og tillige »Skibstold« eller Havne- og Lastpenge, der skulde beregnes efter Skibenes Drægtighed. Yderligere indeholdt denne Toldrulle Bestemmelser om den Accise, som en Del Søkøbstæder Tid efter anden havde faaet Bevilling paa at oppebære til Lønning af Magistraten, til Afholdelse af Udgifter til Byens Fornødenheder og til Vedligeholdelse af Havne og Broer; denne Accise skulde oppebæres samtidig med Tolden, men af den, som af Magistraten var forordnet dertil, og ingen Tolder maatte udstede Toldseddel til nogen Skipper, før denne havde betalt Købstad-Accisen. Denne Accise, som før havde været forskellig i de forskellige Byer, alt efter disses særlige Privilegier, blev nu fastsat gennem en ensartet Acciserulle, der skulde gælde overalt i Riget. Fremefter i Tiden kom der under de forskellige Konger nye Toldlove og Toldbestemmelser, saaledes under Christian VI en Toldrulle af 1730, i hvilken der findes en meget udførlig og omfangsrig »Taxa hvorefter Tolden beregnes« — altsaa en Toldtarif. I denne Toldrulle findes ogsaa en Specifikation »paa de Stæder her i Danmark, hvor Lossen og Ladden maae skee, og Tolden skal opbæres af hvis som føres fra og til fremmede Stæder, saa og imellem Rigerne og Provincierne«. Denne Specifikation omfatter selvfølgelig kun Søkøbstæderne, og den lyder for Jyllands Vedkommende saaledes: »Fridericia, Aalborg, Aarhus, Ribe, List, Randers, Horsens, Ringkiøbing, Warde og der under Hierting, Colding, Wejle, Ebbeltoft, Grenaae, Mariager, fortoldes ved Hadsund, Sæby, fortoldes ved Fladstrand, Skaven, Thisted, Skive, Hiøring, Nykiøbing i Mors, fortoldes i Aalborg«. Endelig kom saa Toldforordningen af 1. Februar 1797, en udmærket Forordning, der ændrede mangt og meget, og som iøvrigt endnu er gældende i sine Hovedtræk.

Nu om Dage forstaar man her i Danmark ved Told kun og ene Indførselstold, Udførselstold har vi ikke mere; men i det 16. Aarhundrede var Begrebet Told ensbetydende med Udførselstold, medens Indførselstold benævnedes »Sise«. Tolden svarede da ved Udførsel af Heste og — navnlig — Øksne, medens Sisen hvilede paa Vin og fremmed Øl; Øksneudførselen maatte kun foregaa over visse faa Grænsebyer, hvor Afgiften opkrævedes af en af Kongen ansat »Tolder«, medens Sisen fra Kong Hans'

Tid svarede i alle Søkøbstæder og opkrævedes af en »Sisemester«. Tolderen udtoges som Regel blandt Byens mest ansete Borgere, hyppigt var saaledes Tolder- og Borgmesterstillingen forenede, medens Sisemesteren tillige gerne var Byfoged. — Forbindelsen af de to Stillinger blev dog fra Aar 1680 forbudt af Hensyn til de undertiden meget modstridende Interesser, en saadan Mand paa een Gang kunde have som Kongens, men ogsaa som Borgernes Mand. — Ofte beklædtes dog Embederne som Tolder og Sisemester af samme Person i de Byer, hvor der var en virkelig Tolder, ligesom Bestallingen — paa den anden Side — ofte lød paa »Tolder og Sisemester«, selv i Byer, hvorfra ingen Øksneudførsel maatte finde Sted. Imidlertid ændredes disse Forhold af Christian IV, som ved en Toldordinans af 1632 paabød, at der i hver By — stadig Søkøbstad — skulde være en Tolder og en Toldskriver (ingen Sisemester); dette varede dog kun til 1651, fra hvilket Aar der ved hvert Toldsted ansattes en Tolder, som under sig havde een eller flere Toldbetjente eller »Visitører«, hvilke senere i de større Byer blev kaldt Kontrolører. Tolderen ledede saavel Regnskabsvæsenet som Opsynsforretningerne, hvilke sidste varetoges af Toldbetjenten, der tillige førte Opsyn med Undervisiteterne. Det hele stod under en Generaltoldforvalter, der udnævntes af Kongen, hvorimod Tolderne og Toldbetjentene beskikkedes af Generaltoldforvalteren, medens Undervisiteterne antoges af Tolderne. Generaltoldforvalterstillingen forsvandt imidlertid efter kort Tids Forløb, og Udnævnelsesretten til Stillingerne som Toldere og Toldbetjente gik derefter over til den enevældige Konge; i det store og hele bestod iøvrigt denne Ordning for de enkelte Toldsteders Vedkommende til henimod Slutningen af det 18. Aarhundrede, idet der fra 1792, efterhaanden som Embedsledighed opstod, indførtes den Ordning, at Opsyns- og Regnskabsforretninger adskiltes, saaledes at Opsynsforretningerne underlagdes en Inspektør, under hvem saavel Over- som Underbetjentene sorterede, medens Regnskabsforretningerne henlagdes under en Kasserer, ganske som Forholdet nu er ved de større Toldsteder.

Men vi vender tilbage til Slutningen af det 15. Aarhundrede, hvor det jo altsaa var en Sisemester, der oppebar Indførselstolden. Paa den Tid fandtes der i hver Købstad en »Scultus«, en Embedsmand, der valgtes af Kongen og fungerede i 3 Aar, men kunde genvælges. Denne Embedsmand var Byens øverste Myn-

dighed, og han og Borgmesteren skulde have et vist Opsyn med Sisemesteren, og paase, at »Zysen« blev rettelig erlagt, og over for disse to Embedsmænd skulde Sisemesteren en Gang maanedlig aflægge Regnskab over den Sise, han havde oppebaaret. Men een Gang hvert halve Aar maatte samme Sisemester foretage den lange og besværlige Rejse til København med sit Regnskab, tilligemed »Sedlerne« (Bilagene), for over for Københavns Sisemester at aflægge Rede og Rigtighed. I sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede samledes alle jyske Toldregnskaber hos Borgmester og Tolder Morten Pauch i Kolding, og han rejste saa til København med dem; saadan samlet Indsendelse blev paabudt, for at ikke hver enkelt af de jyske Toldere skulde behøve at spille Tid og Penge paa at rejse ind med sit Regnskab. I 1681 blev der ansat en fast Opsamler af alle saadanne Toldregnskaber, det var den tidligere Administrator af Abrahamstrup Len, Hans von Meulengracht, der for dette Hverv fik en Aarsløn af 500 Rdlr.

Som alt fortalt var det som Regel en af paagældende Købstads ansete Mænd, der blev antaget som Tolder paa Stedet, men det skete dog ogsaa ofte, at Kongen overdrog en Tolderstilling til en eller anden af sine Yndlinge som en Gunstbevisning. Kong Hans udnævnte saaledes Hans Bartholomæussen — en af Datidens kendte Mænd — til det meget indbringende Embede som Tolder i Aalborg, der da var et af de vigtigste og største Toldsteder i hele Riget; han var ogsaa i stor Yndest hos Christian II som ogsaa hos »Mor Sigbrit«, hvem Kongen havde overdraget Styrelsen af det hele Toldvæsen, et Hverv, hun røgtede med stor Energi. Saa godt stod Hans Bartholomæussen anskrevet hos Kongen, at denne i 1519 gjorde ham til Slots herre og Lensmand paa Aalborghus; men desuagtet vedblev han at være Tolder, i hvilken Stilling han var meget nidkær og tillige meget streng og haardhændet, og dette blev hans Ulykke, thi i Sommeren 1522 blev han dræbt af de vrede og forbitrede Borgere i Aalborg. Det var et mærkeligt Skæbnens Spil, at medens Christian II, som foran anført, havde fastsat Dødsstraf for hver den, der ulovlig affordrede Told, betjente Folket sig paa egen Haand af samme strenge Straf mod den, der af Kongen var beskikket netop til at opkræve Told.

I sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede blev

Brændstempel
til Mæskekar med
Fr. VII's Monogram.

Embeder som Tolder ligefrem solgte af Kongen, og det ligger jo lige for, at naar en Mand maatte betale i dyre Domme for at faa et mere eller mindre godt aflagt Embede, saa laa deri en stiltiende Anvisning paa, at han selv maatte sørge for at faa sine udlagte Penge tilbage – og mere til, og det paa en Maade, som var ret selvfølgelig. Kongen skulde nemlig bruge Penge, og han maatte da tage dem, som han kunde faa dem. Anno 1700 skulde saaledes TolderEmbedet i Korsør betales med 500 Rdlr. – Men at Kongen under saadanne Omstændigheder tit og ofte maatte blive bittert skuffet i sine Forventninger om Toldindkomsternes Størrelse, er givet, og saa skete det, at de lyse Hoveder ved Hove, om ikke Majestæten selv, fandt paa at bortforpagte Toldindkomsterne helt eller delvis og for en vis Aarrække ad Gangen, derved kunde der jo regnes med den fastsatte Forpagtningsafgift som en sikker aarlig Indtægt for Kongen, og det maatte da blive Toldforpagterens egen Sag, hvorledes han kunde faa sine Penge ind igen ved at se Tolderne dygtigt efter, om de nu ogsaa tilfulde varetog hans Interesser, for naturligvis skulde den af Kongen givne Toldlov overholdes og varetages af de af Kongen ansatte Toldere. Det var i Slutningen af det 17. og i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede, at saadan Bortforpagtning af Tolden fandt Sted, men omkring Aar 1720 ophørte denne Toldforpagtning, der iøvrigt snart var for hele Landet, snart kun for en enkelt Landsdel, eventuelt et enkelt Toldsted.

Det vil af det foran anførte klart fremgaa, at det ingensinde var Personer, der havde toldfaglig Uddannelse, som fik TolderEmbeder; Besættelsen af disse Embeder skete paa fuldkommen regelløs Maade, det kunde være blandt den paagældende Købstads Borgere, at Tolderen blev udtaget, men det kunde ogsaa være Hoftjenere, afskedigede Officerer eller lignende, der fik saadanne Embeder som Gunstbevisning eller som Retrætepost. At denne Besættelsesmaade ikke var tilfredsstillende, var man paa højeste Sted fuldkommen klar over, og allerede omkring Aar 1670 var det paatænkt, at der i Rentekammeret, hvor Toldadministrationen laa, skulde ansættes en Del unge Mennesker til Uddannelse hos Renteskriverne, for sidenhen at kunne gaa ud som Toldere, saa man kunde være sikker paa at faa kyndige og duelige Personer til disse Stillinger. „Thy huad plage och martley mand ved en deels uforfarne Mennisker, somb næppe med

at skrifue deris Egit Naftu eller hafuer forftand paa hans Ho. Ma. Interesse tilbørlig at tage ubi Agt, hafuer haft, er icke at beskriue". — Men det blev ved Tanken, og man vedblev at rekrutere Toldembedsmændene paa samme Maade som hidtil, og først hen mod Midten af det 19. Aarhundrede slog man lidt efter lidt fast, at de overordnede Embeder skulde besættes med Mænd, som enten i Overbestyrelsen eller gennem praktisk Deltagelse i Toldforretningerne i underordnet Stilling havde godtgjort deres Duelighed. Men endnu saa sent som i 1868 blev dog en forhenværende Købmand i en Købstad ansat som Toldstedschef i samme By uden anden Adkomst end den, at han var ordførende Stiller for Folketingsmanden for den Valgkreds, i hvilken nævnte Købstad laa — men Folketingsmanden var ganske vist ogsaa Finansminister.

Saa meget om Toldvæsenet i Almindelighed i de gamle Søkøbstæder og i gamle Dage. Byerne, der laa inde i Landet, havde den Gang intet Toldvæsen, det var først omkring Midten af det 19. Aarhundrede, at der oprettedes Toldsteder i disse.

Vi gaar derefter over til Konsumtionsvæsenet.

Konsumtionen (Zisen, Accisen) var en Afgift, der maatte svares af visse Varer, som fra Landet tilførtes Byerne, og denne Afgift blev opkrævet ved Byernes Porte. Konsumtionen indførtes ved en Forordning af 22. November 1671 om »Consumptionen offer ald Danmarck«, og den motiveredes med, at »Kongen har af sær Omhu for Undersaatterne, hvorledes Matrikelskatten kunde vorde forlindret og et mindre besværligt og taaleligt Middel fundet, hvorved Militzens Underhold og Magasinernes Oprettelse kunde til Landets Forsvar continueres, og i muligste god Stand bringes, oprettet Konsumtionen i Købstæderne«. Paa læget af denne Konsumtionsafgift kunde altsaa nærmest anses for en Krigsskat, og den havde sin Berettigelse, eller i al Fald sin Forklaring, deri, at den saakaldte skaanske Krig ved det Tidspunkt stod for Døren, og for at føre Krig var dengang de kendte tre Ting: Penge, Penge og atter Penge lige saa nødvendige som nu om Dage.

Konsumtionen hvilede paa en stor Mængde indenlandske Produkter samt døde og levende Dyr, og den opkrævedes som anført ved Indgangene til Byerne, ved Portene, hvor der var opført Vagtboliger for Konsumtionsbetjentene — Acciseboder — nær ved disse var der anbragt Slagbomme til at spærre for Vejene,

ad hvilke de konsumtionspligtige Varer ene maatte føres, desuden var der uden om hver Købstad afstukket en Konsumtionslinie, inden for hvilken ingen ustraffet maatte træffes med konsumtionspligtige Varer, naar det var paa andre end de autoriserede Veje, der førte til Byen. Denne Konsumtionslinie bestemtes af paa gældende Bys Øvrighed, men efter Konference med Byens Konsumtionschef; den skulde være i passende Afstand fra Byen og skulde saa vidt muligt begrænses ved Veje, Indhegninger og deslige naturlige Skel. Foruden Betjentene, der var posterede ved Acciseboderne, var der andre Betjente, der til forskellige Tider, Nat som Dag, patrouillerede uden om Byen, men inden for Kon-

Brandspande af Læder.
Fra Løgster Toldkammer.

sultionslinien, og de skulde navnlig passe paa Stier, der førte til eller om Byen og paa Baglaager til Huse og Haver, der vendte ud til aaben Mark. Der var strenge Forbud mod at benytte andre Adgange til Byen end de Veje, ved hvilke der fandtes Acciseboder, men at der ikke desmindre dog indsmugledes en Mængde Varer til Byerne, er givet; Borgere, hvis Haver stødte op til øde Marker, blev ved hemmelig og forbuden Trafikering i Aarenes Løb

ofte til ret velstillede, ja endog velhavende Folk.

Foruden Opkrævningen af Konsumtionen havde Konsumtionsvæsenet ikke saa faa andre Hverv at varetage, som her skal anføres.

Det var paa de Tider almindeligt, at man i Købstadshusholdninger selv bagte og bryggede, og Rug og andet Korn til Brød, Gryn og Ølbrygning — eventuelt til Kreaturfoder — maatte derfor bringes til Byens Mølle, og der skulde da hos Konsumtionsvæsenet — ikke ved Acciseboderne, men ved »Hoved« Kontoret, der var inde i Byen — løses Afgiftskvittering for Formalingsafgift; denne Afgift var forskellig, eftersom det var af Korn til Formaling af Malt til Øl og Eddike eller af Korn til Mel etc.; en Konsumtionsbetjent skulde paa selve Møllen føre Kontrol med disse Varer, paase, at der var løst Afgiftskvittering og kontrollere de angivne Kvanta.

Konsumtion af de inden for Byen, men paa dens

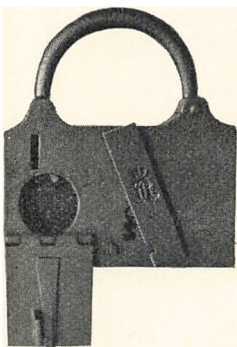
Grund boende, var en Personel-Konsumtion, som skulde erlægges af alle, der boede paa en Købstads Jorder, men uden for den egentlige By. Denne Konsumtion fastsattes af vedkommende Købstads Konsumtionschef sammen med Byfogden hvorefter disse udarbejdede Forslag, der skulde approberes af General-Toldkamret; det var ingen ringe og ingen behagelig Opgave, og at faa de fastsatte Beløb indkasserede hørte just heller ikke til Livets Behageligheder for Konsumtionsvæsenet.

Milepenge skulde svares for hver Køretur med lejet Vogn fra Byen og ud paa Landet, eller til anden By: »Vognmænd og andre, som lade deres Vogne og Heste leje for Penge, være sig til Kongerejser eller andre Rejser, skulle erlægge for hvert Par Heste, eller hver Vogn med 2 Heste, af hver Mil 4 Sk«. Milepenge erlagdes og Kvittering udstedtes ved den Accisebod, hvor Udkørselen fandt Sted, og Kusken skulde stedse have Kvitteringen hos sig til Legitimation. Milepengekvittering kunde dog kun løses fra Købstad til nærmeste anden Købstad, hvor den da afleveredes ved Acciseboden, og hvor en ny »Mileseddel« maatte løses, om Rejsen skulde gaa videre. Det var selvfølgelig en meget generende Afgift for Byerne som for Landboerne, idet ogsaa disse, »naar de lader sig fragte fra Landet til Købstæder, melde sig ved Indkørselen i Portkontoret, og betale der Afgiften«. Disse Milepenge, der var indførte af Frederik IV ved Forordning af 31. Decbr. 1700, ophævedes ved Plakat af 15. August 1829 »til Lettelse for den indre Landfærsel«; men Admistrationen meddelte dog, at »Milepenges Ophævelse har ikke hævet Consumtionsvæsenets Tilsyn med ulovlige Befordringer, og det tilkjendegives, at Portbetjentene vedblive fremdeles at paase, at Kørekarlene ere forsynede med anordnet Passerseddel til den Befordring de fremføre . . .«; det var altsaa kun Afgiften, der var ophævet, Mileseddel skulde stadig udstedes, og denne Ordning forsvandt først ved Konsumtionens Ophævelse.

Vielsespenge skulde »alle og enhver, naar de i Egteskab indtræde, erlægge til den, som Consumtionsafgiften i Kjøbstæderne oppebærer«, og ingen Præst maatte foretage nogen Vielse, før Brudgommen kunde præstere Bevis for at have betalt disse Vielsespenge. Det var hovedsagelig Købstædernes Beboere, der maatte betale denne Afgift, de fleste Landboere var fritagne derfor. »Priserne« var forskellige, i 1779 var den højeste Afgift 50 Rdlr., som betaltes af »samtlige Vore Civil-Betiente, fra de

høieste Charges indtil Capitainer inclusive og alle andre, som med nogen Rang ere benaadede«; iøvrigt var Afgifterne 20, 10, 4, 2 og 1 Rdlr. med nøje Angivelse af, hvem der faldt under disse forskellige Afsnit; den laveste Sats — 1 Rdlr. — betaltes saaledes af »Fiskere, som boe i Kiøbstæderne og ikke ere Borgere, Daglønnere, Arbejds- och Tieneste-Folk, som søge og erholde Bevilling paa at lade sig vie i Huuset«. Vielsespenge bortfaldt i 1797.

Folkeskatt betaltes af enhver Husbond eller Husfader i Købstæderne for det Personale eller Tyende, han havde i sit Brød, og Afgiften var forskellig efter Tyendets Stilling: for en »Secretaire, Informator, Skriverkarl og deslige«, aarlig 1 Rdlr.,

Toldlaas
med Chr. VIII's Monogram.

for en »Kjøbmands-, Kræmmer-, Apotheker-, Brygger-, Kielder-Svend eller »Dreng« 64 Sk., for en Ladefoged eller Avlskarl ligeledes 64 Sk., for alle andre Tieneste-Folk og Haandverks-Folks Svenne, samt Dreng, som faae Løn«, 48 Sk., og for en Qvindes Person uden Forskiæl, naar hun tiener«, 32 Sk. — alt aarlig. Denne Folkeskatt betales i to Terminer, i Midten af Juni og December Maaneder, til Byens Konsumtionsinspektør eller Konsumtionsforvalter, efter en af paagældende Husbond udfærdiget Fortegnelse, hvis Rigtighed skulde kontrolleres af i dette Øjemed »ud-

skikkede« Konsumtionsbetjente. Folkeskatten bortfaldt ved Forordningen af 1. Februar 1797. Hos Landboere var der tidligere bleven opkrævet tilsvarende Folkeskatt, men det blev i 1760 ændret derhen, at denne »Consumtions-Familie- og Folkeskatt paa Landet udi Danmark« fra 1. Januar 1761 afløstes af en Art Hartkornsskatt.

Græsgangspenge i Købstæderne: »Eftersom adskillige Qvæg, saaesom Stude, Kiør og Kalve, Faar, Lam, Bukke og Gedder og andre deslige til Stæderne indføres for at bruges til Husholdningens Fornødenheder og paa Græs Sommeren over at holdes, da skulde de, som saadant Qvæg eye, det uden Forskiæl hos den, som Consumtions-Oppebørselen er anbetroet eller overdraget, ved Philippi Jacobi Dags Tider angive, og haver han det stykkevis at antegne. Derefter skulde Eyer mændene inden 14 Dage før St. Mortens Dag, hvad enten Qvæget har

gaaet paa Byernes eget Overdrev, eller andres Marker, naar det dog dagligen drives ud og ind eller kommer hjem om Aftenen, aarlig erlægges Græsgangs-Penge, saaledes som følger: Af en Hæst, Hoppe, Oxen og Kvie over Aar gammel 24 Sk., et Sviin 4 Sk., et Faar, Geed, Lam, Buk, Beedde eller Vædder 4 Sk. Da Kiøbstædernes Qvæg daglig, især om Sommeren, igiennem Portene ind- og uddrives og derved kunne gives Anledning til at indsnige noget uden Consumtions Erlæggelse; saa skal, for at forebygge al Undersleb, enhver, som saadant Qvæg Sommeren over paa Græs holder, enten det imod Vinteren skal slagtes eller og gaae over til et andet Aar, lade det paa Consumtions-Contoiret antegne, og brænde paa Hornene eller tegne i Øret, hvilket uden Betaling forrettes. Af de Sviin, som drives paa Skoven til Olden, skal Consumtionen betales, naar de slagtes, men med Græspengenes Betaling forholdes som foran er meldt«. (Gengivet efter Consumtions-Forordningen af 1. Januar 1779). Tillægs-Penge. (Gengivet efter samme Forordning). »Da endeel Kalve, Sviin, Lam, Høns og Giæs aarligen tillægges i Stæderne, hvoraf ingen Consumption i Porterne kan have, saa skal alt saadant tillagt Qvæg hvert Aar ved St. Hans Dags Tider for Consumtions-Forvalteren angives, saavidt da tillagt er, og det under Straf af Confiscation, og af det, som ikke til andre Stæder udføres til at sælge, betales Consumptionen inden Mikkels-Dag under ovenbemeldte Straf. Iøvrigt bliver herefter ligesom hidtil af det i Byen tillagte Qvæg, naar det slagtes, den samme Consumption at erlægge, som af det, der fra andre Steder i Byen indføres«.

Endelig betaltes ogsaa Afgift af Brændevinsbrændings-Redskaber til Konsumtionskontorerne, ligesom ogsaa »Vore Consumtions-Forvaltere og Inspecteurer maae, naar og saa ofte grundige Formodninger findes, inqvirere paa Landet om ulovlig Brændeviins-Brænden og Kroehold«.

Det vil af alt det anførte fremgaa, at Konsumtionsvæsenet havde nok at varetage, og hvad der en Tid lang yderligere forvoldte stor Ulempe var, at Beløbene af Konsumtionen og de øvrige herhen hørende Afgifter skulde reduceres til Repræsentativer, efter stadig vekslende Kvartalskurs, det hørte nemlig til Sjældenhederne, at der af Yderne betaltes med rede Sølv. Repræsentativerne var Pengesedler — Bancosedler — der ikke var deres Paalydende værd.

Talrige var de Love og Bestemmelser, der i Tidens Løb emanerede angaaende Konsumtionen m. v.; den sidste Lov af denne Art er dateret 22. November 1837, og den bestod altsaa indtil Konsumtionen i Købstæderne ved en foreløbig Lov af 15. September 1850, stadfæstet ved Lov af 7. Februar 1851, fuldstændig ophævedes; i den sidste Forordning — af 1837 — findes, foruden Portkonsumtionen, kun Formalingsafgiften, alt det øvrige var Tid efter anden forsvundet.

Konsumtionsvæsenet var indtil 1797 en selvstændig Institution, der havde sit eget Personale. Oprindeligt var det en Accisemester, der i hver By varetog Opkrævningen, men senere blev det Konsumtions-Inspektører eller -Forvaltere, bistaaede af kongelige Betjente, ogsaa kaldet Kontrolører, samt af Underbetjente,

Maalekande af Kobber (fra 1839)
til Justering af Mæskekar.

hvilke sidste antoges af Konsumtionschefen i den paagældende By. Men i adskillige Aar var Konsumtionen bortforpagtet, ofte til Magistraterne i de forskellige Byer, men hyppigt var det ogsaa en eller anden Borger i den paagældende By, der fik Konsumtionen i Forpagtning; saaledes fik f. Eks. Anders Haugsted i Odense overdraget denne Bys Konsumtion for Aarene 1773, 1774 og 1775 og for en aarlig Forpagtningsafgift af 13,500 Rdlr. Men det var dog i Almindelighed særlig for de mindre Byers Vedkommende, at Konsumtionen bortforpagtedes — hvad der indgik ud over Forpagtningsafgiften, var selvfølgelig Forpagterens Profit. — Fra 1. Januar 1779 ophørte al Bortforpagtning, og der kan næppe være Tvivl om, at Staten var bedst tjent med selv at varetage Opkrævningen, for fraset Forpagternes Fortjeneste og den maaske noget dyrere Administration saa havde Staten dog større Myndighed og kunde optræde kraftigere over for Lovovertrædere end Byens Magistrat, endsig den private Forpagter. Fra 1779 blev der altsaa overalt ansat kongelige Embedsmænd til at foretage denne Oppebørsel. Men det gik her som ved Toldvæsenet, ingen af Konsumtionsvæsenets Embedsmænd var faguddannede, det var tilfældige Personer af samme Kategori som ved Toldvæsenet. Og for Underbetjentenes Vedkommende var ganske det samme Tilfældet. Endnu saa sent som omkring Aar 1840 — altsaa et lille halvt Hundred Aar efter, at Told- og Konsumtionsvæsenet var slaaet sammen — bestod

Personalet ved en mindre Søkøbstad af: 1 Told- og Konsumtionsinspektør, der var forhenværende Ritmester, 1 Kasserer, der havde været Kopist i Generaltoldkamret, 1 Kontrolør, der havde været Skifteskriver og 8 Underbetjente, hvoraf 1 var forhenværende Gaardmand, 2 fallerede Købmænd, 1 tidligere Haandværker, 1 forhenværende Student, 1 forhenværende Soldat i den franske Fremmedlegion og 2 forhenværende Underofficerer — altsaa et meget blandet Selskab.

De Krav, der stilledes til Personalet, og i Særdeleshed til Underbetjentene, var næsten unaturligt strenge: en saa godt som uafbrudt Tjeneste, Dag som Nat, enten i Portene eller ved Patrouillering og deslige, ofte ene og med Ophold i smaa og smudsige Rum, udsat for brutale Personers Overfald, naar deres Forsøg paa at unddrage sig Erlæggelsen af de paabudte Afgifter blev forhindret, eller naar det Pengebeløb, der altid havdes i Behold for indførte Varer, og som opbevaredes i en Bordskuffe — det eneste Gemmested, der fandtes — ligefrem forsøgtes bortstjaalet. Kun en Gang om Dagen blev der set til dem af den saakaldte »tilhaandegaaende Betjent«, der vandrede om fra Port til Port og blandt andet afhentede Konsumtionsafgifterne fra foregaaende Dag, hvilke han bragte til Kassereren sammen med Regnskabsbogen, »Portbogen«, hvoraf der ved hver Port var to Eksemplarer. Og hvorledes var saa en saadan Underbetjents borgerlige Stilling og hans Forhold til Befolkningen? — I og for sig var hele Konsumtionsvæsenet meget ilde set, ja, ligefrem forhadet af alle, og dette var forstaaeligt, forsaavidt som Kontrollen medførte en Smaalighed i dens Udførelse — det saakaldte »Posekiggeri« — samt var en saa væsentlig Hindring for den frie Virksomhed og Samfærdsel, at det kun kunde irritere og forbitre; dette var nu ganske vist Lovens Skyld og ikke de Personers, der var satte til at varetage dens Overholdelse, men da man ikke kunde faa Ram paa selve Loven, maatte det gaa ud over dens Tjenere, saa at disses Stilling og Anseelse i det borgerlige Liv maatte blive og i Virkeligheden ogsaa var overmaade ringe; hertil bidrog selvfølgelig ogsaa i meget væsentlig Grad, at de økonomiske Forhold, hvorunder de virkede og levede, var saa særdeles tarvelige at de næppe kunde sættes i Klasse med, end mindre overgik en almindelig Arbejdsmands Dagløn; endnu i Slutningen af det 18. Aarhundrede var en Underbetjents Ugeløn 7 Mark. Og selv disse Underbetjentes Overordnede saa ned

paa dem som paa en lavere Kaste og behandlede dem derefter. Iøvrigt havde disse Konsumtionsvæsenets Overordnede det heller ikke for godt, thi naar de efter bedste Evne søgte at gøre hvad deres Pligt var efter Lovene, levede ogsaa de i en stadig og uhyggelig Ufred med den Befolkning, der omgav dem, og de var tit og ofte udsat for de utroligste Trakasserier. Saaledes meddeltes 25. Februar 1815 følgende: Toldinspektøren Hr. Justitsraad Bull i Aarhus har ladet bekendtgjøre følgende: »Det er ofte hændet mig her paa Stedet, at Pøbel slog ind mine Vinduer, uden at Gjerningsmændene blev opdagede. Den 16. f. Md. om Aftenen Kl. 7 blev samme Gjerning paany udøvet. En halv Time derefter knustes nok en Rude. Kl. 10^{1/2} ødelagdes atter 3 Fag i et Værelse, hvor jeg opholdt mig, og hvor et sygt Barn laae. 4 Personer i Forening skal have udøvet sidstmeldte Gjerning. Den mellemste blev udøvet af een. Denne var nær bleven paagreben. Umueligt er det dog ikke, at saadanne Mennesker kunne gribes i Flugten. Natten mellem den 28. og 29. Januar blev atter et Vindue indslagen. Da jeg ikke har privat Trætte med Nogen, og i Sandhed ikke forskylder disse Fornærmelser, anmoder jeg tillidsfuldt og forbindtligst enhver æret Medborger at være mig behjælpelig i at opdage disse Mennesker, hvis Udaad misbilliges af alle Retsindige. Man knuse mine Vinduer, man brænde mit Huus, man mishandle min Person. Intet kan, Ingen skal formaae mig til at overtræde min Troskabspligt mod Kongen«. Denne højtravende Slutning viser jo ret tydeligt, at Inspektøren var klar over Grunden til Forulempelserne. I 1822 meddeles: Byfogeden i Ribe har, i Anledning af to vidtløftige Forhør, der nyeligen ere blevne holdte angaaende et paaklaget Overfald og Angreb paa Told- og Consumtionsbetjentene der i Byen under deres Embedspligtens Udøvelse, hvoraf man maae befrygte, at saadant højst lovstridigt Forhold muligen kunde gribe videre om sig, ladet Alle og Enhver advare, ikke at lægge de patrollerende Told- og Consumtionsbetjente Hindringer i Vejen i deres lovlige Embedsforretningers Udøvelse«. At selv en Bys juridiske Øvrighed kunde finde sig beføjet til uden Anledning at optræde mod Konsumtionsvæsenet, viser en Indberetning, som i 1838 blev afgivet af Konsumtionsforvalteren i Hobro, Greve Rantzau, i hvilken Indberetning han klagede over, »at Byfoged Jantzen sammesteds, i Anledning af, at Bonden Jens Berthelsen under Inkquisitionen af et Læs Kornvarer ved

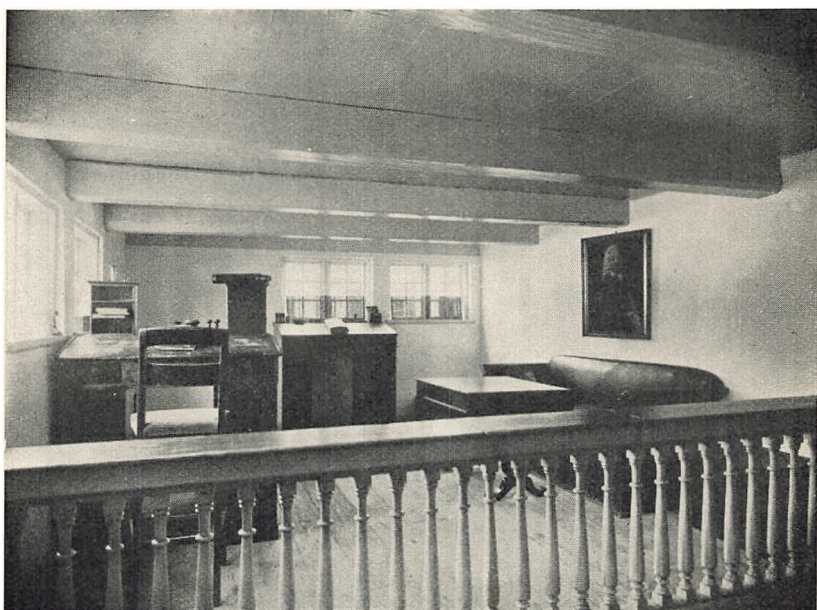
Indførselen til Byen har nægtet at løfte Sækkene i Vognen, ved denne Lejlighed i Fleres Overværelse har yttret, at Vedkommende ikke var forpligtet til at yde bemeldte af Consumtionsvæsenet forlangte Hjælp ved Undersøgelsen, men at det ene paalaa Consumtionsopsynet at foretage det Fornødne, hvilken Formening er tiltraadt af Amtmanden for Randers Amt, Kammerherre Lorentz«. Det gav dog Administrationen Anledning til at meddele saavel Amtmanden som Byfogden, at »det maa anses som en Følge af Sagens Natur, at Førerne af Varerne ved Indførsel til Kjøbstæderne, maa være Consumtionsvæsenet behjælpelige med at løfte Varerne tilside m. v., da det for Consumtionsbetjentene, hvoraf i Almindelighed kun Een er tilstede, saavel til at beregne, modtage og bogføre Afgifterne som til at undersøge, at intet urigtigt anmeldes, vil være umuligt uden Assistance af Vedkommende at foretage Undersøgelserne«. — Det vil af det her anførte fremgaa, at Konsumtionspersonalets Lod ikke har været misundelsesværdig i første Halvdel af det 19. Aarhundrede, og man kan sikkert gaa ud fra, at Forholdene snarest har været værre i det 18. Aarhundrede.

Som foran fortalt havde Told- og Konsumtionsvæsenet indtil 1797 hver haft sit specielle Personale, men ved Toldforordningen af 1. Februar 1797 blev de to »Væsener« slaaede sammen og dannede altsaa en Enhed, hvad der blandt andet bevirkede, at »Told- og Konsumtionsbetjentene«, som de derefter betegnedes, efter Behov maatte forrette Tjeneste ved saavel Told- som Konsumtionsgerning ved Søtoldstederne, — i Købstæderne inde i Landet var der vedblivende kun Konsumtionsvirksomheden at varetage, ingen Toldforretninger, men derfor hed det alligevel fra 1797 Told- og Konsumtionsvæsenet, indtil 1851, da Konsumtionsvæsenet fuldstændig forsvandt.

Efter dette Overblik over Toldvæsenet og Konsumtionsvæsenet, som ogsaa disse Institutioners Personale i fordums Tid, vender vi tilbage til det gamle Aarhus og Toldboden og Acciseboderne i Byen og ser paa Forholdene, som de var omkring Anno 1797.

Da Konsumtionsafgiften jo skulde erlægges ved Indgangen til Byerne — ved Portene — var det fra første Færd nødvendigt, at der ved disse Porte fandtes Bygninger, hvorfra Opkrævningen kunde foregaa, altsaa Acciseboder; disse var omkring i Byerne enten Statens Ejendom eller lejede af Staten. Men anderledes

stillede Forholdet sig for Toldvæsenets Vedkommende; paa de Tider fandtes der ikke nogen bestemt eller bestandig Toldbod, en saadan var snart paa et, snart paa et andet Sted i Byen, nemlig der, hvor Tolderen tog Bopæl; dette kunde lade sig gøre, for indtil 1797 blev al Vejning og Maaling af toldpligtige Varer besørget af den af Magistraten ansatte kommunale Vejer. Da derfor Hans Lentz, der var Tolder i Aarhus fra 1763 til 1787, i 1774 købte en Gaard, der da var ca. 100 Aar gammel, og i Brandtaxationen 1761 kaldes Vejerbod og da ejedes af Vejer-

Toldkontoret i »Den gamle By«.
Over Sofaen Portræt af Søbodens Ejer, Vejermester Peder Brendstrup.

mester Brendstrup, saa flyttede han ind der, og saa blev denne Bygning Toldbod, ogsaa efter at Lentz i 1787 fratraadte som Tolder og blev afløst af en Mand ved Navn Lund, og denne Toldbod er det, som nu staar genopført i »Den gamle By«. Lentz, der var bleven Kammerraad, tilbød i 1797 at sælge denne Bygning til Staten, idet han anførte, at den alt i mange Aar havde været Toldbod; Staten vilde dog ikke købe, men lejede derimod en Del af Bygningen til Brug for Told- og Konsumtionsvæsenet, foreløbig for 6 Aar, og det maa være fortsat, thi den vedblev, saa vidt vides, at være Toldbod et Stykke Tid endnu.

Fornævnte Lund virkede som Tolder indtil 1797, da Told- og Konsumtionsvæsenet forenedes, saa udnævntes han til Told- og Konsumtionskasserer, medens en Stockmann blev Told- og Konsumtionsinspektør; denne Stockmann maa have været formuende, thi han købte samme Aar — 1797 — sammen med Raadmand Peter Ingerslev, Rugaard Gods for 160,000 Rdlr., hvilket var særdeles mange Penge paa den Tid. — Iøvrigt bestod Personalet i 1797 af 1 Told- og Konsumtionsoverbetjent og 16 Told- og Konsumtionsunderbetjente, det var ikke noget stort Personale, men Aarhus var heller ikke nogen stor By, den havde paa det Tidspunkt kun omkring 4000 Indbyggere. — I Toldboden har der ikke været Plads til Pakhus, endsiges Vejerbod, hvilken sidste dog var nødvendigt nu, da Toldvæsenet selv skulde foretage Vejning m. v., der blev derfor af Staten bygget et Toldpakhus, i hvilket der da ogsaa indrettedes Vejerbod; i selve Toldboden har der saa kun været Kontorer for Kasserer og Inspektør samt sandsynligvis et Rum, hvor Personalet iøvrigt kunde opholde sig. Møblementet har sikkert været spartansk og kun det nødvendigeste, men at der i Kassererens Kontor har været en jernbeslaaet Træ-Pengekasse, kan betragtes som givet — paa den Tid kendtes jo ikke de brand- og dirkefri Jernpengeskabe.

Byen havde 7 Porte, og ved hver af disse fandtes en Accisebod; det var smaa og lave Huse, som over Indgangsdøren havde et Brædt med det kongelige Navnetræk. I hver af disse Acciseboder boede en Underbetjent, foruden at der naturligvis var et Rum til Konsumtionskontor. Udenfor hver Accisebod var anbragt en Pæl med en Tranlygte, og en anden Pæl til Ophængning af Vægtskaale. Den Underbetjent, der med Familie havde Bopæl i Acciseboden, skulde sørge for al Renholdelse, udvendig som indvendig, han skulde pudse og vedligeholde Tranlampen o. s. v. Indtil 1815 blev der af Staten leveret Senge og Sengeklæder til disse Underbetjente; i 1798 blev det forbudt Portbetjentene at modtage Tørv og Brænde, naar Partier deraf indførtes, hvilket tidligere havde været Skik og Brug.

Det var Bygningerne og Personalet ved Aarhus Told- og Konsumtionssted omkring Aar 1797, og saa til Slut lidt om dette Personales hele Tjenestevirksomhed ved samme Tidspunkt.

Told- og Konsumtionsinspektør Stockmann havde den øverste og almindelige Bestyrelse af hele Virksomheden, og han skulde i saa høj Grad, som det var ham muligt, tage Del i det umiddelbare

Opsyn; han skulde ugentlig fordele saavel Overbetjenten som Underbetjentene til de forskellige Tjenesteposter, dog kunde han lade de Underbetjente, som sattes til Tjeneste ved Portene, forblive der saa længe, han ansaa det for tjenligt; det var derhos hans Pligt at paase, at samtlige Betjente til rette Tid var tilstede paa de dem anviste Tjenesteposter og iøvrigt opfyldte deres Pligt. Da han stod til Ansvar for alt Gods, der var oplagt i Toldbodens Pakhus, skulde han i den anordnede Toldbodtid være tilstede ved Pakhuset, dog kunde han i Stedet for beordre en dertil saa paalidelig Underbetjent, at han ved denne kunde være sikker; denne skulde paase, at Godsmodtagere ikke blev opholdte ved Godsets Udlevering, og han skulde tillige modtage til Oplæggelse i Toldpakhuset alt det Gods, som lossedes og ikke straks blev klareret. Naar der indtraf Strandinger i Tolddistriktet, skulde Inspektøren ufortøvet begive sig til Strandingsstedet for der at varetage de Forretninger, som Toldforordningen paabød.

Ved den ugentlige Fordeling fik hver af de 7 Porte sin Underbetjent, en Underbetjent blev Inspektørens »tilhaandsgaaende« Betjent, en blev sat til Tjeneste ved Møllen for at holde Kontrol med det Korn, der formaledes, indføre det i Møllebogen, naar det bragtes til Mølle, for atter at fraskrive det, naar det efter Formalingen fraførtes. Det resterende Antal Underbetjente anvendtes ved den egentlige Toldtjeneste ved Havnen med videre, men de blev ogsaa anvendte til anden Tjeneste efter Behov.

Told- og Konsumtionskasserer Lund var Toldstedets Regnskabsfører, han havde at oppebære og straks at beregne til Indtægt — for igen til sin Tid at aflevere til vedkommende Kasser — alle de Indkomster, Told- som Konsumtionsintrader, som han havde at holde Regnskab over; og over alt, hvad der vedrørte Oppebørsel og Regnskabsvæsen, skulde han føre nøjagtigt og ordentligt Regnskab. Ved hver Maanedes Udgang skulde han til Magistraten aflevere de økonomiske Afgifter — den kommunale Accise — som han havde oppebaaret mod Kvittering, som han vedlagde sit Regnskab. Dette Told- og Konsumtionsregnskab skulde han sammen med samtlige Maanedens Told- og Konsumtionsintrader afsende til Hovedkassen med den først afgaaende Pakkepost efter hver Maanedes Slutning. Iøvrigt havde han stedse at udfærdige — naar det krævedes — Klareringsangi-

velser, Losseruller, Told^s og Passersedler o. s. v. At han ogsaa havde at udbetale alle de Udgifter, som efter staaende eller løbende Ordre skulde udredes, siger sig selv — han var jo Toldstedets Regnskabsfører. Alt dette kunde han selvsagt ikke besørge alene, og han maatte derfor selv antage Medhjælp, der dog skulde bestaa af »duelige, paalidelige og sædelige Personer«, han lønnede selv disse Medhjælpere af et vist Beløb, der aarlig blev ham anvist til Kontorhold. Ved en Skrivelse af 28. December 1799 fra Generaltoldkamret blev det Told^s og Konsumtionskasserer Lund meddelt, at H. M. Kongen havde approberet en Havnetakst for Aarhus Havn, hvorefter visse Afgifter af Fartøjer, Kreaturer og Varer indtil videre skulde oppebæres; »som Følge heraf« — hedder det i Skrivelsen — »har De da uden Betaling at oppebære de ved Havnetaksten bestemte Afgifter, hvilke maanedlig til Havnekommissionen afleveres og hvorom i Deres Toldregnskab saaledes som hidtil i Henseende til Havneafgiften gøres behørig Forklaring«.

Overbetjenten, der jo ligesom Inspektøren og Kassereren var kongelig ansat, maatte som Følge heraf tit og ofte og paa mange Omraader være Inspektørens Stedfortræder; iøvrigt var det en af hans vigtigste Pligter at forsegle eller laase Skibes Luger, naar der ikke arbejdedes paa Skibet, og atter at fratage Sejl eller aabne Laase, naar Skibet skulde losse eller lade; dernæst var det hans Pligt at varetage al Fortoldning, veje, maale, rude, gradere o. s. v., thi al Vejning og Maaling, der hidtil var besørget af den kommunale Vejer, skulde jo nu besørges af Toldvæsenet selv. Han havde saaledes nok at varetage, men da han ikke kunde være flere Steder paa en Gang, hjemlede Forordningen ham Ret til at faa Underbetjente til Hjælp, dog saaledes at han selv saa meget som muligt skulde være nærværende paa de vigtigste Steder og ved de vigtigste Opsynsforretninger. Og endelig var der Underbetjentene, der paa de Poster, som var dem anviste af Inspektøren, saavel i Forening med Overbetjenten som paa egen Haand skulde varetage alt, hvad Toldforordningen foreskrev, som ogsaa hvad der iøvrigt blev dem paalagt af deres Overordnede. Det var derhos deres Pligt, naar de ikke var tjenstgørende ved Acciseboderne eller andre faste Poster, at patrouillere i som uden for Byen, saavel om Dagen som om Natten, naar Inspektøren paabød det; naar den agende Post ankom til en af Portene, skulde en Underbetjent ledsage denne Postvogn til

Postkontoret og der kontrolere, at Toldplomber og Toldsegl ikke var brudt paa toldlukkede Forsendelser, ligesom han ogsaa maatte undersøge Vognen, at intet Smuglergods var skjult der. Naar Rejsende havde deres Vogne saaledes bepakkede, at Eftersyn ved Porten vanskeligt kunde finde Sted, skulde ogsaa en Underbetjent tilkaldes for at ledsage Vognen til dens Holdeplads og dér ved Vognens Aflæsning foretage Eftersyn og eventuelt opkræve Konsumtionsafgifter.

Uniformer eller blot Uniformshue kendtes den Gang ikke, Personalet var alle i civilt Tøj, som for de daarligt aflagte Underbetjentes Vedkommende kunde være tarveligt nok. Men »paa det at Forbrydelser mod Opsynsbetjentene desto bedre kan forekomme«, paabød Christian VII i 1781, at der til Brug for Toldopsynet skulde indføres et Toldtegn, et Messingskilt, »hvori staaer Rigets Kongevaaben med Overskrift: Kongeligt Toldtegn«; Skiltet var forsynet med 6 Huller for at kunne fastsyses paa Frakkebrystet; fra 1797 fik ogsaa Konsumtionspersonalet saadanne Toldtegn med Undtagelse af Kassererne, der først i 1816 blev forsynede dermed.

Og nu Tjenestetiden; ja, for Portenes — Accisebodernes — Vedkommende var der ikke noget at tvivle om, det var Tjeneste Hellig og Søgn og Dag som Nat — i Porten skulde der altid være en Underbetjent tilstede. Iøvrigt var Tjenestetiden hver Søgnedag fra Kl. 7 Morgen — i Maanederne Januar, Februar, November og December dog Kl. 8 Morgen — til Kl. 12 Middag og fra Kl. 14 til Kl. 19 (2–7) Eftm.; det var den normale Tid, men den var ikke absolut, thi naar det forlangtes, skulde Opsynsforretningerne ved Lossen og Laden fortsættes uafbrudt paa alle Søgnedage, fra Solens Opgang og til dens Nedgang, og saa blev der jo en lang Arbejdsdag ud af det. Skibsfarten paa Aarhus var iøvrigt ikke overvældende paa de Tider; i Aaret 1769 ankom der saaledes kun 187 Skibe af tilsammen 2167 Commercelæsters Drægtighed, og hjemmehørende i Aarhus var 29 Skibe paa tilsammen 420 C. L. Drægtighed. Der udførtes i samme Aar pr. Skib fra Aarhus til det øvrige Danmark samt til Norge og Hertugdømmerne af indenlandske Produkter: 688 Tdr. Brændevin, 2987 Tdr. Byg, 602 Tdr. Ærter, 377 Tdr. Flæsk, 2520 Tdr. Hvede, 37538 Tdr. Malt og 1605 Tdr. Rug, foruden en Del Ost, saltet Kød, røget og saltet Flæsk og endelig hjemmegjorte Tøjer til en Værdi af 26,380 Rdlr. — Det var ikke nogen

stor Skibsfart, og meget anderledes har det ikke været i Slutningen af Aarhundredet — Aarhus var jo endnu ikke nogen stor By.

Naar Underbetjentene var satte til Tjeneste ved Toldboden, maatte de altsaa varetage Havnetjenesten: paase Skibenes Udlosning og opnotere i Losserrullen, hvad der oplossedes, samt paase, at det lossede Gods førtes til Toldpakhuset; ligeledes paase Indladning i Skibe, og at det, der inladedes, var overensstemmende med, hvad der var angivet. Det kunde ogsaa hænde, at de maatte holde Nattevagt ved Skibe, naar dissers Luger af en eller anden Grund ikke kunde toldlukkes. Endvidere maatte de være Overbetjenten behjælpelig ved Vejerbodsforretningerne; hvad der dør fortoldedes, var vel hovedsageligt det Gods, der var oplagt fra de i Havnen lossende Skibe, men i Toldpakhuset kunde der ogsaa være oplagt Varer, der var kommet landværts, dels med den agende Post, dels med Fragtvogn. Det meste af det Gods, der blev fortoldet, var vel bestemt for Aarhus By, men da der ikke maatte finde Fortoldninger Sted paa de blotte Konsumtionssteder, Byerne inde i Landet og uden Havne, maatte de Handlende i saadanne Byer, naar de fik Varer fra udenrigs Sted, forinden de kunde faa disse Varer hjem, lade dem fortolde ved nærmeste Toldsted, hvorfra de saa med behørig Passérseddél blev sendt til Bestemmelsesstedet. Endelig maatte disse Underbetjente ogsaa patrouillere, dels i Byens Gader, dels uden om Byen. De havde saaledes ogsaa nok at varetage, men ikke desmindre var denne Tjeneste sikkert langt mere ønskværdig for dem end den ubehagelige og meget bundne Tjeneste ved Portene — Acciseboderne — hvor der ikke var Ro hverken Nat eller Dag. Ganske vist kunde Underbetjenten her ud paa Aftenen, naar Færdseleu var forbi og Bommene lukkede, holde sig inde i Kontorrummet, og ogsaa sove der, men kom der da Kørende eller Ridende, der skulde ind i Byen, og som derfor henlede Opmærksomheden paa sig ved Raaben, ved Posthorn eller ved Piskeknald, maatte Underbetjenten ud og aabne Bommen og derpaa inkvirere Vognen, eventuelt opkræve Konsumtionsafgift m. v. Og naar saa Dagen gryede, begyndte den egentlige Tjeneste for Alvor med sine uafbrudte Krav til Underbetjentens Aktivitet og Udholdenhed.

Fra det Øjeblik, Bommen var lukket op, maatte Underbetjenten holde Øje med enhver, der udefra kom gennem Porten, at den

Paagældende ikke havde konsumtionspligtige Varer med sig, han skulde paase, at Vogne — saavel ind- som udgaaende — som skulde svare Milepenge, var i Besiddelse af behørig Mileseddel, eller om en saadan skulde udfærdiges, og alt dette varede Dagen igennem. Hver Morgen kom den tilhaandegaende Betjent for at afhente de den foregaaende Dag oppebaarne Konsumtionsintrader til Kassereren sammen med en af Portbetjenten udfærdiget Ekstrakt af Portbogen eller selve Portbogen, af hvilken der ved hvert Konsumtionskontor var to Eksemplarer, der benyttedes skiftevis hveranden Dag. Saa kom Vognene med Varer fra Landet; Kusken maatte mundtlig angive, hvad der var paa Vognen, og Underbetjenten maatte kontrollere Angivelserns Rigtighed, optælle, veje o. s. v., og derpaa nøje undersøge Vognen, at der ikke fandtes andet eller mere end angivet — fandtes der uangivne Varer, blev de konfiskerede. Ved dette Arbejde maatte Underbetjenten anvende sin Søger, enhver Portbetjents uundværlige Hjælperedskab. En saadan Søger var en meterlang, tynd Jernstang, der i den ene Ende var tilspidset, og som over denne Spids havde et lille Hulrum. Var alt befundet i Orden, blev Konsumtionsafgiften beregnet og betalt, det hele indført i Portbogen, hvorefter der som Kvittering for det betalte Beløb blev udstedt en Konsumtionsseddel, der blev overgivet Bonden, eller hvem det nu var, der førte Vognen, og han skulde have denne Konsumtionsseddel hos sig for over for de i Gaderne eller paa Torvet patrouillerende Underbetjente at kunne bevise, at han rettelig havde betalt Konsumtion for de Varer, han havde paa sin Vogn. — Navnlig paa Markeds- og Torvedage kunde der være overmaade travlt — ved de mest trafikerede Porte kunde der holde lange Rækker af Vogne ud af Landevejene, ventende paa at blive ekspederede, og da kun een Vogn kunde behandles ad Gangen, kunde Ventetiden ofte blive lang, og saa vankede der knubbede Ord og Grovheder til Portbetjenten, og det var ikke altid, at der kunde sættes en ekstra Underbetjent til Assistance, til den værste Travlhed var overstaaet, hvorefter Portbetjenten igen var ene. Fik han ikke Hjælp af en anden Underbetjent, kunde det godt ske, at han, naar han var bosiddende i den paagældende Accisebod, lod sin Hustru træde hjælpende til; det var selvfølgelig ikke lovligt, men der blev set gennem Fingrene dermed, for Tjenesten i Porten skulde jo besørges saa hurtigt som muligt, at Ventetiden for de holdende

Vogne kunde blive den mindst mulige. — Det kan iøvrigt i denne Forbindelse her anføres, at Aarhus engang havde en kvindelig Tolder, hvad der vistnok er ret enestaaende. Da den Aarhus-Tolder Jørgen Pedersen i Aaret 1711 afgik ved Døden, blev Toldens Oppebørsel overdraget til hans Enke, Madam Anna Laasbye; det har imidlertid kun været for et kortere Tidsrum, thi i Begyndelsen af 1712 blev Jacob Liime udnævnt til Tolder i Aarhus.

Men tilbage til Acciseboden. Naar samtlige ventende belæsedede Vogne var ekspederede, blev der for Portbetjenten et lille Pusterum, hvor han kun havde de forbigående at holde Øje med, men hen paa Eftermiddagen, naar Torvehandelen var forbi, og Vognene atter skulde forlade Byen, kunde det godt hænde, at han paa ny kom til at beskæftige sig med en og anden af disse, thi hver den, der ikke havde faaet afsat alle sine Varer, kunde faa den erlagte Konsumtionsafgift tilbagebetalt for det, der atter førtes ud af Byen, naar han havde sin Konsumtionseddél i Behold, og Afgiften af det, der tilbageførtes, androg mindst 48 Skilling. — Endelig maatte Portbetjenten Sommeren igennem af Hensyn til Græsgangspengene paase, at Kvæget, der dreves ud og ind, passede i Antal og var tilbørligt mærket.

Saaledes gik det Dag efter Dag; og det maa erkendes, at Portbetjentens Lod saa sandelig ikke var misundelsesværdig, saa lidt som Underbetjentenes i al Almindelighed — at dyrke Hjemmeliv var der ikke megen Tid til; endnu saa sent som i 1845 ansøgte samtlige Underbetjente ved et Toldsted ydmygt Told- og Konsumtionsinspektøren om at faa den hidtil hafte Tilladelse til at tilbringe 2 Nætter om Maaneden i Hjemmet, forandret til 1 Nat ugentlig.

Dette var lidt om Told- og Konsumtionsvæsenet i Almindelighed, og om disse »Væsener«s Virken i den gamle By i Slutningen af det 18de Aarhundrede.

(Kilder: Sponeck: Om Toldvæsen. Consumptionen og dens Ophævelse. Tidsskrift for Toldvæsen. Maanedsskrift for Toldvæsen. Gamle Love, Anordninger og Aktstykker. Scultus-Institutionen har sikkert kun eksisteret en kortere Tid under Chr. II).

SOGNEPRÆST
CHRISTEN FRAUSING BORCHS
ERINDRINGER

FRA BORGMESTERGAARDEN OG DET GAMLE AARHUS
VED JOHANNES BORCH

Med Taknemlighed mod Direktør Johannes Borch i København har Museet modtaget efterfølgende »Erindringer«, som Hr. Borch har uddraget af Faderens, Pastor Borchs efterladte Papirer.

Museet takker ogsaa Fotograf Frederik Borch, Aarhus, fordi han paa en udmærket Maade har bistaet sin Fætter (Direktør B.) ved Valget af Portrætter. Hvad angaar Tekstens enkelte forklarende Fodnoter, da bærer jeg Ansvaret for disse.

Peter Holm.

I.

ERINDRINGER FRA BORGMESTERGAARDEN

Borgmestergaarden — en af Aarhus Bys smukkeste og anseligste gamle Købmandsgaarde — blev Aar 1597 bygget af Raadmand Niels Christensen og hans Hustru, Zitzil Persdotter.

Den laa med sin 16 Fag lange Hovedfacade mod Lilletorv, medens den ene af de to Sidefløje vendte ud mod Immervad. Her fik den Lov at ligge i godt 300 Aar, idet den blev nedrevet i 1908. Aaret efter blev den genopbygget paa Landsudstillingen i Aarhus, hvor den havde »Succes« og gennem Entré-Indtægten formaaede at betale Genopbygningsomkostningerne. Derpaa blev Borgmestergaarden — som Begyndelsen til Købstadmuseet »Den gamle By« — flyttet ud i den tidligere Haveselskabs Have, hvor den blev det Midtpunkt, hvorefter hele »Byen« efterhaanden er vokset op.

De sidste 120 Aar, Gaarden laa paa Lilletorv, ejedes den gennem fire Generationer af samme Slægt, og det er om dette Afsnit af Gaardens Historie, der i det følgende skal berettes.

Min Fader, afdøde Sognepræst Christen Frausing Borch, kom som 4 Aars Dreng i Huset hos sin Bedstemoder i Borg-

mestergaarden, og takket være hans efterladte Optegnelser faar vi en hel Del at vide om Livet i den gamle Gaard og i den lille By Aarhus, som dengang hverken havde en rigtig Havn eller Jernbane og kun rummede 7000 Indbyggere.

Fader vidste, da han i sine sidste Leveaar skrev sine Erindringer, at Borgmestergaardens Tilværelse frem i Tiden var sikret, men han vidste ogsaa, at det var som »død« Gaard, og derfor morede det ham netop at medtage mange smaa, ja, ubetydelige Intimiteter for at gøre den gamle Gaard levende for sig selv og sine Børn.

Direktør Holm har ud fra samme Synspunkt bedt mig ogsaa medtage Smaatingene, og det gør jeg saa, men beder samtidig Læserne adressere deres derhen hørende Kritik til ham.

For at begynde med Begyndelsen maa vi helt op til Ans Kro ved Bjerringbro. Denne Kro ejedes i Midten af det attende Aarhundrede af Poul Pedersen Frausing, som tillige var Gaardejer og drev Købmandsforretning. Hans Stambog om Fødsler og Dødsfald inden for Familien blev senere ført videre af Sønnen og Sønnesønnen i Borgmestergaarden og er derefter gennem Fader havnet hos mig.

Den første Notits meddeler: »1750 den 29. Decbr. Klokken 4 om Morgenen blev min Søn, Poul Frausing, fød i Ans Kroe.

Poul P. Frausing«.

Denne Søn blev senere Ejer af Borgmestergaarden. I Ans Kro fødtes der ikke flere Sønner, men 2 Døtre, henholdsvis i 1759 og 1760. Kromanden har sikkert været en dygtig Mand i alle Tilfælde en velhavende Mand, siden det var ham muligt at købe Aarhus største Købmandsgaard til Sønnen.

Billeder viser, at Købmand Poul Frausing har været en høj og køn Mand. Han har tillige været en meget dygtig Mand, hvis Forretning blomstrede. Han havde Skibe i Søen, og i det første Nr. af Aarhus Stiftstidende for 3. Jan. 1794 findes aftrykt

Poul Frausing.
Fot. efter Maleri af Rasch.

en Jammerklage fra en af hans Skippere, som paa Grund af Revolutionen i Frankrig var bleven tilbageholdt i 4 Maanedere og tvungen til at udlosse en allerede indtaget Ladning. Karakteristisk for Situationen er Slutningen i hans Brev: »Om det øvrige nyt, som her er, tør jeg ikke skrive, da det let kunde koste mit Hoved«.

Poul Frausing giftede sig med Cathrine Marie Bagge, født 6. Juli 1760 i Tved Præstegaard som Datter af Provst Christen Bagge og Hustru, født Worm, direkte stammen

de fra den berømte Oldgransker, Professor Ole Worm. Frausing blev derved Medlem af en lærd og begavet Familie. Hans Hustrus Morbroder var den lærde Rektor i Aarhus, Jens Worm,^{*)} og hendes Broder den meget kendte Rektor i Horsens, Oluf Worm, der altsaa

Oluf Worm, Rektor i Horsens.
Fot. efter Maleri af S. M. Jørgensen.

egentlig var født Bagge, men senere tog Moderens Navn, efter han var bleven opdraget hos Morbroderen i Aarhus.

Fader skriver, at Oluf Worm af sin Efterfølger i Rektoremsbedet, N. V. Dorph, kaldes »Horsens Skoles Sokrates«. Dorph priser ikke alene Rektor Worm for hans Lærdom, men ogsaa for hans Embedstroskab og Mandskraft, usminkede Retssindighed og sande Gudsfrygt samt hans hele begejstrende Elskværdighed. Rektor W. var meget afholdt af Søsteren og

Professor Stougaard, Katedralskolens Rektor.
Fot. efter Maleri.

^{*)} Fader skriver: »Jeg har endnu Rektor Jens Worms Sukkerbøsse med hans og hans Hustrus Navnetræk, I. W. og A. M. (Anna Møller)«.

Svogerens i Borgmestergaarden, og senere hørte Fader ogsaa den yngre Generation omtale ham med stor Ærbødighed. Naar han kom i Besøg, blev der sørget for passende Selskab som Professor Stougaard, Overlærer, senere Rektor, H. H. Blache m. fl. Fader skriver ogsaa: »Rektor Worms Fødselsdag, den 22. Oktober, blev Bryllupsdag for 3 Generationer i Slægten. Først for Poul Frausings Søn Christen, derefter for dennes Datter, Johanne Frederikke, g. m. Proprietær Borch, og endelig for mig selv«.

Det var i 1788, at Poul Frausing købte Borgmestergaarden. Fader beretter, at over Døren til Brænderiet var i en Træplade indskåret følgende Indskrift: »Anno 1788 er denne Gaard repareret og istandsat af Poul Pedersen Frausing og Chathrine Maria Bagge«. Meget kan der ikke fortælles om Poul Frausings Virke.*) Fader har dog meddelt følgende: »Den Vej, der gik omkring Aarhus fra Mindeport til Studsgades Port, fik han i Forening med en Doktor Hjort beplantet (paa en længere Strækning) og samtidig forsynet med en ophøjet Gangsti langs Kørevejen. Denne Allé var i min Barndom en yndet Spadserevej for Byens Folk, men nu er den i hele sin Længde bleven Gade«.**)

»Paa Klostergade byggede Frausing en stor 2 Etagers Gaard, som kaldtes »Ny Paradis« til Forskel fra »Gamle Paradis« paa Studsgade. I »Ny Paradis« boede Oberst Høegh-Guldberg, en Søn af Statsministeren, og endnu bebod Oberstens yngste Søn, Overretssagfører Julius Høegh-Guldberg en Villa, der ligger paa Havens Grund ud mod Nørreallé«.***)

»Poul Frausing var jo en velhavende Mand, og som en lille Mindelse herom fortaltes det mig, at et lille Pengeskrin jeg som Barn havde til at gemme Smaating i, havde tilhørt hans Hustru, der havde Frihed til at faa det fyldt med Sølvpenge, saa ofte hun vilde. En Efterklang af Oldefars Jydsk hørte jeg, naar mine

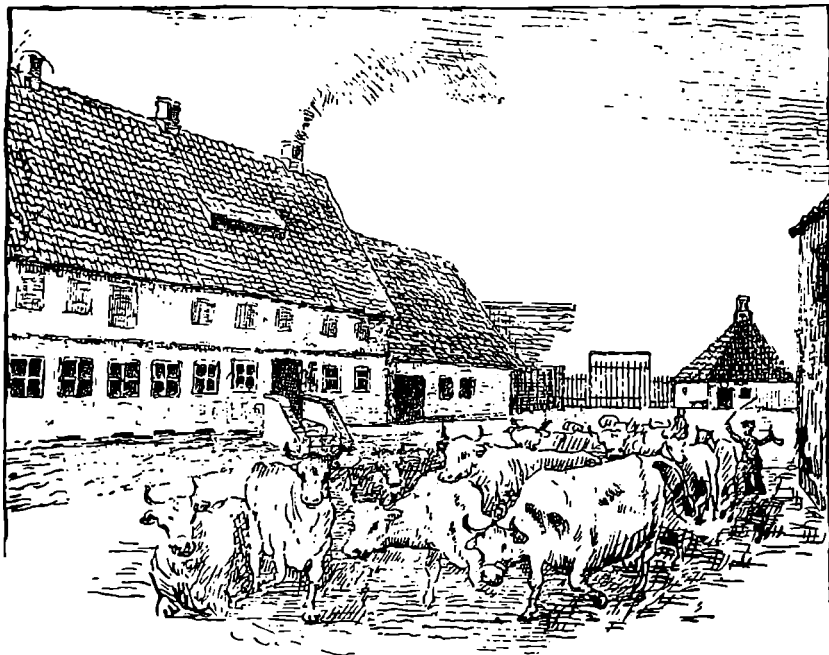
*) Her skal dog oplyses, at Borgmestergaarden var en 3 Etagers Ejendom, da Poul Frausing overtog den i 1788, men den maa være kommen i Forfald under Laasbyerne (de nærmest foregaaende Ejere). Poul Frausing tog straks fat paa omfattende Byggearbejder, hele øverste Etage blev nedtaget, Længen ud til »Vandgyden« (Smøgen, der fra Torvet førte ned til Aaen) blev nedrevet, og Poul Frausing opførte den nu eksisterende Bagfløj, hvis Tømmerkonstruktion tydeligt viser Aldersforskellen mellem dette Hus og de to andre Huse, Torvelængen og Immervadfløjen. Frausing afvalmede ogsaa Torvehuset, og den nuværende Pragtgavl er konstrueret i 1908 paa Grundlag af de Spor, det lykkedes at finde paa det omflyttede Tømmer.

***) Pastor Borch maa nærmest have tænkt paa Strækningen Nørreallé-Nørregade.

***) Ældre Aarhusianere vil erindre Høegh-Guldbergs røde Villa, hvor Indgangen flankeredes af to alvorlige Sfinksere. Efter Overretssagførerens Død i 1907 blev Ejendommen solgt, Villaaen nedrevet, og hen over Husets og Havens Grund finder man nu Gaden med det vildledende Navn »Borggade«.

Tanter sagde: »Snow Dig, Cathrin'«. Dette skal dog ikke tydes som Maalestok for hans daglige Tale, men har kun været en Levning af hans Modersmaal, som han har fastholdt for dets Kvikheds Skyld. Jeg maa tit tænke paa ham, naar jeg her i Hads Herred hører de samme Ord, der er langt bedre end »vend Dig om«.

Poul Frausings Søn, Christen Bagge Frausing, fødtes den 29. Juli 1782, og han forblev eneste Arving til Herlighederne,

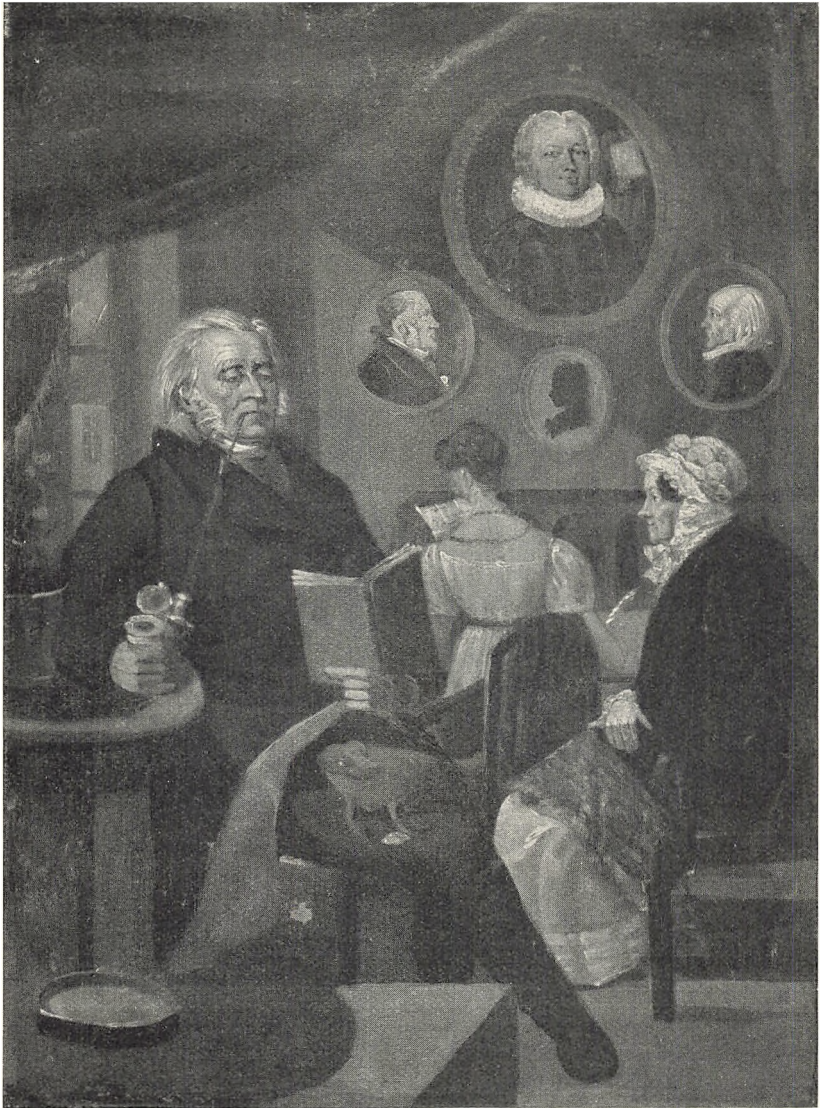

Langballes Gaard, som den saa ud, da Poul Frausing ejede den.
I Baggrunden Vesterport med Acciseboden.
Efter Billede tilhørende Grosserer H. A. Langballe.

da hans Broder, Jens Worm Frausing, født 16. Februar 1784, allerede døde samme Aar den 15. Septbr.

Poul Frausing beboede Borgmestergaarden indtil 1806, da han flyttede ud til Vesterport og lige til sin Død drev Forretning i den Gaard, der senere tilhørte Købmandsslægten Langballe.

Han lod Aarhusmaleren S. M. Jørgensen, der var Elev af Eckersberg, male nogle Familiebilleder, som i Faders Barndom hang i Borgmestergaardens Dagligstue. Fader fik senere disse Billeder, som han derefter forærede sin Broder, Arkitekten

Det Frausingske Familiebillede, malet af S. M. Jørgensen.

Martin Borch. Det ene af Billederne er et Interieur: Dagligstuen med Poul Frausing og Hustru som Hovedfigurer og med Sønnedatteren Cathrine ved Klaveret. Merskumspiben, Frausing ryger paa, er endnu i min Besiddelse, han betalte den i sin Tid med 40 Rdl., en artig Sum i de Tider. Et andet Billede viser

Rektor Oluf Worm og et tredje Sønnen, Christen Bagge Frausing, som ung.

Poul Frausing døde den 22. Septbr. 1826, og hans Hustru 1828.

Ligesom sin Fader giftede Chr. Frausing sig ind i en kultiveret og begavet Familie, idet han den 22. Oktbr. 1806 ægtede Ulrikke Sophie Rasch, født den 25. August 1782. Fader tillagde det alle Dage stor Betydning for Slægten, at de to Frausinger, Fader og Søn, giftede sig med begavede Piger, ud-

Provst Frederik Rasch.

Provstinde Johanne Frederikke Rasch,
f. Lassen.

gaaet fra højt kultiverede Familier. I en Omtale af sin egen Moder har han skrevet: »Alle hendes Billedes Træk samler sig i hendes Aands Livlighed og Bevægelighed. Denne Aandslivlighed var sikkert en Arv fra hendes Farmors gamle Slægt, i hvilken vi endog kan følge den flere Aarhundreder tilbage. Ogsaa fra hendes Moders Slægt blev denne Arv beriget. Der gives i de forskellige Slægter saadanne Strømninger af ejendommelige Gaver og Kræfter. De kendes ikke i hvert nyt Slægtled, men er som de Floder, der undertiden skjuler deres Løb i Jordens Skød for atter længere fremme at komme for Lyset«.

Ulrikke Sophie Rasch var Datter af Provst Frederik Rasch i Harridslev ved Randers og hans Hustru, Johanne Frederikke Lassen, Datter af Sognepræst Lassen i Asferg. Provst Rasch var født 1741 i Urlev Præstegaard og blev i 1770 Ama-

nuensis hos Biskop Bildsøe i Aarhus, en Stilling han beholdt i 24 Aar, »agtet og elsket af Stiftets Gejstlige«. Fra 1777 var han tillige residerende Kapellan ved Frue Kirke i Aarhus. I 1802 blev han Præst for Harridslev og Albæk Menigheder. Under Navnet »Broderkysset« udgav han et Skrift, hvori han søgte at modarbejde de revolutionære Strømninger, der forplantede sig fra Frankrig. Bøndernes Drikfældighed søgte han at modarbejde ved et versificeret Skrift i fem Sange under Titlen »Peder Knudsen Rus eller en Bondes Levnedbeskrivelse i morende Fortællinger«.

Ulrikke Sophie Frausing,
f. Rasch.

Christen Bagge Frausing.

Han glædede sig over Bondens Frigørelse og var ivrig for at faa Skoleundervisningen paa Landet forbedret.

Foruden Datteren Ulrikke Sophie havde Provst Rasch 3 Sønner, af hvilke den ene, Portrætmaleren, senere vil blive omtalt.

Ved deres Giftermaal tiltraadte Christen Frausing og Ulrikke Sophie Rasch Besiddelsen af Borgmestergaarden. Den frausingske Familie-Journal viser, at der i Tidsrummet fra 1807 til 1825 fødtes 10 Børn i Ægteskabet. Af disse ti døde to Drengene som ganske smaa. Drengen Frederik, som var født i 1816, faldt i 1822 ned fra Svalegangen og slog sig ihjel, og Fader skriver, at fra da af blev Svalegangen forsynet med et ordentlig Rækværk i Stedet for den enlige Lægte, der før fandtes. En meget kær og meget lovende Søn, den i 1810 fødte Poul Frausing, druknede i 1827 under Skøjteløbning paa Limfjorden ved Aalborg,

hvor han var i Handelslære hos Købmand Marcus Galthen, Sorgen følte dobbelt tung, fordi Drengen havde lidt særlig meget af Hjemvé og havde bedt om at blive overflyttet til Aarhus, hvad der var bleven ham nægtet.

Den ældste af de fire Døtre, Cathrine Marie, var en meget smuk Pige og en Tid forelsket i den kendte og meget afholdte Ritmester Brock. Som gammel fortalte en af hendes Søstre følgende: »En Dag stod Trine i Vinduet for at hænge Gardiner op, da Ritmesteren kom forbi paa Torvet, og Trine

Cathrine Marie Frausing,
gift Malling.

blev derover saa altereret, at jeg raabte: »Salig Trine, fald ikke ned, salig Trine«! Søsteren havde i mange Aar omtalt sin afdøde Søster som »salig«, saa det faldt af sig selv, at hun citerede sit Udraab saaledes. Forøvrigt heder det sig, at Trine ikke maatte faa sin Ritmester, hun blev i alle Tilfælde gift i 1832 med Købmand Niels Malling (i Dynskarken), der var ældre og Enkemand. Hun følte sig ikke lykkelig og døde allerede det følgende Aar den 26. Septbr. af Brystsye.

Tilbage af Børneskolen i Borgmestergaarden var 3 Døtre og 2 Sønner, som alle naede en høj Alder, saa flere af os i den yngre Generation lærte dem at kende. De tre Pigebørn var ikke blot de ældste, de var ogsaa langt de betydeligste. Utvivlsomt har Borgmestergaarden aldrig før eller senere huset en saa munter Pigeflok som de frausingske Døtre.

De saa alle godt ud, kunde synge og kendte mange Sange og Rim, og Gaarden genlød fra Kælder til Kvist af Sang og Kvidren og munter Passiar. De var meget godt begavede og i Besiddelse af en utrolig Vitalitet. Alle tre var de meget talende, noget, der gik i Arv til mange af deres Efterkommere, saa man langtfra har kunnet henregne dem til »de stille i Landet«.

Den ældste af Døtrene, Johanne Frederikke, født 25. Aug. 1810, blev i 1833 forlovet med Forvalter Frederik Borch.*)

*) Frederik Borch var Forpagter af Gaarden Bredholt (i Sal Sogn), indtil han i 1841 købte Hovedgaarden Skerngaard i Middelsum Herred for 10,200 Rbdl. Sølvs.

Fader skriver, at hans Forældre havde set hinanden paa Havreballegaard, men selve Forlovelseshistorien fortalte Bedstemoder mig i følgende prosaiske Vendinger: »Vi Pigebørn opholdt os paa Torvedagene i Strygestuen bag Butikken for at være parate til Landboerne med Kaffe etc. Nogle Lørdage i Træk kom Forvalter Borch ind til os for at passiare. Vi talte om, hvad han egentlig vilde, men saa en Dag friede han til mig. Jeg forlangte otte Dages Betænkningstid, og sagde saa ja, hvad jeg saamænd aldrig har fortrudt«.

Brylluppet stod i Borgmestergaarden den 22. Oktbr. 1833. Da »Søster Trine« var død en Maaned forud, blev Brylluppet holdt i dybeste Stilhed, og selv Gaardens Folk anede intet. Kødsuppe i Stedet for den traditionelle Lørdagsret — Risengrød — var det eneste, som markerede Festen.

Den 8. Febr. 1836 fødtes paa Bredholt Christen Frausing Borch som Nr. 2 i en Drengesflokk paa 9. Han, min Fader, blev ikke længe paa Landet, allerede som 3 Aars Dreng tilbragte han i Sommeren 1839 nogle Maaneder i Borgmestergaarden. Men da

Johanne Frederikke Frausing.

Bedstefader laa syg, og Soveværelset var et Gennemgangsværelse, blev han atter sendt hjem til Bredholt.

Saa døde Christen Frausing den 10. Marts 1840. Paa Bredholt var Søn Nr. 3 født og Gaarden under Genopførelse efter en Brand, saa den lille Christen kunde let undværes. Han drog saa med sin Moster Grethe for anden Gang til Borgmestergaarden, hvor han blev, til han i 1854 forlod Aarhus som Student.

Da Direktør Holm engang agter at udgive Borgmestergaardens Historie, ved hvilken Lejlighed den selvfølgelig vil blive Genstand for en udførlig, arkitekturhistorisk Behandling, skal Faders omfattende Beskrivelse her indskrænkes meget og væsentlig kun omfatte, hvad der nu ikke mere ses, men i sin Tid var et nødvendigt Led i det praktiske Erhvervsliv.

Foruden den monumentale, trefløjede Gaard, vi nu kender,

fandtes der dengang en hel Del sekundære Bygninger. Begge Sidefløjene var forlængede med mindre anselige Bygninger. I den Sidefløj, der ogsaa kaldes Bagfløjen, fandtes nærmest Hovedfløjen (Torvelængen) Bryggers og Brændevinsbrænderi. Næst derved et Rum til Jernvarer og derefter i en lavere Fløj Kostalden. Thi Brænderiet medførte, at der holdtes 3–4 Køer, der om Sommeren græssede paa Bymarken, hvoraf Gaarden ejede 20 Tdr. Land. I den lavere Sidefløj op til Immervadfløjen var der bl. a.

Lille Torv omkr. 1840.
Detail af et Prospekt af F. W. Otte.

Billedet viser Borgmestergaarden og dennes Omgivelser paa den Tid, Drengen Christen Frausing Borch opholdt sig hos Familien i Aarhus. Paa Billedet ser man midt for den Ejendom, der nu ejes af Firmaet Byberg, og gennem Borgporten ser man paa Storetorv Raadhuset lige foran Domkirken.

Kulkælder. Forgaarden lukkedes af en smal 2 Etages Tværbygning, i hvis øverste Etage der var Kamre til Gaardens egne Karle og til fremmede Kuske. I denne Tværbygning var der en Port, der førte ud til Baggaarden, hvor Hestestalden fandtes, og hvor der paa Gaardspladsen var en stor Mødding. Køerne, der om Morgenen blev sluppet ud paa Gaden, naar Byhyrdens Horn lød, samt den store Mødding illustrerer levende Forskellen paa før og nu, det »før«, der ikke engang ligger hundrede Aar tilbage i Tiden.

»Indgangen til Huset og Forretningen var paa Hjørnet af Lilletorv og Immervad gennem to solide Egetræsdøre, som flankerede den »vældige Egepile«, der bar Husets Hjørne.*) Over Dørene var anbragt et Bundt Hør, der viste, at her boede en Købmand.

Indgangsdørene førte ind til »Køllestuen«, et vældigt, flisebelagt Rum med 6 Fag Vinduer ud til Torvet. I alle seks Vinduer var anbragt korslagte Leblade. Køllestuen var Bygningens Centrum. Butikken med sin Disk og sine Hylde var en mindre Enklave i dette Rum og havde et Par Vinduer ud mod Immervad. Om Aftenen og om Søndagen forpuppede Butikken sig derved, at nogle brede, rødmaalede Klapper sænkedes ned og sluttede tæt sammen om Diskens Rand. Forretningens Kontor laa ligeledes som en Enklave i Køllestuen med to Fag ud imod Torvet. I Køllestuen ud mod Bagvæggen var »Køllen«, i hvilken der fyredes op med svære Brændeknuder, naar der skulde maltes Korn paa Loftet. Naar der blev tændt op i Køllen, aabnedes Jerndørene fra denne til Gaarden, saa Fattigfolk kunde komme ind at varme sig ved den kraftige Ild«.

Ved Siden af Køllens Skorsten førte en Fløjdør fra Køllestuen ind til Dagligstuen, bag hvilken laa Soveværelset og Køkkenet. Det var, som Fader skriver: »Lejligheden var sorgløst slængt om til alle Sider«, thi i den modsatte Side af Køllestuen førte en Dør ind til »Salen« paa 4 Fag ud til Immervad, bag hvilken der atter fandtes et stort Gæsteværelse paa 3 Fag med en Himmelseng. Salen havde hvidkalkede Vægge og var sparsomt møbleret. Der fandtes en stor Sofa, der ligesom Stolene var betrukket med gult Damask, foran Sofaen et Bord af Rosentræ, ellers ingen Møbler, kun Pillespejle med forgyldte Rammer og mange Slynnginger mellem Vinduerne.

»Den tredie Del af Lejligheden var paa Loftet, hvortil man kom op ad en smal Trappe fra den lille Entré, der fra Gaarden førte ind til Køllestuen. Naar man kom op paa første Sal, maatte man over to Bjælker og naaede saa to Døre, hvoraf den ene førte ind til »Blaaværelset«, der sikkert stod ganske som det

*) Senere blev denne »Egepile« — Husets Hjørnestolpe — fjernet og Hjørnet skraat afskaaret, saa der kun blev een Indgangsdør, Butiksdøren. Ved Gaardens Nedtagning i 1908 viste det sig, at enkelte Stykker af øverste Rem var gennemsavede Dele af et sværere Stykke Tømmer, og ved Sammenlægning saa man — blandt andet af de tre Taphuller til Knægte — at det var Rester af den oprindelige Hjørnestolpe. Af en mægtig Stolpe fra Taarupgaard nedrevne Lade var det derefter let at fremstille den manglende Bygningsdel i de oprindelige Dimensioner.

havde set ud fra Gaardens Opførelse.*) Gennem Blaa værelset naede man et Værelse for Butiksfolkene og et nyindrettet, hyggeligt Gæsteværelse. Gennem den anden Dør kom man ind i en meget stor Hjørnestue, Døtrenes Soveværelse, med fire Fag saavel ud mod Torvet som mod Immervad. I dette Værelse fandtes to »Lysthuse«: to store Senge med Forhæng. I det ene Lysthus laa Tante Emilie, i det andet Tante Grethe, og i det

sidste fik jeg Plads ved hendes Side. Disse to Lysthuse var Gæstekamre, som optog Døtrenes Veninder, naar de besøgte Aarhus, og saa maatte der redes til mig paa Sofaen. Dette Værelse har lyttet til mange fortrolige Samtaler baade i Sorg og i Glæde, naar Hjertebaand var knyttede og atter opløste, eller naar Oplevelserne paa Klubballerne havde fremkaldt disse flygtige, men dog i Øjeblikket for et Pige hjerte betagende Stemninger«.

Af Faders Fortælling om Bolig-Indretningen maa foranstaaende være nok til at vise, at det næsten vil være

Johanne Frederikke Borch, f. Frausing,
og hendes Søn Christen Frausing Borch.

umuligt for en rig Mand med rigelig Husplads at indrette sig mere upraktisk og mere spartansk, end Frausingerne havde gjort det i Borgmestergaarden.

Da Fader kom der i 1840, var Bedstefaderen altsaa død, men Bedstemoderen videreførte saavel Købmandsforretningen som Brænderiet.

Fader gennemgaar Husstanden og skriver:

»Familiens Centrum var naturligvis min Mormoder, der nu

*) Ved Gaardens Nedtagning i 1908 blev der Lejlighed til en grundig Undersøgelse af Stuerne mange Tapet- og Farvelag, og nu fremtræder den Stue, som Borch kalder »Blaaværelset« med sine oprindelige røde og gule Renæssancedekorationer, medens Hjørnestuen (som B. derefter omtaler) viser sin opr. blaa Dekoration fra ca. 1650. Da Gaarden blev opført i 1597, havde disse to Stuer samme Renæssancedekoration.

sad som en sortklædt Enke, stille, som et Centrum helst maa være. Hun skal i sin Ungdom have været meget livlig, hvad ogsaa hendes Fader, Provst Rasch, havde været. Hun er ikke den eneste livlige unge Pige, hvem Livets Sorger og Skuffelser har gjort stille — fem Børn havde hun mistet, og nu sidst var hendes Mand død. Jeg har Indtryk af hende som siddende hele Dagen ved Vinduet, altid sysselsat med Haandarbejde, især Linnedsyning. Døtrene Grethe og Emilie passede Huset og havde hver sin »Uge«. I en anden Forbindelse skriver Fader: »Min Mormoder veg ikke fra at gaa i Kirke hver Søndag, og altid tog hun mig med, og derfor har jeg mange Gange ydet hende min Tak«.

»Den ældste af de to hjemmeværende Døtre var Margrethe Benedicte (»Grethe«), født 1812. Hun blev min Opdragerske og havde gode Betingelser for at kunne gøre Fyldest i dette Hverv, hun kælede ikke for mig og pjankede aldrig, men hendes Kærlighed og Trofasthed kunde jeg ikke tage fejl af. Hun var altid smagfuldt klædt, men aldrig overlæst med Pynt, og hendes Properhed

Margrethe Benedicte Frausing.

og Ordenssans gjorde hendes Person meget tiltalende og kom ogsaa mig tilgode, baade direkte og indirekte.

Hun var dengang forlovet med Herredsfuldmechtig Nikolaj Jørgensen, en livlig, jovial Mand af et kraftigt Ydre med et mildt og godmodigt Sind. Han var oplagt til al god Skæmt og Lystighed og derfor meget søgt ved Dilettantforestillinger og anden Aftenunderholdning i Byen. Men skønt han i mange Aar havde været forlovet med sin »Grethe« og meget vel kunde forsørge hende, kunde han ikke blive færdig til at gifte sig. Den sorgløse Tilværelse med hyggeligt Tilhold i den gamle Gaard tiltalte ham for meget. Efter 10 Aars Forlovelse afbrød Tante Forbindelsen, skønt dette ikke skete uden stor Smerte saa vel for ham som for hende.

Jørgensen fik senere en lignende Plads i Horsens, hvor han

giftede sig. Ved et senere Møde med Tante Grete hos Søster Emilie paa dennes Fødselsdag — fra hans Side ikke tilfældigt — bad han Tante Grethe, der nu ogsaa var gift, om en Samtale i Enrum, hvor han under mange Taarer bevidnede hende, som han aldrig kunde glemme, sin Kærlighed. Jørgensen døde i en yngre Alder. Han maa formentlig være bleven begravet i Aarhus, thi jeg erindrer en Udtalelse af Tante Grethe, hvorefter hun hvert Aar paa hans Dødsdag gik op og fældede en Taare paa hans Grav«.

Kort efter Faders Ankomst til Borgmestergaarden oplevede han den nye Handelsbetjent H. W. Sechers Ankomst fra Flensborg. Gamle Madam Frausing viste selv Secher rundt i alle Lokaliteterne, og selvfølgelig var Fader med paa Rundturen. Fader skriver, at Secher var et net, roligt og dannet Menneske. Hans Forældre havde ejet Kjærbygaard ved Aarhus, men havde mistet deres Formue i den store Pengekrise 1813; de døde begge, da han var Barn.

»I 1844, den 24. Septbr. blev Secher og Tante Grethe gift og forpagtede samtidig Forretningen i Kompagni med Sechers Fætter Friis, og senere købte Secher Gaarden. Tante Grethes Forlovelse havde allerede pint mig; da det nu blev Alvor, og hun giftede sig, voldte det mig Hjertesorg. Da de viedes i Hjemmet af Brudgommens Fætter, Niels Anker Secher, sad jeg paa en Skammel bag en af Stolerækkerne og tørrede mine Øjne«.

Ved Siden af det sørgelige erindrer Fader dog ogsaa en lille Pudsighed fra Brylluppet. Madam Frausing havde givet Pigen Ordre til at lægge Varmebækkener i Gæsternes Senge. Fra en af disse lød der et Brøl, da Bækkenet blev stukket ind — Godsforvalter Friis fra Rosenholm laa der allerede.

Gennem fyrretyve Aar blev den Secherske Familie boende i Borgmestergaarden, stadig i den venskabeligste Forbindelse med Søsteren »Rikke« og Svogeren Borch samt deres mange Sønner. Tante Grethe indtog alle Dage en central Stilling i den store Slægt.

Hun viste ogsaa stor Venlighed mod den yngre Generation. Jeg erindrer hende som en slank og rank Personlighed med et fribaarent Præg og et i god Forstand aristokratisk Ydre.

Søsteren Emilie, født den 21. Maj 1818, var den gladeste, ja, kaadeste af hele Flokken. Hun var en Tid forlovet med Købmand Schmidt, en Søn af »Schmidt i Rendestenen«, saa-

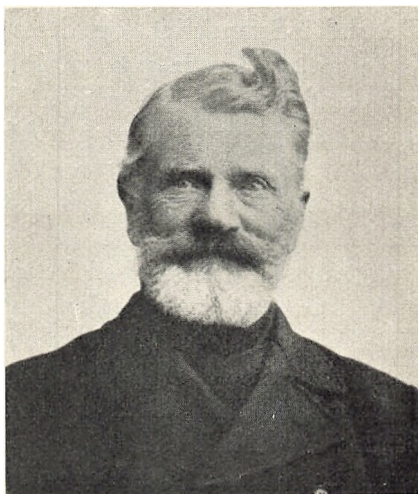
ledes kaldet, fordi hans Købmandsgaards store Grund paa Hjørnet af Guldsmedgade og Tangen løb ud i en Spids, omflydt til begge Sider af en dyb Rendesten, til Tider fyldt med Vand og Dynd. Schmidt døde som ganske ung, og Tante Emilie blev senere gift med en Søkaptajn Basse. Basse ejede en Tid et af de store Nivaa-Teglværker og sidst Klonemose Teglværk ved København. Han var ret udannet, og Ægteskabet var ikke lykkeligt, men Tante Emilie kunde til det sidste ironisere over sin Skæbne, og Manden omtalte hun kun som »Partiet«.

De to yngste af Flokken var Sønnerne Oluf og Frederik, som begge var hjemme, da Fader holdt sit Indtog.

Frederik, født 1825, blev Landmand. Han var af et noget uligevægtigt Gemyt og havde senere i Livet kun lidet med Familien at gøre. Hans Børn udvandrede til Amerika, og selv var han ogsaa nogle Aar derovre.

Oluf Worm Frausing fødtes den 22. Juni 1822. Han lærte først Handelen i Flensborg, men gik derefter over til Landbruget, da hans Helbred truedes af Tuberkulose, hvilket dog ikke var værre, end at han blev 86 Aar.

Da Fader ingen Karakteristik har givet af ham, vil jeg i et Par Linier forsøge en saadan. Det er utroligt, at der i en Søskendeflok kan fødes saa store Modsætninger, som Tilfældet var med »Onkel Ole« og hans Søstre. Lige saa initiativrige, energiske og aandslivlige disse var, lige saa flegmatisk var han. Han havde arvet 11.000 Rdl., og ved Spar-sommelighed bragte han denne Sum op paa 15.000 Rdl. Men 30.000 Kr. var i de Dage nok til at føde sin Mand, og derfor agtede han ej heller at løbe nogen Risiko. Kun i 16 Aar var han Forpagter af Todbjerg Præstegaard, hele den øvrige Del af sit lange Liv levede han som Partikulier. Det med at tjene Føden i sit Ansigts Sved var ham ganske fremmed, og med olympisk Ro og Overlegenhed betragtede han sine fortravlede Omgivelser. Den

Portræt af Onkel Ole.

høje, statelige Mand blev efterhaanden Slægtens Symbol paa Soliditet, Uforanderlighed og Hygge, og han var altid velkommen hos »Søster Rikke«s Dreng, naar han uanmeldt kom kørende i sin Enspænder. Han var godhjertet og hjalp mange Gange de fortravlede, naar de trængte dertil. Onkel Ole blev Slægtens Sagnfigur, og utallige Anekdoter eksisterer om ham. Han forblev ugift og døde 1908 i Holms Mølle.

»Foruden Familiens Medlemmer talte Husstanden ikke saa faa Personer, saaledes ogsaa to Tjenestepiger. Den ene af disse, den glade og trivelige Hanne fra Landet, foredrog saa ofte Sangen

»Tänk någon gång på den, hvars hjerta gömmer
Din Enlabild så troget inom sig« o. s. v.,

saa Melodien indtil i Dag hænger ved mit Øre. Desuden var der to Butiksfolk, samt en Gaardskarl, Peter, en stor Karl med et bredt og mildt Ansigt. Ham var jeg stolt af at sidde hos, naar han kuskede for os i sin Snorefrakke og høje Hat med sort Hanekam paa den ene Side.

Endvidere var der en Brænderikarl, en Røgter og en Tærsker.

Foruden Heste og Køer blev der holdt Ænder, og det morede mig meget at se dem drikke sig fulde i Spildevandet fra Brænderiet. Det gjorde mig ondt for Kalkunerne, naar de blev stoppede med Dejg²Trimlinger, hvilket voldte dem uafsladelige Kvælningsanfald.

Gaardens Faarekyllinger kunde jeg ikke forlige mig med. De sad i Brænderiet, og deres skingrende Musik kunde kun virke afskrækkende paa en lille Dreng. Frørnes Aftenmusik paa Landet er vel heller ikke skøn, men udtrykker dog Velbefindende og høres gerne paa Afstand, og den minder da ogsaa om den dalende Sols Farvel til Enge og Moser, medens Faarekyllingens skingrende Larm kun lyder fra et gammelt Hus' dunkle Kroge. Man maa være født i en Købstad for at kunne forlige disse Toner med en fredelig Aftenstemning. Jeg har aldrig uden for Borgmestergaarden hørt en Faarekylling«.

»Hele det store Bygningskompleks tjente i min Tid Familien Frausing enten som Bolig eller som Erhvervslokaler. Kun en Kælder med Lem ud til Immervad var udlejet som Beværtning. Saadan en Snask kaldtes en »Taske« og Beværteren »Taskemanden«. Denne hed Peter Møller og var en Dattersøn af Kromanden i Ans, altsaa en Fætter til Christen Frausing. Denne

Gren af Familien var ganske uden Dannelse, hvilket allerede fremgik deraf, at Døtrene kaldte mig ved et Øgenavn, som ikke kan nedskrives. Efter Hustruens Død blev Møller forfalden, fordi han ikke fik ordentlig Mad. Tante Grethe reddede ham ved at give ham Middagsmad fra sit Køkken. Han rejste sig og velsignede hende meget for hendes Godhed mod ham.

»I Aarhus By var der dengang ikke andre Familiemedlemmer end et ungt Menneske, Hans Rasch, min Mormoders Brodersøn, Søn af Købmand Peter August Rasch i Aalborg. Han lærte Handelen hos Købmand Marcus Bech i Borgporten sammen med sin Fætter, Broder Kaarsberg, Søn af Købmand Kaarsberg i Aalborg og Broder til Etatsraadinde Kjellerup. Disse to unge Mennesker kom meget ofte hos Tanten i Borgmestergaarden, ogsaa en Juleaften tilbragte de der. »Tante Lovise« Rasch fra Aalborg anmeldte i denne Periode sit Besøg, hvilket var en stor Begivenhed. Rejsen foregik med egen Vogn fra Aalborg til Aarhus. Den store holstenske Vogn med de tre graatlakerede Sæder og pletterede Haandgreb paa Siderne blev forspændt, og vi kørte Gæsterne imøde, jeg selvfølgelig ved Peers Side.

Hans Rasch var velbegavet og meget livlig, han og Nikolaj Jørgensen kunde sætte Liv i Byens Selskaber. En Gang var han dog for dristig. En Kreds af Beboere ved Kystvejen havde besluttet i Fællesskab at lave Fyrværkeri ude paa Bugten. Rasch publicerede denne Begivenhed ved at lade Trommen gaa, men nu opgav Beboerne Fyrværkeriet. Rasch søgte at klare Situationen ved at købe Fyrværkerisager hos Fyrværker Rappe, men denne hævnedede sig ved kun at overlade Rasch et Par Rakter. Folk strømmede til Kysten, men maatte nøjes med Rakterne. Nu var der i en god Mening til Rasch, men han sejlede over til Marselisborg og listede om Natten ind i Byen. Mulkten blev paa 100 Rdl., som Marcus Bech betalte.

Hans Rasch blev gift med en Datter af Doktor Siemesen i Mariager. Han etablerede sig i Isenkram i Aalborg, men det gik ikke, og han fik saa senere en god Stilling hos Brygger Meulengracht i Aarhus, i hvilken han forblev til sin Død.

En Broder til Madam Frausing var Portrætmaleren Ole Magnus Rasch, som var bosiddende i Altona, men ofte kom til Aarhus med Tilhold i Borgmestergaarden. Han havde lært sin Kunst i Frankrig, og den bestod i, at han prikkede Billeder i Voks, som var strøget paa Glasplader, efterfulgt af diskret

udført Farvepaalægning. Billederne præsenterer sig som smaa, fine Kunstværker, langt finere end de fleste Miniaturer malet paa almindelig Maade. Det blev i sin Tid hævdet, at Rasch var den eneste, der praktiserede denne Kunst i Danmark, men i det Spørgsmaal er vist ingen Kunsthistoriker bleven spurgt. Med rette siger Fader, at Raschs Billeder betød et stor Fremskridt fra Silhuetten, selv om de fleste af dem var Profilbilleder. Fader skriver, at adskillige Præstegaarde og Herregaarde har huset hans Billeder, som kostede 5 Rdl. Stykket. I fotografisk Gengivelse findes flere af hans Billeder i dette Skrift, ligesom der i Borgmestergaarden hænger et enkelt af hans Originalbilleder, forestillende Margrethe Benedicte Frausing, den senere Fru Secher, med Balfrisur.

Fader erindrer Portrætmaleren som en noget trivelig Mand af Middelhøjde med et fyldigt og mildt Ansigt. Hans Søster maatte holde ham i Ørene med Hensyn til hans Paaklædning, hvilken han, i Lighed med saa mange andre Kunstnere, negligerede. Han havde tre Børn. Sønnen Frederik giftede sig med en Garverenke i Frederikshavn. Han havde en poetisk Aare og skrev smukke Sange, ogsaa til de norske Studenter, naar disse over Frederikshavn gæstede Danmark. Hans to Døtre, Rebekka og Frederikke, blev gift henholdsvis med Præsten Anker Secher og Proprietær Fabricius, som en Tid ejede Vinderup i Holstebroegnen.

Pigebørnene fra Borgmestergaarden blev konfirmerede af deres Grandonkel, Pastor Søren Christensen Bagge i Snetrup, som ogsaa Fader naaede at besøge paa en Sommerrejse i 1841. Havreballegaard ligger i samme Pastorat som Snetrup, og saaledes kom det, at Pigebørnene fra Borgmestergaarden blev Veninder med Proprietær Møllers Døtre, Doris og Agathe. Deres Mødre havde allerede været Veninder fra Barndomstiden i Randers, hvor Fru Møllers Fader var Købmand Fischer.

Proprietær Møller var Sønderjyde og talte Plattysk med den gamle Husjomfru Eriksen. Omgangen med denne Familie blev selvfølgelig intensivere, efter at Møller som ældre købte Louisenhøj ved Aarhus, hvor Fader tit lyttede til den gamles Jagthistorier.

Det var, som tidligere nævnt, paa Havreballegaard, at Johanne Frederikke Frausing og Forvalter Frederik Borch først saa hinanden. Borch var en Plejesøn af gamle Glud paa Julianelyst og kom ofte derfra til Havreballegaard.

»Af de to Søstre Møller var Doris den mest fremtrædende og den livligste, men markeret i Skikkelse, Træk og Væsen. Agathe var net og behersket, men ingen af dem smukke. De deltog gerne i Klubballerne sammen med Aarhus-Veninderne, og jeg har med Spænding set Doris blive aareladt Dagen før et saadant Bal. Hun var blodrig og behøvede vel en Tapping for at kunne taale Dansen.

Doris blev gift med Valdemar Møller, en Søn af Generalen, og de ejede efter hinanden flere Gaarde i Jylland, bl. a.

Frederik Borch.

Johanne Frederikke Borch,
f. Frausing.

Sødringholm. Agathe forblev ugift og paa deres gamle Dage levede de to Søstre sammen i København«.

Fader har hørt sin Moder fortælle, hvorledes hun allerede Dagen før et saadant Bal maatte lade Frisøren opsætte Haaret, fordi det ikke var muligt at overkomme alle Damerne paa selve Baldagen. Følgen var, at Natten før Ballet maatte tilbringes sovende i en Stol. Morsomt at vi, takket være Rasch, med to Billeder kan dokumentere, hvorledes den Aarhus Frisør har arbejdet.

»I selve Byen var det ikke nogen stor Kreds af Familier, der var knyttet til Borgmestergaarden. Dette skyldtes dels, at Familiefaderen nu var død, dels at det gamle Handelshus havde en stor Kundekreds paa Landet blandt Proprietærer og Præster

som jævnlig med deres Familier kom til Byen og nød gæstfri Modtagelse under det gamle Tag.

Her skal nævnes nogle Navne.

Oberstløjtnant Zuckow med Frue og Datter var gamle Folk, som kom i min første Tid til Aftenselskaber, hvor han placeredes ved l'Hombre Bordet, medens Fruen imponerede mig ved at dyrke Snustobak i stor Maalestok. Jeg havde ikke før set Damer gøre denne Brug af deres Næse.

Agent Røginds havde tidligere boet i Immervad i Nabo-
gaarden, men boede nu i Kloster-
gade med stor Have ud til Nørre-
allé. Børnene Peter, Julius og
Mine vare Duskammerater med
mine Tanter og med Moder.
Drengene blev begge Præster,
og Julius havde jeg en Tid som
Lærer i Latinskolen. En yngre
Søn, Valdemar, blev min Skole-
kammerat. (Rektor Blaches Sang
til Julius Røginds Bryllup kan
læses i hans Digtsamling »Aro-
sia«).

Petrine Larsen,
f. Raupach.

Fremdeles Købmand Lang-
balle (død 1885) ved Vesterport
i den tidligere Poul Frausingske
Gaard, hvis Hustru, født Palle-
sen, fra Aalborg, var en meget elskværdig Kone. Grosserer Otto
Langballe (død 1910) var deres Søn.

Købmand N. H. Larsen paa Aagade var gennem sin Hustru
Petrine Raupach meget nær knyttet til Borgmestergaarden.
Hun var Datter af Købmand Raupach i Randers, hvis Hustru
havde været Veninde med min Bedstemoder, medens Faderen,
Provst Rasch, var Præst i Kristrup. Petrine Raupach havde staaet
Fadder til mig, da hun som ung Pige var Husjomfru i mit
Hjem paa Bredholt. Hendes Søster, Sofie Raupach, kom
jævnlig i Besøg i Borgmestergaarden, hun var livlig og meget
forstandig. Som lille Dreng erindrer jeg at have set hende danse
»Cachucha« i let Kostume med Kastagnetter i Salen ud mod
Immervad. Som Student besøgte jeg hende jævnligt i København
i Petersens Jomfrukloster, hvor hun var Dame. Hendes ungdoms-

melige Livlighed var nu gennem Aarene og alvorlige Erfaringer vokset op til at blive Aandslivlighed, baaret af levende Kristentro. Fru Larsen levede mange Aar som Enke hos Datteren, gift med Købmand J. C. Christensen i Odder. Hun døde 1904, 88 Aar gammel, til det sidste elskelig og from.

Med Købmand Leths Familie paa Mejlgade var der ogsaa Forbindelse. Hans Hustru var født Bjørn, og hendes Søster var gift med Købmand Chr. Faurshou ved Mejlgades Port. Købmand Leths Søster var gift med Provst Møller i Breum og Moder til »Den gamle Feltpræst«.

Købmand Langes Hustru Andrea, født Ahnfeldt, var en god Veninde af Pigebørnene i Borgmestergaarden. Hendes Moder havde først været gift med en Faurshou (stor 2 Etages Gaard paa Klostergade). I dette første Ægteskab var der mange Børn, af hvilke især Mette, gift med Kjeldsen paa Lerkenfeldt, og Johanne, gift med Købmand Agerup paa Aagade, var Moders og Tante Grethes Veninder. Hos Agerups kom jeg i den Anledning til Børnebal. Disse Søstre udmærkede sig ved Hjertensgodhed. Fru Agerup var tillige meget smuk, ogsaa som gammel, hvidhaaret Kone.

Ogsaa Købmand Skibbys Hustru, Esther, født Moss, var Veninde med Tanterne, saa hos Skibbys har jeg ogsaa danset.

Med Klubvært Marzettas Døtre, Jane og Mathilde, havde især Tante Emilie venskabelig Omgang.

Jane blev gift med Gæstgiver Fulling. Gæstgiveriet var et dengang yndet Hotel, hvis Bygninger spændte over hele den østre Side af Clemenstorv. Mathilde døde ung. Jane var meget livlig og talende, en god og kærlig Sjæl. Hun var ret en Husmoder, som paa gammeldags Vis forstod at gøre det hyggeligt og hjemligt for alle Hotellets Gæster.

Af enlige Personer gik ikke saa faa ud og ind i det gæstfri Hjem — saaledes den gamle Jomfru Laurentin, Datter af Købmand L., der havde ejet den senere Lazarusske Gaard, som spændte over hele den Side af Torvet, hvor der nu er rejst en mægtig Bankbygning, som mere trykker end pryder den lille Plads. Fremdeles gamle Jomfru Martha Bøggild, der ligesom Søsteren Marie holdt Pogeskole, hver paa sit Sted i Byen. De var Døtre af en Købmand, Raadmand Bøggild, som havde ejet den senere Bech-Lottrupske Gaard paa Vestergade. Martha blev min Lærerinde.

Jomfru Kirstine Møller var Bedstemoders Ungdomsbekendt fra et Besøg paa Vallø. Jomfru Møller havde i mange Aar været i Huset hos den Schimmelmanske Familie, men levede sine sidste Aar i Aarhus.

Gamle Jomfru Vejlby, som havde været Husjomfru hos min Oldefader, Poul Frausing, ejede et lille Hus med Have paa Fiskergade. Jeg hentede hende hver Søndag til Middag hos Mormor, hvor hun blev hele Dagen. At jeg var saa tro til at hente hende, hidrørte fra, at hun hver Gang trakterede mig med en af de da gængse store, flade, fedtede Toskillingskringler, som hun smurte Smør paa.

Af disse gamle Damer var Jomfru Laurentin uden Tvivl den elskeligste, jeg har aldrig hørt hende tale ondt om noget Menneske. Jomfru Bøggild havde et udpræget BøggildsAnsigt, hun var skarp. Jomfru Møller kunde holde lange Foredrag, der ofte, ligesom Jomfruens i »Intrigerne«, omhandlede hendes Fortid (som Kammerjomfru) blandt de Store, hvad de unge ikke undlod at udnytte til indbyrdes Glæde.

Saa kom der ogsaa en Jomfru Langballe, som havde været Jomfru hos gamle Malling ved Mindeport, og dér været Veninde med Mors ældste Søster, som var gift med Niels Malling. Hun var et godt kærligt og trofast Menneske ligesom hendes Broder, Poul Vissing, Møllersvend i Ry Mølle, hos hvem jeg gjorde et Par Besøg, og som vandt mit Hjerte ved sin Venlighed mod mig. Den ene Gang stod jeg i Borgmestergaarden, da han kørte ud og raabte til mig, om jeg vilde med til Ry Mølle. Jeg sprang op i Vognen og kørte med. Første Nat laa jeg med Hans og Jens i Madam Hollesens Seng. Næste Nat vaagnede jeg i et Gæstekammer ved, at en Stuepige laa hos mig og underholdt Kokkepigen, der sad paa Sengekanten — de havde ikke turdet lade mig ligge ene. Jeg bad mig fri for Pigen og blev den tredie Nat anbragt i en Himmelseng sammen med Sønnen Kristian, hvilket passede mig.

Af ældre Mænd kom der ikke mange, derimod flere unge. Jævnlig kom dog Ritmester, Baron Rosenkrantz (Broder til Stiftamtmanden i Viborg*). Han havde tidligere beboet de to store Værelser ud til Immervad og holdt meget af Pigebørnene, som han altid senere tiltalte med »Du«. Mor kaldte han »Rikke«, og han har besøgt mine Forældre paa Skjern. Han var ugift og

*) Jvfr. om ham Palle Rosenkrantz: Junkerdømme, S. 110 ff.

en jævn og rar Mand. Det er ham, Sophus Bauditz har skildret i »Krøniker fra Garnisonsbyen«. Rosenkrantz elskede Heste, og han tilbragte mange Timer i 3die Regiments Stalde.

Major Brandt af Artilleriet og hans Hustru Giovannini Brandt holdt meget af Familien i Borgmestergaarden, hvilket de viste bl. a. ved senere at tage min Broder Frederik i Huset som Plejesøn gennem en Aarrække. Fru Brandt, født Fibiger, hvis Fader var Broder til Ilia og Mathilde Fibiger, var et varmhjertet Menneske med en god Forstand og en stærk Vilje, og hun plantede tit sine Hænder i Siden, naar hun forfægtede en Sag. Hun havde en mærkelig pibende Stemme, men kunde dog med den magte en Ed, naar hun blev ivrig. I en Periode, hvor Major Brandt garnisonerede i Fredericia, havde Frederik den Syvende faaet l'Hombre Partier i deres Hus, og der vankede i min Studentertid adskillige morsomme Smaahistorier fra disse Aftener.

Kundekredsen fra Landet var meget stor, og Gaarden var om Lørdagen fuld af Vogne. I et lille Værelse ved Butikken var der hele Torvedagen igennem Kaffeudskænkning for de faste Kunder mellem Bønderne. Der gjordes ogsaa enkelte Gange Genbesøg hos en Gaardmandsfamilie i nærmeste Omegn — som Hasle, Brabrånd o. fl. St.

Hollesen fra Ry Mølle, hvis Aalevogn havde Stade paa Lille-torv ud for Borgmestergaarden, saa jeg af og til. Konen var Bonde, og af hendes Mund hørte jeg til min Forundring, at man kan bruge »den« som første Persons personlige Stedord. Hun forærede f. Eks. Tante Emilie et Forklæde med de Ord: »Den har købt det hos Emil Secher«. Hollesen førte mange Pengesedler med sig og frygtede derfor Overfald, hvorfor han altid rejste i Selskab med en af sine tre Sønner, Kristian, Hans eller Jens.

Borgmestergaarden havde i mange Aar haft Munk paa Christinedal i Skovby Sogn som Kunde. Da jeg kom dertil, ejedes Gaarden af en Mohr, men Munks Søn, afgaaet Major Munk, kom ofte paa Gennemrejse paa Besøg hos Mormor. Ogsaa hans Søn, Officer i Randers, og dennes Døtre lærte jeg at kende. En af disse blev gift med Grev Scheel paa Gammel Estrup, en anden med Godsejer Peter Gottlieb Koch, Ulstrup. En Sønnedatter af Majoren blev gift med min Slægtning, Christen Wøldike.

Gennem Munks kom Borgmestergaarden i Forbindelse med

Koch'erne. Det drejede sig om tre Brødre, alle indvandrede Meklenborgere, dygtige Folk, som arbejdede sig op til betydelig Velstand. Anton fik en Gaard paa Sjælland, Fritz blev Ejer af Østergaard i Ning Herred, og han blev Kunde i Gaarden. Den tredie, Peter, købte Herregaarden Ulstrup i Vinge Sogn. Peter Koch kom ofte til Aarhus i sit firspændige Køretøj. Han og Fader kom en Del sammen, bl. a. til hinandens Jagter paa Ulstrup og paa Skjern. En af mine Brødre, den senere Direktør for Hedeselskabet, blev opkaldt efter ham og døbt Peter Gottlieb Koch Borch. En Søn af Fritz Koch, Østergaard, er Borgmesteren i Odense, Etatsraad Georg Koch (død 1914). Peter Koch havde ingen Børn.

I de sidste Skoleaar kom jeg jævnlig med Onkel Sechers i Købmand Bursches Hus, et gæstfrit, meget hyggeligt Hjem.

Bursche var af Gartnerslægten i Randers og havde en smukt holdt Have ud til Skolebakken, især rigt forsynet med dejlige Hyazinther. Han var en anset Borger, Medlem af Byraad og alle Komiteer, ogsaa en skattet Selskabsmand.

Fru Bursche, som var Onkel Sechers ældste Søster, var ret en yndig, kvindelig og mild Husmoder. Efter sine Forældres tidlige Død var hun bleven optaget i Rektor, Prof. Stougaards Hus i Aarhus. Han var nemlig gift med hendes Faster. Hun var en sød Moder for sine 6 Døtre og 1 Søn. En af Døtrene, Marie, kaldet »Miehøne«, blev siden i mange Aar Institutbestyrerinde i Aarhus«. Her skal ogsaa nævnes, at det var min Fader, der igen skaffede Borgmestergaarden det gamle Vers, der hilser den Indtrædende:

Forfatteren, da han som ung Student havde forladt Aarhus og Borgmestergaarden.

Velkommen kjære Gæst,
Som her vort Hus besøger.
Er Du GUDS kjære Ven,
Vor Glæde Du forøger.
Vi handle vil med Hver,
Det bedste, som vi kand,
Men allerhelst med den,
Som er en ærlig Mand.

Næppe nogen har som Fader elsket Borgmestergaarden, og det var derfor kønt, at der paa hans Baare i Marts 1912 fandtes en smuk Hilsen fra denne.

H. W. Secher.

Margrethe Benedicte Secher,
f. Frausing.

Madam Frausing døde den 22. Marts 1856 og blev den 29. Marts begravet ved sin Mands Side paa Aarhus »gamle« Kirkegaard.

Svigersonnen, Købmand H. W. Secher, og hans Hustru blev boende i Gaarden indtil 1883, da de flyttede til København for at være deres Sønner nærmere. H. W. Secher, som var født 18. August 1816, døde den 27. April 1890. Hans Hustru døde den 2. Marts 1893.

Derefter ejedes Borgmestergaarden indtil 1908 af Sønnerne Ingeniør Anker Secher, født den 15. November 1845, død

Anker Secher.

Oskar Secher.

den 3. Januar 1926, og Læge Oscar Secher, født den 26. Juni 1848, død i Januar 1935.

Det Frausingske-Secherske Dynastis fire Generationer havde ejet Gaarden i nøjagtig 120 Aar, og Ejerne var altsaa Poul Pedersen Frausing og Hustru, født Bagge, Christen Bagge Frausing og Hustru, født Rasch, Hans Weinholt Secher og Hustru, født Frausing og Brødrene Anker og Oskar Secher.

Borgmestergaarden i H. W. Sechers sidste Aar.

NYERHVERVELSER

Siden den sidste Aarsberetning blev udgivet, har »Den gamle By« modtaget en anselig Tilvækst til sine Samlinger. Private har ved deres Gaver i høj Grad bidraget til at forøge Rækkerne af de Genstande, der allerede fandtes, men skulde man ene være henvist til at søge de nødvendige Fornyelser herigennem, vilde vigtige Sider af Kulturhistorien kun blive sparsomt repræsenteret, som det viser sig overalt, fordi der er Sager, ingen tænker paa at skænke et Museum, skønt de netop hører til dér. Paa dette Punkt raades der dog Bod af Foreningen »Den gamle By«s Venner, og i den sidste Tid har Vennerne suppleret Genstandene, saa Tilvæksten er blevet mere ligeligt fordelt over de enkelte Dele af Samlingerne, end det ellers vilde være sket. Nedenfor skal de vigtigere Erhvervelser omtales.

Af kirkelige Sager har »Den gamle By« blot modtaget nogle enkelte Genstande, der alle er deponerede af Stilling Kirke, deriblandt væsentlige Dele af en tidlig protestantisk Altertavle, hvis Midtfeldt oprindeligt har haft Skriftsprog paa sort Bund med gyldne Bogstaver, men senere er dækket af et Nadverbillede, der er en daarlig Kopi efter Leonardo da Vinci. Af Rammeværket udenom er to karakteristiske Pilastre og en Vinge bevaret (med tidlige Renæssanceskæringer).

Af Møbler har Museet erhvervet flere, hvoraf Samlingerne udfyldes paa forskellig Vis. Vigtigst er to Barokstole med polstret Sæde og Ryg og foran mellem de drejede Ben et symmetrisk udskaaret Forbindelsesbrædt med Stilens Bladværk. De skal i sin Tid have staaet i Aarhus Domkirke, hvor de antageligt har hørt til i en af de private Kirkestole. De er en Gave fra Undervisningsministeriet, som gennem sit »Lotterifond« har skænket dem til Museet. Paa samme Maade har Ministeriet foræret et Empire-Sybord (fra Herregaarden Benzon). En Empire Armstol er ligeledes fra Samfundets højere Lag, den stammer fra Højris (paa Mors) og er en Gave fra Snedkermester

Barokstol.

Forgyldt Empire Armstol.

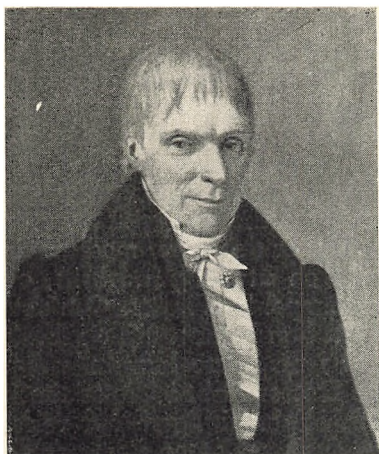
Lars Møller. »Den gamle Bys Venner« har skænket en Dragkiste fra Bøvling-Egnen fra det 18. Aarh.s senere Del, dekoreret med Landskabsprospekter og enkelte Figurer paa blaa Bund med Rokoko-Ornamenter, som Tidens landlige Smag yndede det, og har ligeledes muliggjort Erhvervelsen af en Standkiste fra Aarhus-Egnen med Ejerinde-signaturen M. I. D. 1812 i Smedejern. Fra Sønderjylland (Rise Herred) er en Standkiste fra 1830, og fra Brødrene Mikkelsen i Sabro har Museet modtaget et Skab, paa hvis Dør der er malet en naiv Fremstilling af Fortuna fra det 18. Aarh.s første Del.

Til den Samling af Portrætter og topografiske Billeder, som Museet stadig søger at udbygge, saa det engang kan give en virkelig Oversigt over,

hvor dan Aarhus og dens Borgere har set ud gennem de skiftende Tider, har Overbibliotekar Grundtvig skænket et Portræt af Poul Vendelbo Løvenørn, malet af A. P. Brünnich. Billedet stammer fra de sidste Aar af Stiftamtmandens begivenhedsrige Liv — 1739 eller 1740 — og giver en god Forestilling om den Fremtræden, hans livlige og tiltalende Personlighed har haft. Ved et heldigt Træf har Museet paa en Auktion erhvervet et Maleri af Peder Brendstrup, Vejer, Maaler og Vraget i

Peder Brendstrup og Hustru.

Justitsraad Meulengracht og Hustru.

Aarhus, der, som tidligere omtalt i Aarbogen, var en af de første Ejere af den Toldbod, der nu er genrejst i »Den gamle By«. Ved samme Lejlighed købte Museet et Billede af hans Hustru Karen B., f. Stæhr (1734—68), Datter af Købmand Rasmus Stæhr og Johanne, f. Bergenhammer. De to Portrætter er ikke malet af den samme, men er lige store og har de samme Rammer. — Bankdirektør Oluf Bech har givet to legemsstore Portrætter fra 1769 af Marcus Bechs Fader og dennes tidlig afdøde Broder, og Gasværksbestyrer Meulengracht har foræret Malerier af Justitsraad Harboe Meulengracht*) og hans Hustru. Fra Benzons stammer en Kisteplade af Tin over Magdalena Margaretha Mylius (død 1778). En malet Glasrude med Aarstallet 1620 og Jens Styggesøn Høeghs Navn og Vaaben

Malet Renaissance Rude.

*) Det var Justitsraad Meulengracht, der i 1809 lod opføre den fornemme Gaard paa Lilletorv Nr. 2, hvor Frederik VI, Christian VIII, Frederik VII og Christian IX boede under deres Ophold i Aarhus.

stammer fra Høgholm og maa nævnes, fordi disse Ruder, som Slægt og Venner indsatte til Minde om sig selv, baade er sjældne og næsten aldrig saa velbevarede som den, Museet har erhvervet. Endelig har »Den gamle Bys Venner« givet et Aarhusprospekt fra 1852, tegnet af Architekten V. Dahlerup, og et Maleri fra samme Tid af Aarhus fra Vest med Signaturen J. B.

Museets Samling af Bordsølv har modtaget store Forøgelsers. Ældst er et Bæger af Renæssancens rørformede Type, atter en Gave fra »Den gamle Bys Venner«. Det er dekoreret med grave-rede Arabesker og et Skriftbaand med en utydelig Indskrift, og heller ikke det skjoldformede Mesterstempel kan læses. Om dets Alder er der dog ingen Tvivl, idet det kan henføres til de første Aartier af 17. Aarh., og i hvert Fald i de sidste hundrede Aar har det hørt hjemme i Kjær Herred. Det er købt i Ulsted, men Indskriften — Laden 1835 — fortæller, at det tidligere har været i en anden Landsby paa Egnen. Fra AarhusKanten stammer to Sølvbægre, begge købt i Grundfør, V. Lisbjerg Herred og skænket af Guldsmed Vilh. Hingelberg. Det største er dateret 1747 og stemplet CV, d. v. s. Guldsmeden Chr. Wissing i Aarhus. Han tog ganske vist først Borgerskab i 1749, men Stemplet maa utvivlsomt henføres til ham, og Bægerets Aarstal maa knytte sig til en Begivenhed, der ligger forud for dets Udførelse. Det andet Bæger er udført saa fjernt som i Bergen af Jan Janssen Greve d. Yngre. Endnu et Bergensarbejde, der har været brugt i Jylland, er kommet i Museets Besiddelse, en Stokkeknop af Guldsmeden Andreas Lude (Borgerskab 1776). Den har maaske været brugt i Aalborg eller et Sted i Vendsyssel. Et Snapsebæger fra Røved (Galten H.) er foræret af »Den gamle Bys Venner« og er udført af Randersmesteren Chr. Høvsring. Fra Ribes, Aabenraas og Flensborgs Mestre har Museet erhvervet Skeer, hvis Tilvirkningssted er sikret ved Bymærker, og Horsens repræsenteres med en Ske fra Mogens Thommesen Løvenhertz's Værksted. Skeen har hørt hjemme i Hylke (Vor H.).

De københavnske Mestres Frembringelser er bl. a. blevet forøget med et Sæt Syltetøjsskeer og en Dessertkniv, den sidste en Gave fra »Kulturhistoriska Museet« i Lund.

Puncheske.

Medens alle de foran nævnte Sager med Sikkerhed kan stedfæstes, gælder dette ikke en Række andre, der blot er forsynet med en ukendt Mestersignatur eller ganske mangler ethvert vejledende Mærke. Mest interessant er en Puncheske, hvis Laf er formet som en fantastisk Fisk. En

næsten helt tilsvarende er udført paa M. M. Foghts Værksted i Kbh. 1815, men hermed er Tilvirkningsstedet dog ikke fastslaaet, da den samme Stampe kan have været i en jysk Mesters Eje, og det indprykkede Aarstal 1855 synes at være tilsat senere. Den skal have hørt hjemme paa Hovedgaarden Isgaard paa Mols

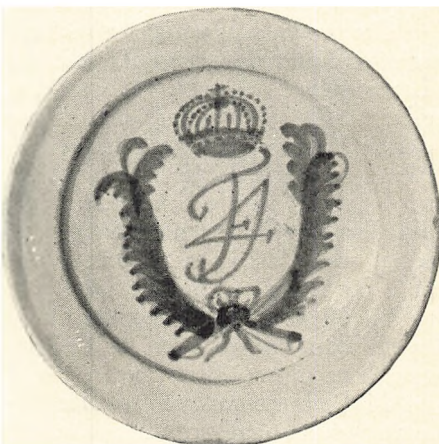
Hovedvandsæg.

og er en Gave fra Sølvvarefabrikant Sophus Sørensen i Horsens. En anden Puncheske med Aarstallet 1871 er en Gave fra nu afdøde Fru Emma Danjelsen, Kbh. Meget ejendommeligt er et Hovedvandsæg med graveret, storbladet Akanthus. Formen er lige saa afvigende fra det almindelige som Dekorationen, idet Hovedvandsægget mod Sædvane er firsidet med karnisagtigt svungne Smalsider — en meget gammel Type. Det er kommet fra Vivild (Sønderhald H.). I Forbindelse med Sølvtøjet kan det nævnes, at »Den gamle By« har modtaget

en Drueske af Messing i den almindelige Renæssanceform. Den skal være fundet i Voldgraven om Rosenholm.

Af Porcelæn er den betydeligste Erhvervelse et næsten fuldstændigt Service af det gamle, purpurmalede københavnske Porcelæn, stammende fra Isgaard og en Gave fra Købmand Peter Adamsen. Stellets vigtigste Dele gaar tilbage til det 18. Aarh., men det er i Tidens Løb blevet suppleret — enkelte Stykker bærer Aarstallet 1851 — og kun ganske lidt er moderne. Servicet vil faa sin Plads i Borgmestergaardens Fadebur, hvor de mange forskellige Mønstre vil forsvinde til Fordel for dette karakteristiske danske Stel. Aarets Erhvervelser i Fajance er bl. a. repræsenteret ved en blaamalet Tallerken med Fr. IVs Monogram fra Vivild og en Tallerken fra Gudumlunds Fabrik af flødefarvet Fajance med en Blادرanke paa sort Bund. Den er mærket med Bien, Fabrikkens Stempel, og de tre brune Pletter under Bunden og hører til den Del af Frembringelserne, der af Chr. Brønnum kaldes »graveret Tøj«, som var det dyreste. Fra den lille Fajancefabrik paa Øland er der kommet et Krus og en Tallerken. Den sidste er igen en Gave fra »Den gamle Bys Venner«. Den bærer Aarstallet 1828 og har været benyttet i Brovst (Ø. Hanherred).

Som Gave fra Fru Rosenkilde, Brabrand, har Museet modtaget en Karaffel med

Tallerken med Fr. IVs Monogram.

tre tilhørende Glas, alt med Indskrifter og Dekoration i Rokoko. De versificerede Tekster er dels de samme, som findes paa lignende Glas i Folkemuseet, dels tilsvarende, som er bygget over en lignende Tankegang. De sidste skal citeres:

I kierlighed vi leve vil
og giøre ret mens vi er til.

Gid det gaar dem alle vel,
der andre under som sig selv.

Glassene stammer fra Gaarden Anderstrup i Helligum Herred, men er udført i Norge paa Nøstetangens eller Aas Glasværker, i hvis haandskrevne Katalog fra 1774 de kaldes »Chrystal Desert Glas«.

Af Kobbertøj har Museet modtaget flere Themaskiner — den ældste i Barok — og en Kobberkedel med Brede Kobberværks Stempel paa Hanken.

Af Sager vedrørende Foreningslivet i Aarhus skal en Billet fra Polyhymnias ældste Tid nævnes (i Kobberstik) sammen med en Sølvpokal, der er udført saa sent som 1906 og har tilhørt »Aarhus Kegleklub«.

Fra den Bygning i Slotsgade i Haderslev, der nu er overflyttet til »Den gamle By«, er der kommet en Række interessante Ovnplader. Samlingen af Jydepotter har modtaget værdifulde Forøgelse, der alle er skænket af »Den gamle Bys Venner«. En Gryde fra Gimming (Støvring H.) hører til de nu sparsomt forekommende Arbejder fra Vorup, og til det samme Tilvirkningssted maa antageligt en Øltragt henføres med Aarstallet 1706, en af de yderst faa kendte, daterede Genstande af Jydepotteler. En Smørkerne i Tøndeform har været brugt i Trige (V. Lisbjerg H.). Af andre landlige Sager har Museet modtaget en Samling løbflettede Kurve, baade smaa Sykurve og større Beholdere for Gryn og Korn.

De haandværkshistoriske Samlinger vokser med en Fart, der er større end de øvrige Afdelingers. Herfra maa man dog undtage Lavssagerne, der er saa sjældne, at hverken »Den gamle By« eller andre Samlinger kan regne med, at stort flere Sager fra denne Kant vil komme frem. Som en Fortsættelse af den Gave, Museet modtog i 1935 fra Snedkersvendenes Sygekasse, har det nu faaet det gamle Broderskabs Signet, to Lader og en Skafferstok. Til Brændevinsbrænderlavet i København har en Pokal Tilknytning, idet den er skænket til dets Oldermænd i 1855 (Gave fra A/S De Danske Spritfabrikker), og fra Assens stammer en Kridtpibe, der i 1891 blev givet til en nybagt Hattemagersvend, for hvem den indgik som et Led i de Ceremonier, hvormed hans nye Værdighed blev fejret.

Mellem de mange enkelte Fag, som »Den gamle By« efterhaanden er naaet til at omfatte, maa nogle særlig fremhæves og blandt dem Urmagernes. Dette Fag har givet et udmærket For-

billede paa, hvordan en tilsyneladende ubetydelig Spire kan vokse, naar blot Fagets egne Udøvere interesserer sig for deres Erhvervs Historie. Her vilde en Opregning af hele Tilgangen til Urmuseet fylde for meget, men det maa nævnes, at de signerede danske Ure — baade Lommeure og Stueure — er blevet talrigere.

Xylografien er blevet repræsenteret i Museet ved et komplet Værksted, en Gave fra Fabrikant Hammerschmidt, Snedkerværktøjet er blevet forøget i Aarets Løb og vil næppe kunne rummes i det store Værksted, der aabnes til Foraaret. Ogsaa til Genstandene vedrørende Bogbinderi, Sejlmageri og Søfart er der kommet vigtige Forøgelse.

Til Apoteket har »Den gamle By« modtaget meget værdifuldt, men en nærmere Omtale af de mange interessante Sager, som den gamle Tids Farmaci benyttede, bør opsættes, til de kan beskrives i Sammenhæng.

DRAGT- OG TEXTILMUSEETS VÆKST

»Den gamle Bys Venner« har muliggjort Købet af en pragtfuld Silkekjole fra omkr. 1770. Bunden er stribet graaviolet med brocherede, flerfarvede Strøbuketter samt hvidt Kniplingsslyng. Den sjældne Kjole er usædvanlig velbevaret og komplet. Efter Tidens Mode bestaar den af et Skørt og en Overkjole, begge Dele med Garneringer af Stoffet, kantet med morsomme Silkeagramaner, hvoraf ogsaa Brystsmækken er syet. Ærmerne har foruden dobbelte Engageanter af Silketøjet ogsaa et Par af fint, hvidt Kammerdug med en skønt tegnet og syet Randbort i à jour Arbejde. Der er stor Glæde over den smukke Nyerhvervelse, der uden Tvivl vil virke festlig og pompøs i det nye Dragtmuseum.

Mere dagligdags, men fuld af Ynde, er en ca. 20 Aar yngre Kattunskjole, hvis haandtrykte Mønster har smaa Spidsruder i murstensrødt paa hvid Hørlærredsbund. Kjolens Snit er ganske enkelt med Tailen paa det naturlige Sted og Nederdelen rynket under et lille Skød. Den er skænket Museet af cand. pharm. Frøken Karen Brøndum, Tønder og har tilhørt hendes Slægt i Randers Amt.

Efterfølgende Billede viser Fjerdedelen af et Sen-Empire Sjal, hvis prægtige Blomstermønster er tambureret paa Tyl. Muligvis er det et engelsk Arbejde, det minder i hvert Fald stærkt om Sjalerne fra Nottingham Distriktet, og ved sin dekorative Tegning saavel som den glimrende tekniske Udførelse røber det den øvede Haand. Den samme Slags Arbejde har dog ogsaa været udført her i Landet, vi finder det bl. a. paa de hvide Læreklude (fra Slutningen af 1700 til 1830—40, og Museet har flere af de kugleformede Traadholdere til at bære paa Armen, som gennem flere Slægtled har beholdt Navnet: »Tamburerekugle«. Sjalet menes

at have tilhørt Henriette Marie Voigt f. 1784, g. m. Slotsgartner C. A. Wolff ved Frederiksberg Slot. Det er købt og skænket til Museet af Fru Kreditforeningsdirektør N. M. Bak.
100 % dansk er i hvert Fald et andet smukt Haandarbejde,

Silkekjole fra omkr. 1770.

en Mols-Fichukrave af den store, smukke Form, der brugtes i 1840erne og som næsten helt dækkede Kjolelivet. Kravens fine Randborter i fransk Broderi med á jour Grunde er syet af Hofjægermesterinde Eline Hvass, Randrup (f. 1817). Gave fra Sønnedatteren, Fru Ragna Foss, Viborg.

Nyerhvervet er ogsaa Fransk-Sjalet, hvoraf et Hjørne er gengivet her. Som Overtøj slog Sjalsmoden stærkt an i Empire-tiden og skal være opstaaet under den franske Ekspedition til Ægypten i 1798 og 99. Officererne sendte da tyrkiske og indiske Sjaler som Gaver til deres Damer hjemme. Allerede i Begyndelsen af 1800 vævede man Sjaler i Frankrig, England (de berømte Paisly-shawls) og Tyskland, og man efterlignede de ægte Kashmir-Sjalers Mønstre, der tillempedes efter europæisk

Sen-Empire Sjal, Tyl med tambureret Mønster.

Smag. Det var Plantemotiver, som oprindelig (i Hjemlandet) havde religiøs symbolsk Betydning. Den mest karakteristiske Figur er Palmen, som varieres i det uendelige. Det symmetriske Mønster her er sammensat af utallige smaa fantastiske og yndefulde Detailler, som er nærmere i Slægt med Forbillederne end almindeligt. Sjalet er vævet af fin, blød Uld, som sædvanlig kiptret, Midtpartiet mat mellemblaat, Randborterne mønstret i rødbrunt, gyldent, turkisblaat, sølvgraat og lysdrap. Har tilhørt Marie Rasmussen, f. 1837 paa Pedersminde ved Odder. Hun fik det af Faderen til sin 16aars Fødselsdag. Antagelig er det købt i Aarhus.

Et andet Fransk Sjal — sort med gult og rødt som Hovedfarver i Borten — er skænket af fhv. Hof-Frisørinde, Frk. Marie Schou. Frk. S. var kun 17 Aar, da hun i 1876 købte Sjalet (i Svendborg) for 50 Rd.

Fra Frk. Mimi Bernhoft, Hørsholm, har Museet modtaget en Samling Kjoler, Skørter, Hatte og Fodtøj. Den ældste Kjole er en Del af et Brudeudstyr fra 1868, den er syet af smaamønstreret, syrenfarvet Taft. De to andre viser Modesnit fra ca. 1880. Den afbildede Kjole er sammensat af grønt Silkefløjl og Silketøj og giver med sin Besætning af plisserede Garneringer, Slæb og

Fransk-Sjal.

Draperinger, Sløjfer m. m. et typisk Billede af Tidens Mode, den er syet i et parisisk Modeatelier. Den anden er af blankt sandfarvet Bomuld med Besætning af brogetmønstreret do. Den er uden Slæb og virker mere som Hjemmekjole. Disse Ting har tilhørt Fru Rita Bernhoft, f. Heegaard (1847), g. m. Bureau-chef B., Kristiania, fra 1869 norsk-svensk Generalkonsul i Barcelona, senere Le Havre.

Denne Gang har »D. g. B.« ogsaa modtaget en Herredragt, idet Godsejer Pontoppidan, Constantinsborg har skænket en komplet Generalkonsul-Uniform, som har tilhørt hans Fader, den gode danske Mand, Generalkonsul Hendrik Pontoppidan i Hamborg, f. 1814, d. 1901. Uniformen er, som Reglementet paabød, af mørkeblaat Klæde med Krave, Ærmeopslag og Rabatter

paa Livkjolen af sort Fløjl besat med Guldtrækkerarbejde, høj rød Kant langs Benklædernes Ydersømme, endvidere Paradekaarde med forgyldt Fæste og trekantet Hat.

Gruppen med Læreklude vokser stadig, og vor Interesse for dem er lige stor. Den ældste af Navnekludene er dat. 1765, den indeholder interessante Detailler og er forsynet med personlige Oplysninger, den er syet af Signe Marie Munk, f. 1753,

Damekjole ca. 1880.

Datter af Sognepræsten til Kornum-Løgsted-Løgstør, og skænket af Syerskens Tipoldebarn, Boghandler Aage E. Holst. En god lille Navneklud er dat. 1790 og skænket af Fru Clara Melchior, Henriksholm, Vedbæk. Stoppekludene er især fint repræsenteret denne Gang, vi maa fremhæve 3 meget smukke Eksemplarer dat. 1751–56, de blev – sammen med 2 henrivende hvide Læreklude fra 1790erne – skænket »D. g. B.« af Frk. Anette Offenbergh, Kbh., før Aarhus.

De øvrige Læreklude vil findes nedenfor i vor omfangsrige Gaveliste for Toaaret.

Gang paa Gang modtager vi i Tekstilsamlingen Ting, der minder os om, hvor svært det er at skille mellem By og Land i denne Afdeling. Vi har fornylig haft den Glæde at modtage en Mængde Dragtdele fra Gaardejer P. Jensen, Vorre. Af Tingene er enkelte brugt af Hr. J.s Moder, de øvrige af Mormoderen, f. i Skæring 1808 eller Farmoderen f. i Segalt 1824. Gaven

SønderjydsK Sengeomhæng.

bestod af 4 Festkjoler, syet efter Moden 1865—70, et sort Silkesjal og 3 Mantiller, som ikke er Bonde-Tekstiler, det er derimod de mange forsk. Tørklæder af Silke, Halvsilke og Bomuld samt andre Smaadele.

Til denne sidste Gruppe regnes ogsaa nogle sammenhørende Dragtdele: Forklæde, 3 Tørklæder, et Tyls-Hovedtøj og 2 Pige-huer m. m. brugt i Egaa ved Aarhus. Tingene har tilhørt Ane Marie Nielsdatter, f. i Egaa 1800, d. 1833. Gave fra hendes Datterdatter, Frk. Petrea Petersen, nu Hellerup. Fra Galten H., Randers A., er erhvervet en Kjole, Forklæde og 4 Tørklæder.

Til Slut skal fremhæves en værdifuld Forøgelse, der bestaar af et komplet Sengeomhæng i 3 Dele — to Langstykker og en Kappe — fra Aabenraa Amt. Det er vævet af bleget Hørgarn og blaagrønt Uldgarn, begge Dele hjemmespundne. Mønstrer forestiller Kristi Indtog i Jerusalem. Saadanne Omhæng, der kaldtes Rylagen, har været meget almindelige i Sønderjylland. Paa Alkovsesengen, der var indbygget i Stuens ene Væg, anbragtes et Langstykke til Siderne og det kappelignende Stykke langs Kanten for nede. Var det en Himmelseng, hørte der ogsaa et Langstykke til Fodenden. Omhængene hørte til Slægtsgaarden og gik i Arv med denne. »D. g. B.« ejer flere af disse dekorative, tofarvede Vævninger, men kun det nyerhvervede har sin helt oprindelige Form. Sengeomhænget er skænket af Direktør Michael Jensen, Aarhus.

ANDRE GAVER 1936 OG 1937

(Hvor intet er anført, er Adressen Aarhus).

4 Melsække. Johs. Vestergaard, Kirkegaardsvej 19.
 Et Par Barnetræsko. Fru Jørgensen, Gyldenløvesgade 9, Kbh.
 Apotekspresse. Kjellerup Apotek.
 Stampekniv m. m. Løveapoteket, Aarhus.
 Alenmaal m. m. Chauffør M. Pedersen, Frederiksgade 15 C.
 3 xylografiske Stokke. Xylograf F. Hendriksen, Stormgade 12 B, Kbh.
 Miniaturemaleri (Poul Vendelbo Løvenørn). Overbibliotekar V. Grundtvig.
 Et Sæt Pølsehorn m. m. Søren Nielsen, Falstersgade.
 Et Sæt Lodder. Repræsentant F. Ullerup, Horsens.
 Xylografisk Værktøj. Clichéfabrikant Hammerschmidt.
 Lommeur. A. Møller, Graven 16.
 Forskelligt Apoteksinventar. Nørre Sundby Apotek.
 Do. do. Skive Løveapotek.
 Spinderok. S. B. Andersen, Dronning Olgasvej 8, Odense.
 Kobberkasserolle. Enkefru A. Wohlert, Kystvejen 43.
 4 Attraps (Skraaruller). Maskinarbejder Laursen, Faaborggade 8.
 Et Sæt Jetons. Fru Dommer Grundtvig, Kbh.
 Et Par Skøjter af Bøgetræ. Fru K. Olesen, Christiansgade 32.
 Schwarzwalderrur, Skibskiste m. m. Fhv. Skolebestyrerinde N. Schubert, Bethaniahjemmet, Skovvangsvej.
 Urmagerstempel. Frk. Bertha Møller, Skelskor.
 En Stol. Fru Buhl, Thunøgade 4.
 Lommeur. Urmager E. Erlandsen, Victoriagade 6, Kbh.
 Taffel. Gave efter Fru Redaktør Mundberg.
 3 Par Brillor m. m. Urmager A. M. Berg, Fisketorvet 3, Odense.
 Lommeure m. m. Urmager P. S. Wærum, Urbansgade 10, Aalborg.
 Skæremaskine. Urmager Karl Jørgensen, Torvestræde 5, Næstved.
 Thepotte m. m. J. Jessen, Søndergade 76.
 Møntvægt. Cand. pharm. Therkelsen, Skibby.
 To Urtepotteskjulere. Frkn. Nielsen.
 En Skammel m. m. Fru Fallesen.
 Rejsesolur (dat. 1605). Drager C. E. Nielsen.
 Penalhus m. m. Fru Larsen, Grønnegade 23.
 Hængelaas. S. Lauritzen, Samsøgade 52.
 Tøndehane. Tømrer Jens Christensen, Munkegade 71.
 Forskelligt Smedeværktøj. Smedemester J. E. Qvist, Revet 3.
 Tavle, Cifferbog m. m. Frk. J. Rasmussen, Teglværksgade 10.
 Snusdaase m. m. Fru Nørregaard, Frederikshallé 44.

Signet m. m. Fru Karen Pedersen, P. M. Møllersvej 89.
 Lommeur m. m. Urmager Boy Boysen, Tinglev.
 Saks af Træ. Fru Henriette Hyltoft, Randers.
 Guldsmedeskilt m. m. Guldsmed Gade, Ryesgade 4—6.
 Et Par Porcelænskopper. Frk. Anna Marcussen, Silkeborgvej 124.
 Glittekolbe. Oldermænd Johs. Petersen, Kbh.
 Kviksølvbarometer, Mangletoj m. m. Isenkræmmer Th. Torntoft, Frederiks-
 allé 116.
 Odringsrulle. Apoteker Dannesboe Andersen, Hedensted.
 Murerlod. Gørtler Lemming, Grønnegade.
 2 Eddikemaal. Chr. Pedersen, Randers.
 Brandskilt. Lokomotivfører Chr. Pedersen, Poulsgade 56.
 Forskelligt Skomagerværktøj. Fhv. Skomagerm. Uhrbrand Jensen, Horsens.
 Maleri af St. Torv. Oberstinde Fock.
 Riffeltræ og Riffelben. Sadelmager Otto Jørgensen, Rønde.
 Themaskine. Hofblikkenslager Torben Meyer, Kbh.
 Ovnplade. A/S Rahrs tekniske Forretning.
 Brosche og Bæltespænde. Frk. Hjortshøj-Jensen, Banegaardsgade 33.
 Sølvdessertkniv. Kulturhistoriska Museet, Lund.
 Fjervinder m. m. Fhv. Bankdirektør Sten Bille Føg, Stadionallé 31 A.
 Voltakors m. m. Telegrafkontrolør Fryd.
 Korntønde. A/S Svendborg Bryghus.
 Et Par Hunde af Fajance. Oversergent S. L. Christensen, Borggade 11.
 Lommeur, Laagpokal af Sølv m. m. Frk. Lassen-Jensen.
 Theske. H. Guldmann, Bissensgade 1.
 2 Spyd (fra Slavekrigen), en Uniformskaarde. Lærerinde Frk. A. Christian-
 sen, Skovvejen.
 Skab med Profilhøvl. Snedkermester Elias Sørensens Arvinger, Faaborg.
 Ovnplader. Snedkermester Jørgensen, Haderslev.
 Sandhus m. m. Niels Laursen, Venge Mark.
 Barselpotte, Theskeer m. m. Lærerinde Frk. M. Jørgensen, Barthsgade 2.
 Vægur. Forretningsfører Chr. Jørgensen, F. D. B.
 Skilderiur. Tømrer L. Møller, Montanagade 44.
 Lommeur. Urmager Hans Bleshøj, Sønderborg.
 Banketærskel, Mangletoj m. m. Fru Karoline Christiansen, Aabyhøj.
 Tinskaal (Apoteksinventar). Apoteker, Godsejer P. de Neergaard, Aunbjerg.
 Peberkværn. Skomager Peter Johansen, Klostergade 9.
 Magnet (til Magnetisering af Kompasnaale). Sejl-, Flag- og Kompasmager N.
 C. Borg, Horsens.
 Sejlmagerværktøj. Brdr. Mortensens Efterfølger, Horsens.
 Skomager-Klisterhorn. Frk. A. S. Thybo, Søndergade.
 Værk til Lommeur. Urmager Sinding, Ebeltoft.
 Guldsmedeværktøj. Fabrikant Sophus Sørensen og Repræsentant 'Fr. Ulle-
 rup, Horsens.
 Maleri (Barken „Julianehaab“). Frk. Edelsten, Marselisborgallé.
 Apoteksinventar. Direktør Qvist, A/S Gustav Lotze, Odense.
 Do. Apoteker Carl Stub, Skanderborg.
 Segl. Tømrermester Chr. N. Withen.
 Alkoholometre. Løjtnant A. Wiliam, Strandboulevarden 66, Kbh.
 Lommeur m. m. Direktør G. Elmquist, Aarhus Dampvaskeri.
 Skilderiur m. m. Urmager Frandsen, Vestergade.
 Kaffekande, Themaskine m. m. Fru Soelberg, Havnegade.
 Ældre Malerværktøj. Malermester Ch. Rasmussen, Svendborg.
 Spunsbor m. m. A/S De Danske Spritfabrikker.
 Standkiste m. m. Frk. C. Jensen, Spanien.
 Drejestol. Urmager P. Erlandsen, Vinderup.
 Urmagerværktøj. Grosserer I. F. Larsen, Viborg.
 Lommeur. Urmager Chr. Jensen, Thorsø.
 Schwarzwaldrerur. Urmager Munk Jensen, Skanderborg.
 Topografiske Billeder. Carl Sørensen, Herambsgade 15.

Forskellige Mønter. Bogholder Aage Jensen, Willemoesgade 22.
 Fotografi. Bødker Ingvar Madsen.
 Bogbinderværktøj. P. E. Haarsløv, Hobro.
 Fotografi. Forretningsfører O. W. Borch, Vesterbros Torv 6.
 Apoteksinventar. Apoteker Helms, Horsens.
 Garverisager. A/S Ballins Sønner, Kbh.
 Ældre Bøger. Buntmager Vald. Nielsen, Søndergade.
 Gallionsfigur. Vognmand I. Jørgensen, Frederiksalld 112.
 Skattekvitteringer (1760 og 1768). Statsbiblioteket.
 Garverisager. M. Simonsen, Ribe.
 Topografisk Billede. Fhv. Lærerinde Frk. Agnes Kiær.
 Snusdaase. Lektor Tage Nørregaard, Ribe. (†)
 Lærebrev. Frk. Bang.
 Knagerække. Brdr. Hofmann, Vestergade.
 Ildtøj m. m. Frk. Flagstad.
 Bryllupsvers. C. M. B. Simonsen, Wærumsgade 5.
 En Samling Bøger. Kontorchef Brahe Christensen, Kbh.
 Karetmagerværktøj. Malermester P. O. Frederiksen, Hammel.
 Landkort. Skræder Jensen, Nordre Vej, Hasle.
 Tobaksæske. Kedelpasser H. Thygesen, Valdemarsgade 59.
 2 Alenstokke. Købmand Oscar Nielsen, Randers.
 Urmagertidsskrifter. Urmagerne Frk. Bertha Møller, Skelskør, B. S. Hansen,
 Nakskov, og A. Jønsson, Søborg.
 Kingos Psalmebog. Fru Christensen, Ørumsgade.
 Tegning af Nicolauskilde. Fru M. Petersen, Holbergsgade 25.
 Fotografi af Tobaksspindere. C. S. Madsen, Pontoppidansgade 12.
 Et Sæt Drivfile. Urmager Johnsen, Frederiksgade.
 Tobakspiber. S. Houmann, Nørreallé 43.
 Kridtpibe. I. P. Jensen, Østergade.
 Lærekontrakt. Fru Naalemager Christensen.
 2 Køkkentønder. Direktør Bie, „Ceres“.
 Bøger om Urmageri. Urmager S. C. Kraul, Søndergade 42, Horsens.
 Scene- og Skuespillerbilleder. Fru Astrid Walther, Kochsvej 17, Kbh.
 Prolog fra Aarhus Teater m. m. Fhv. Faktor J. Jakobsen, Thunøgade 26.
 Bødkerværktøj. Bødkermester H. P. Nielsen, tidl. Lystrup.
 Blikkenslagerværktøj. P. Silberg.
 Klejnsmedeskilt. Tømrer Josiassen.
 Næringsbevis (1855). Urmager Johs. Sørensen, Sorø.
 Forskellige Arkivalia. Postbud A. Madsen, Eckersbergsgade 32.
 Maleri (af et Bageri). Fru Bagermester Laursen, Fortevvej 26, Risskov.
 Skrift, Clicheer m. m. Thieles Bogtrykkeri, Kbh.
 Haandlygte. J. Vann, Rosenkrantzgade 6, Kbh.
 Fotografier. B. A. Thun.
 Laas m. m. Hugo Kongsmar, Silkeborgvej 32.
 Æggekoger. Fhv. Oversygeplejerske Frk. Henriette Nielsen.
 Prægevalser. Tandtekniker Hostrup, Parkallé.
 Bogtrykker-Billede. Faktor Willumsen, Bogense.
 Tallotteri-Seddel. Bibliotekar Stensgaard.
 Tegning af det gamle Marselisborg. Fru Eichler, Falstersgade 15 A.
 Spatel. Maler E. Eriksen, Skovvejen 19 B.
 Et indrammet Vers. Kunsthandler Viggo Berg, Skagen.
 2 Dørfyldinger. Stadsarchitekten.
 Fotografi. G. Christensen, Aagade 95.
 Ur. Installatør Arndt, la Coursgade 4.
 En Samling ældre Maal og Vægte. Justervæsenet, Kbh.
 Malet Skab. Gaardejer P. Jensen, Vorre.
 En Flaske. Fru Amdsraadssekretær Lyngby.
 3 Barokstole. Frk. Spleth, Marselisborgallé 34.
 Sofa. Fru Trafikassistent Pedersen, Pontoppidansgade 20.
 Søren Matthesens Regnekunst (Kbh. 1790). R. Aabye, Marselis Boulevard 71.
 Haandværkshistoriske Billeder. Enkefru Dambmann.

Vugge. E. Jordahl, Bruunsgade 56.
 Dagbog fra Treaarskrigen. Xylograf E. Hansen, Odensegade 34.
 Prægestempel. Dr. M. C. Holst.
 Ældre Bøger. Fhv. Lærer A. Chr. Jensen, Tordenskjoldsgade 77.
 Katechismus (1802). Bagermester Otto Holle, Vestergade.
 2 Malerier. Fhv. Bankdirektør Oluf Bech, Charlottenlund.
 Sølvtheske m. m. Maskintrykker Thomsen, Risskov.
 Ildtang og Ildskovl. Overportør M. Sørensen, Aabyhøj.
 Drejbænk. Fabrikant Knud Hansen, Kbh.
 To Empirestole. Enkefru Sørensen, Sjællandsgade 102.
 Snedkerværktøj. Arch. J. Therchilsen, Kbh.
 Teaterhistoriske Sager er skænket af: Alb. Helsingreen, Kbh., V. Recken-
 dorff, Kbh., Vilh. Petersen, Kbh., L. Cortes, Kbh., Lektor Verner, Kol-
 ding, Ch. Willumsen, Nykøbing S., Adolf Wantzin, Aarhus, Ingeniør
 Cortes, Aarhus, Fru Dagmar Wildenbrück, Kbh., Fru Olga Hofmann,
 Kbh., Fru Maria Fürst, Aarhus, Kaj Rau, Kbh., Aage Birck, Aabyhøj,
 C. Berg, Aarhus, Fru Helvig Jacobsen, Kbh., Fru J. P. Rasmussen, Aar-
 hus, Fru H. Hyltoft, Randers, Fru Anna Høffner, Kbh., Fru Rolf Knut-
 zen, Kbh., Fru Clara Schönfeldt, Kbh., Fru Carla Christiansen, Kbh.,
 Fru Gunder Knudsen, Kbh., Fru Alma Lagoni, Kbh., Fru Valborg Ras-
 mussen, Kbh., Fru Julie Henriksen, Kbh., Fru Ellen Jacobsen, Kbh.,
 Fru Annie Foght Jensen, Kbh., Holger Strøm, Kbh., Carl Lund, Kbh.,
 Bang Sørensen, Kbh., Axel Hingsberg, Middelfart, Fru Emil Poulsen,
 Aabyhøj, O. Chr. Hingsberg, Aarhus, M. Skræp, Risskov, Frkn. Øster-
 gaard, Fru Westergaard, Aarhus, Hr. Dyrberg, Aarhus, Fru Johanne
 Kreutz, Kbh., Ludvig Castella, Randers, Fru Gudrun Stephensen Bruun,
 Kbh., Emilius Wilhelmi, Kbh., Fru Alma Jensen, Kbh., Frkn. Styver,
 Aarhus, Fru Rasmussen, Aarhus, Fru V. Fabian, Aalborg, og Fru Eiberg,
 Sorø.
 Et Sæt Syltetøjskeer. Politifuldmægtig N. C. Mühlensteth. (+)
 Finerhammer. Snedker Storkfelt, Munkegade 69.
 Snedkerværktøj. Snedker A. Andersen, Rosenvangsallé 92.
 Navbor. Pens. Lærer A. Chr. Jensen, Tordenskjoldsgade 77.
 Signet. Urmager Kraul, Horsens.
 Lommeur. Urmager Dansgaard, Middelfart.
 To Alenmaal. Købmand Nielsen, Randers.
 Bogbinderværktøj. Bogbinder P. E. Haarsløv, Hobro.
 Karaffel med Glas. Fru Rosenkilde, Vestergade 25, Brabrand.
 Porcelænsfad m. m., Fru Helver, Risskov.
 Apoteksinventar. Fru A. S. Hoffmann, Balling.
 Kaffekande. Fru Mikkelsen, Studsgade 48.
 Sadelmagerværktøj. Sadelmager H. O. Poulsen, Birkerød.
 Kridtpibe m. m. Hattemager Harald Nielsen.
 Brænderisager. Hr. G. Weber-Andersen, De danske Spritfabrikker.
 Snedkerværktøj. Arch. J. Therchilsen, Frederiksbergallé 48, Kbh.
 Si. Antikvitetshandler Olsen, Borgporten.
 Kakkellovnsskærm. Fru. Edv. Nielsen, Molsgade 2.
 Skeer m. m. Frk. C. Jensen, Spanien 9.
 Stanglorgnet. Direktør Oscar Wandschneider.
 Hovedvandsæg m. m. Fru. Klottrup, Vestergade 63 A.
 Destillationsapparat. Apoteker Th. Sv. Thomsen, Kbh.
 Sennopskande m. m. Købmand Larsen, Gl. Munkegade 6.
 Themaskine. Testamentarisk Gave fra Fru Emma Danjelsen.
 Manglebræt. Boet efter Snedkermester Hansen, Sjællandsgade 80.
 Spiseskeer og Thekeer. Guldsmed Erlandsen, Frederikshavn.
 Forskelligt Køkkeninventar. Brødrene Mikkelsen, Sabroe.
 Signet. Skoleinspektør R. C. Mortensen, København.
 Toldhistoriske Sager. Dansk Toldmuseum, Toldkammerne i Aalborg, Esbjerg,
 Fredericia, Hobro, Horsens, Nykøbing M., Ribe, Ringkøbing, Skander-
 borg-Silkeborg, Varde, Vejle, Løgstør, Stubbekøbing og Køge.

Stovglas. N. K. Olsen, Hasseris, Aalborg.
 Saucekande med Ske. Fru J. Worm, Rosenvænget.
 Themaskine. Frk. Stripp, Kbh.
 Kaffemølle. Overretssagfører Glæsel.
 Signet, Spiseske m. m. Fru E. Maarup, Ordrupvej 9.
 Navbor. Karetmager Sidelmann Kristensen, Hjerm.
 Themaskine m. m. Fru Lottrup, Kbh.
 Strygejern, Morter m. m. Snedkermester F. M. Henchel og Hustru.
 Lysestage, Spærhorn m. m. Typograf Jørgensen.
 Bidet. Frk. Sejersen, „Holsatia“.
 Pillekam. N. J. Kaae.
 Fad, Vindepind m. m. Fru Maren Esbensen.
 Trykplader m. m. Fru Naalemager Christensen.
 Trædaasc. Tømmerformand Sørensen.
 Pibehovde. Skrædermester I. C. Christensen.
 Tinske. Dommerfuldmægtig Unmack Larsen.
 Rok. Fru Wissing, Rosenkrantzgade 16.
 Flødekande og Sukkerskaal. Fru Dagmar Christensen, Fiskergade 74.
 Hjørnehylde. Antikvitethandler Sivelykke.
 Aftapningsapparat m. m. Mehls Fabrik.
 Fajancefad. Malermester Mikkelsen, Museumsgade.
 Hængelaase af Jern. Smed Barlach, Niels Ebbesensvej 26.
 Rejseskrivetøj m. m. Frk. Holke, Viborgvej 23.
 Pengekiste. Bispekontoret.
 Jordfund fra Aarhus. Snedkermester Th. Rasmussen, Skovvejen.
 Familieportrætter. Gasværksbestyrer Meulengracht, Kbh.
 Apoteksinventar. Apoteker Bjørner, Valby Apotek.
 Borsving. Apoteker Dannesboe-Andersen, Hedensted.
 Skibsmode. Lods C. Høy, Hans Brogesgade.
 Maleri af Aarhus. Læge Hilmar J. Fridericia.
 Taskelaas. Arch. Stegmann, Aalborg.
 Vægt. Snedkermester Hofmann, Vestergade.
 Protokol. N. Vejgaard Nielsen, Viby.
 Diplom. Overbibliotekar Sejr.
 To Stole m. m. Fabrikant Stampe.
 Apoteksinventar. Apoteker Lind, Ribe.
 Modeller af Echappementer. Den danske Urmagerskole.
 Snedkerværktøj. Snedkermester Carl Pedersen, Murergade 1, Kbh.
 Udhængsskilt m. m. Murersvendenes Fagforening.
 Gadedør fra Hesbjerg. Snedkermester Lars Møller, Kbh.
 Bog. Overlærer Jens Larsen, Aalborg.
 Ovnplade. Jernhandler Borg.
 Rørtænger m. m. Smed Niels Petersen, Odensegade.
 Ministerialbøger. Randers Amtsavis.
 Etageré. Gørtler Christensen, Teglværksgade 10.
 Naalemagerskilt fra Tangen 19. Naalemager Christensen.
 Petroleumslampe. Fru Fritz, Vesterallé.
 Bogbinderværktøj. Bogbinder Stellhoffs Bo, Svendborg.
 Forskellige Bøger. Fru Rasmussen, Jærgaardsgade 61.
 Ældre Skolebøger. Antikvarboghandler Povl Skadhauge, Kbh.
 Fotografisk Materiel. B. A. Thun.
 Lommeur. Læge Preben Selmer, Aaboulevarden.
 Krucifix. Professorinde P. Foss, Kbh.
 Teaterhistoriske Billeder. Fru V. Fabian, Direktor Vilh. Petersen, Fru H. Hyltoft.
 Strygejern. Drejermester Christensen.
 Gravmonument af Zink. Hofblikkenslager Torben Meyer, Kbh.
 Træskomagerværktøj. Skærbæk-Nielsen, Horsens.
 Aareladningsapparat m. m., Smedemester Lorentzen, Brammersgade.
 Litteratur om Jules Jürgensen. Urmager Georg Petersen, St. Torv.

Hegle. Murer Jensen, Montanagade 47.
 Bygningsfragmenter. Arch. Fritz jun.
 Snusdaase. Lokomotivfører Villadsen, Nr. Sundby.
 Hegletænder. Sparekassedirektør H. C. Jørgensen, Faaborg.
 Kamin Garniture. Oberstløjtnant O. C. Rosted-Løvgren.
 Vandingstrug. M. Seest.
 Æske. Fru Gørtz.
 Toldskilt. Aarhus Toldkammer.
 Naalemagerarbejder. Naalemager Kliem, Kbh.
 Svendebrev. Villy Sommer, Kbh.
 Tapetprøver. E. Petersen, Gothersgade 12, Kbh.
 Ældre Maskinvæve. Thomsen og Mogensen, Guidsmædgade 10.
 Sejlmagerværktøj. Postbud Steffens, Frederikshallé 141.
 Forskellige Billeder. Enkefru Bestles Bo.
 Sukkerskaal og Flødekande. Fr. Johanne Nielsen, Hjelmensgade 5.
 Fot. af Aarhus Mølle. Landinspektør Bresson.
 Et Cigarskrin. Cigarhandler Lassen.
 Prangerskrin. Direktør K. Just, Viborg.
 Spinderimaskiner. A. Dyhr-Nielsen, Grenaa.
 Rulle (fra Vilhelmsborg). N. C. Nielsen, Maarslet.
 Apoteksinventar. Apoteker A. Müller, Hornslet.
 Anker til Brændevin. C. Gravesen, Nykøbing F.
 Kobberkedel. Frk. E. Schou, Kbh.
 Fr. IIs Bibel. Snedkermester Georg Hoffman, St. Torv.
 Forskellige Urmagersager. C. Nielsen-Jenné, Fredensborg.
 Spilledaase m. m. Boet efter Vognmester S. P. Sørensen, Aarhus.
 Farmaceutisk Litteratur. Apoteker Nielsen, Løveapoteket, Randers.
 Urmagerværktøj. Urmager E. Sørensen Vejle.
 Toldhistorisk Litteratur. Toldinspektør Herm. Andersen, Kbh.
 1 gammel Skrivepult, indeholdende Sejl- og Kompasmagerværktøj m. m. Sejlmager Hamre, Aalborg.
 Barne-Køreslag og Drengeskittel. Fru Rebekka Bøcker.
 Empire-Herrevest. Fru Simsted.
 Empire-Daabsdragt m. m. Frk. Lucia Grønlund, Grejsdalen.
 „Rokkebrev“. K. Laan Andersen, Odense.
 Forsk. Dragte, Broderier m. m. Fru Oberstløjtnant Bay, Risskov, Frkn. Wistoft, Studsgade.
 Gobelinsyet Betræk til 2 Stolerygge fra 1840'erne. Frk. Marie Christensen, Conditoret, Bispetorvet.
 Sølvpil og Haarurkæde med Guldlas. Kustode Fru Nielsine Christensen.
 Bæreklaede. Fru Larsen, Grønnegade.
 2 Damehatte m. m. Skolebestyrerinde Noline Schubert, Ebeltoft.
 Sjællandsk Kvindehue. Skuespillerinde Fru Dagmar Wildenbrück, Kbh.
 3 Huer til Spædbørn m. m. Fru B. Gede, Kbh.
 4 Stk. Haarsmykker. Fru Dommer Krarup, Holtevej.
 1 Dukke m. m. Fru J. Wessel, Helgolandsgade.
 1 Dukke (ca. 1865). Fru J. Møller Fiskergade.
 1 Dukke. cand. mag. Frk. Anna Maria Olsen, Horsens.
 Vatteret Kaabe m. m. Enkefru K. Christiansen, Aabyhøj.
 Synops. Frk. Lassen-Jensen, Kbh.
 Paraply. Fru Regitze Jørgensen, Kbh.
 Paraply. Skotøjshandler H. Andersen, Nygade, Silkeborg.
 2 Hvidsømsborter fra 1700-Tallet. Fru A. Høg, Birkerød.
 Sjal. Fru Dir. Nielsen, Frederiksbjerg Trælasthandel.
 Drejlsdug og Servietter. Fru Marie Dencker, Lystrup.
 Drejlsdug fra 1865 m. m. Frk. C. Jensen, Spanien.
 Tørklæder. Fru Søren Nielsen, Maarslet.
 Tørklæder og Drejlsservietter. Fru Møller, Marstrandsborg.
 Molskjole. Fru Quedens, Ribe.
 Haararmbaand med Guldlas. Baronesse Zytphen-Adeler.

Silketørklæde. Fru Knudsen, Risskov.
 Korsstingssyet Vadsæk. Fru Edvard Nielsen, Mølsgade 2.
 Syskrue m. m. Fru Louise Helver, Risskov.
 Kammerdugs-Lommetørklæde. Fru Emma Spreckelsen, Viborg.
 Ildpuster og 3 Pyntekamme. Antikvitetshandler Sivelykke.
 Pyntekraver. Fru Leonard Abel.
 Landlig Krinolinekjole. Brdr. Mikkelsen, Sabro.
 Herre-Urkæde (Haararbejde). Fr. Krag Steensen, Kbh.
 Sirts-Løjert. Frk. Bendixen, Vestergaardsgade 22.
 Brude-Lommetørklæde 1840. Fru Johanne Resting, Kbh.
 Trykt Tørklæde. Fru Regnskabschef Christiansen, Risskov.
 Sjællandsk Guldnakke m. m. Fru Margrethe Albeck, Ørumsgade 30.
 Dukke-Kommode og Damesko. Lærerinde Fru Glavind.
 1 Sæt Knyttestokke. Fru Jørgensen, Horsensgade 11.
 Pynte-Manchetter. Bureauchef Fru C. Wanger.
 Dug fra 1865. Frk. Ida Mikkelsen, Thunøgade 30.
 Dukke fra 1845. Fru Kirsten Søgaard.
 Halsbind (Herreslips), Skuldertørklæde m. m. Fhv. Inspektør Thomsen, Fredericia.
 Skulderslag. Fru J. Worm, Rosenvænget.
 Kjoleliv af sort Silke fra 1862 m. m. Lærer Birkelund, Viby.
 Kjoleliv syet af Perlestof. Fru Dir. Kaj Wohlert.
 Damekjole fra 1901, lysegraa Silke. Fru Emma Wilcken, f. Lassen.
 Damekjole fra 1905, Halvsilke m. m. Fru A. Sørensen, Blegdammen 2.
 Damekjole fra 1900, sort Fløjl. Fru Dagmar Runge.
 Forskellige Dragtdele 1900—1910. Fru Fabricius, Christiansgade 25.
 Damekjole fra 1895, Silkeatlask. Frk. A. M. Jensen, Viborg.
 Damekjole fra 1890'erne, damaseret Silke. Fru Gerda Stagsted, Kbh.
 Damekjole fra 1923, Silkesatin, Navneklud dat. 1811. Fru H. Soelberg.
 Damekjole, hvid, broderet. Frk. Mogense Geertsen.
 Damekjole m. m. Fru Laurent Lund.
 1 Navneklud dat. 1847. Enkefru Espersen, Møllestien 50.
 1 Navneklud dat. 1852. Redaktør Mundberg.
 2 Navneklude dat. 1833 og 1850. Frk. Hjortshøj Jensen, Banegaardsgade.
 3 forskellige Læreklude. Boet efter Lærerinde Frk. Stegger.
 1 Navneklud dat. 1857. S. Poul Pedersen, Hadsten.
 2 Navneklude dat. 1800 og 1855. Antikvitetshandler Lars Møller.
 3 Navneklude dat. 1778, 1842 og 1860. Fru Fallesen, Nr. Allé 30.
 1 Navneklud dat. 1790 m. m. Fru Ellen Lottrup, Kbh.
 2 Læreklude fra 1887 og 1896. Frk. Signe Fabricius, Christiansgade 26.
 3 Navneklude dat. 1806, 1835 og 1836, m. m. Badeassistent Gaermann.

»DEN GAMLE BY«S REGNSKABER

1935—36

INDTÆGTER:

Kassebeholdning pr. 1. April 1935		4.573,80
(indestaaende paa Bankbøger)		
Entreindtægter		14.853,90
Salg af Tryksager		1.912,95
Tilskud:		
Aarhus Kommune		16.000,00
Staten, ordinært		16.000,00
— ekstraordinært		1.800,00
Gaver:		
Til Textilmuseets Bygning	23.000,00	
— Vedligeholdelse af Bygninger	3.806,25	
— »Den gamle By«	2.553,41	29.359,66
Indgaaet Kontingent »Den gamle Bys Venner«	3.571,20	
÷ Udgifter ved Incassation	131,20	3.440,00
Indtægt af Konditoriet	5.499,96	
÷ Afgift og Skatter	691,63	4.808,33
Skattegodtgørelse		40,40
Midlertidigt Laan		4.000,00
		<u>Kr. 96.789,04</u>

UDGIFTER:

Afdrag paa Laan		9.489,45
Indsat paa Kasse Kredit		4.943,86
Renteudgifter	3.986,97	
÷ indvundne Renter	394,46	3.592,51
Lønninger		26.929,80
Driftsudgifter:		
Varme og Lys	1.247,82	
Rejser og Repræsentation	1.058,80	
Kontorartikler	40,14	
Telefon, Telegram og Porto	578,45	
Museet	2.723,75	5.648,96
Bygningsudgifter		4.577,04
Bygningsudgifter vedrørende Textilmuseet		9.586,25
Køb af Museumsgenstande		5.045,92
Køb af Tryksager til Videresalg		1.515,95
Forsikring, Revision m. v.		1.737,77
Trykning og Udsendelse af Aarbogen		2.162,18
Kassebeholdning pr. 31. Marts 1936	54,21	
Indestaende paa Bank- og Sparekassebøger med bundet Formaal pr. 31. Marts 1936:		
Til Vedligeholdelse og Opførelse af Bygninger	21.505,14	21.559,35
		<u>Kr. 96.789,04</u>

1936—37.

INDTÆGTER:

Kassebeholdning pr. 1. April 1936	54.21	
Indestaaende paa Bank- og Sparekassebøger med bundet Formaal pr. 1. April 1936	21.505,14	21.559,35
Entreindtægter		15.115,65
Salg af Tryksager		2.290,05
Tilskud: Aarhus Kommune, ordinært	20.000,00	
— — — ekstraordinært	200,00	20.200,00
— Staten, ordinært	16.000,00	
— ekstraordinært	600,00	16.600,00
Gaver og Tilskud:		
Til Vedligeholdelse af Bygninger	1.021,50	
— Opførelse af Spinderiet	10.000,00	
— — — Textilmuseet	20.000,00	
— Montre i Textilmuseet	800,00	
— »Den gamle By«	668,80	
Obligationer:		
Kr. 4.000,00 5 % Jydsk Hypothekf., 6., Kurs 88 ¹ / ₄ ..	3.530,00	
— 7.000,00 4 ¹ / ₂ % Ny j. Kjøbstad-Creditf., 9., Kurs 87 ¹ / ₂	6.125,00	
Til Opførelse af Toldboden	25.497,59	
— — — Snedkerhuset	9.000,44	76.643,33
Indgaaet Kontingent »Den gamle Bys Venner«	3.224,65	
÷ Udgifter ved Incassation	128,95	3.095,70
Indtægt af Restauranten	5.899,98	
÷ Afgifter og Skatter	806,87	5.093,11
Skattegodtgørelse		302,50
Optaget Laan til Toiletbygningen		7.000,00
Midlertidigt Laan		6.000,00
Hævet paa Kasse Kredit Konto	54.350,70	
÷ Indsat	54.159,37	191,33
		<u>Kr. 174.091,02</u>

UDGIFTER:

Afdrag paa Laan		6.578,20
Renteudgifter	4.044,47	
÷ indvundne Renter	814,73	3.229,74
Lønninger		28.543,25
Driftsudgifter:		
Varme og Lys	1.372,52	
Rejser og Repræsentation	1.157,45	
Kontorartikler	147,40	
Telefon, Telegram og Porto	614,62	
Museet	4.860,93	
Skatter	410,67	8.563,59
Forsikring og Revision m. v.		1.826,15
Bygningsudgifter		9.002,56
Bygningsudgifter vedrørende Textilmuseet	34.092,06	
— — — Toiletbygning	9.430,91	
— — — Toldboden	25.497,59	
— — — Snedkerhuset	9.000,44	78.021,00
Køb af Museumsgenstande		4.038,27
Køb af Tryksager til Videresalg		2.958,11
Trykning og Udsendelse af Aarbogen		1.607,41
Kassebeholdning pr. 31. Marts 1937	60,07	
Indestaaende paa Bank- og Sparekassebøger med bundet Formaal pr. 31. Marts 1937	20.007,67	
Obligationer skænket til et bestemt Formaal:		
Kr. 4.000,00 5 % Jydsk Hypothekforening 6.	3.530,00	
— 7.000,00 4 ¹ / ₂ % Ny jydsk Kjøbstad-Creditf. 9. ...	6.125,00	29.722,74
		<u>Kr. 174.091,02</u>

Aarhus, den 1. April 1937

P. B. V.

A. Kier

BYTTEFORBINDELSER:

Nationalmuseet, 2den og 3die Afdeling
Thorvaldsens Museum
Statens Museum for Kunst
Ny Carlsberg Glyptotek
Det danske Kunstindustrimuseum
Det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg
Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg
Kalundborg og Omegns Museum
Museet for Holbæk og Omegn
Odense Bys offentlige Samlinger
Svendborg Amts Museum
Vendsyssels historiske Museum, Hjørring
Museet for Thy og Vester Hanherred, Thisted
Randers Museum, Den historiske Afdeling
Herning Museum
Horsens Museum
Museet for Koldinghus Len
Haderslev Amts Museum
Samlingerne paa Sønderborg Slot

Norsk Folkemuseum, Bygdøy
Kunstindustrimuseet i Oslo
Bergens Museum
Vestlandske Kunstindustrimuseum, Bergen
De Sandvigske Samlinger, Lillehammer
Stavanger Museum, kulturhistorisk Afdeling
Drammen Museum

Nationalmuseum, Stockholm
Nordiska Museet och Skansen, Stockholm
Stockholms Stadsmuseum
Tekniska Museet, Stockholm
Göteborgs Museum, Historiska Avdelningen
Röhsska Konstslöjdmuseet, Göteborg
Samfundet för Hembygdsvård, Lund
Kulturhistoriska Museet i Lund (Kulturhistoriska
Föreningen för Södra Sverige)
Lunds Universitets Historiska Museum
Malmö Museum
Varbergs Museum
Harplinge Hembygdsförening, Harplinge
Södermanlands Fornminnesförening
Kungl. Universitets Bibliotek, Uppsala
Föreningen Gotlands Fornvänner, Visby
Örebro Läns Museum, Örebro

Finska Fornminnesföreningen, Nationalmuseum, Helsingfors
Abo Museum, Abo

Kunstgewerbemuseum der Stadt Flensburg
Museum für Kunst und Kulturgeschichte, Lübeck
Museum für Hamburgische Geschichte, Hamburg
Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, Kiel

The Museums Association, London
Victoria & Albert Museum, London
The Royal Scottish Museum, Edinburgh
National Museum of Wales, Cardiff

The Japanese Association of Museums, Tokyo

BESTYRELSE. TILLIDSMÆND. ARCHITEKT. PERSONALE.

BESTYRELSEN

har for Tiden følgende Sammensætning:

Læge *A. H. Winge*, Formand.
Borgmester *H. P. Christensen*.
Overbibliotekar *Vilh. Grundtvig*.
Folketingsmand *Leonhard Hansen*.
Kontorchef i Undervisningsministeriet *C. Hegermann-Lindencrone*.
Museumsdirektør *Peter Holm*.
Universitetsbestyrelsens Formand, Landsretssagfører *C. Holst-Knudsen*.
Muremester *N. Chr. Jensen*.
Direktør *Axel Kier*. Kasserer.
Landsretssagfører *J. C. Sørensen*, MB.

MUSEETS UDENBYS TILLIDSMÆND:

Overlærer *Johs. Christophersen*, Museet »Den gamle Gaard«, Faaborg.
Tandlæge *Holger Friis*, Vendsyssels historiske Museum, Hjørring.
Kunstmaler *Victor Jensen*, Vejle Museum.
Bankdirektør *Chr. Jørgensen*, Aalborg Museum.
Museumsdirektør *Knud Klem*, Kronborgmuseet.
Guldsmed *Holger Kyster*, Museet for Koldinghus Len.
Fhv. Kreds­læge *J. S. Møller*, København, Formand for Dansk kultur-
historisk Museumsforening.
Museumsinspektør *Chr. M. K. Petersen*, Odense Bys offentlige Samlinger.
Overretssagfører, Redaktør *Poul Winge*, Randers Museum.
Sparekassedirektør *V. Woll*, Kerteminde.

ARCHITEKT:

Mogens Clemmensen, M. a. A. A.

PERSONALE:

Direktør: *Peter Holm*.
Inspektør: Cand. mag. *Helge Søgaard* (1. Aug. 1931).
Konservator: *Peter Bang Termansen* (1. Jan. 1933).
Assistenten:
Fru *Petra Julie Holm* (1. Maj 1921).
Frk. *Erna Lorenzen* (15. Septbr. 1935).
Kustode: Fru *N. Christensen* (1. Juli 1914).

INDHOLD

<i>Peter Holm:</i>	Aarsberetning 1936 og 1937	Side	5
<i>Herm. Andersen:</i>	Told- og Konsumtionsvæsenet i den gamle Købstad —		27
<i>Christen Frausing Borch:</i>	Erindringer fra Borgmestergaarden og det gamle Aarhus, I.	—	52
	Nyerhvervelser.....	—	79
	Andre Gaver 1936 og 1937	—	91
	Regnskab		98
	Bytteforbindelser.....	—	100
	Bestyrelse. Tillidsmænd. Architekt. Personale. ...	—	101

